KULTURHISTORISK BYGGNADSINVENTERING NR 46

ÄLVSBORGS LÄNSMUSEUM

VÄNERSBORGS KOMMUN

Vänersnäs och Västra Tunhems socknar

1999
Reviderad 2000

KULTURHISTORISK BYGGNADSINVENTERING NR 46

VÄNERSBORGS KOMMUN

Vänersnäs och Västra Tunhems socknar

ÄLVSBORGS LÄNSMUSEUM

VÄNERSBORG

1999
Reviderad 2000

Omslagsbild:	Överst till vänster: Vargön 2:3, *Vargön Alloys*, Västra Tunhems socken. Överst till höger: Frugården 1:5, *Frugårdens säteri*, Vänersnäs socken. Nederst till vänster: *Hols by* på Tunhemsslätten, Västra Tunhems socken. Nederst till höger: Vänersnäs 2:72, *Mossebo*, Vänersnäs socken.
Foto:	Älvsborgs länsmuseum, fotografier tagna av: Lars Bergström, Hanna Krusell och Mats Ronnevik. 1998.
Fotoarbete:	Ola Erikson och Lennart Andersson, Älvsborgs länsmuseum samt Trestads kopia.
Fältarbete och rapportskrivning:	Lars Bergström, Hanna Krusell och Mats Ronnevik.
Redigering och layout:	Hanna Krusell.
Kartor:	Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-2609
Tryck:	Kommuntryckeriet.
ISSN	0280-5189

Andra upplagan reviderad 2000.

INNEHÅLL

INLEDNING 7

KULTURHISTORISKT VÄRDE, URVALSKRITERIER 8

BEVARANDEFÖRSLAG FÖR KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE 10

VÄNERSNÄS SOCKEN 11
- Sockenbeskrivning 11
- Vänersnäs kyrka 13
- Kulturhistoriskt värdefulla miljöer 14
- Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter 16

VÄSTRA TUNHEMS SOCKEN 32
- Sockenbeskrivning 32
- Västra Tunhems kyrka 34
- Kulturhistoriskt värdefulla miljöer 35
- Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter 42

BYGGNADSVÅRD 88

SPECIALLAGSTIFTNING 93

BYGGNADSVÅRDSBIDRAG 100

KÄLLOR OCH LITTERATUR 101

BILAGOR:

1) Sockenkartor med kulturhistoriskt värdefulla fastigheter markerade.
   - 1:1) Vänersnäs
   - 1:2) Västra Tunhem
2) Kartor över tätbebyggt område med kulturhistoriskt värdefulla fastigheter markerade.
   - 2:1) Vargön
   - 2:2) Floget
3) Förteckning över kulturhistoriskt värdefulla fastigheter.
   - 3:1) Vänersnäs och Västra Tunhems socknar
   - 3:2) Vänersnäs
   - 3:3) Västra Tunhem
4) Riksintresseområdet PK 17 Västra Tunhem och PK 19 Halleberg m fl.
5) Planlösningar

INLEDNING

Älvsborgs länsmuseum har på uppdrag av Vänersborgs kommun arbetat med en revidering, av den kulturhistoriska byggnadsinventeringen som gjordes 1969, i Vänersnäs och Västra Tunhems socknar. En översyn av vilka byggnader som tillmäts ett kulturhistoriskt värde måste regelbundet göras eftersom gränsen för vilka byggnader och bebyggelsemiljöer som kan bedömas utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv ständigt flyttas fram och nya kategorier av byggnader hamnar i blickpunkten. Samtidigt sker förändringar på de "K-märkta" husen vilket i vissa fall betyder att deras kulturhistoriska värde anses minska i sådan utsträckning att de inte längre är aktuella i en inventeringsrapport.

De byggnader och bebyggelsemiljöer som tillmättes ett kulturhistoriskt värde vid inventeringen 1969 har besiktigats på nytt samtidigt som ett antal byggnader och bebyggelsemiljöer som 1969 inte ansågs besitta ett kulturhistoriskt värde, åter besiktigats. Dessa har dels valts ut utifrån de nya synsätt som utvecklats inom kulturmiljövården under den senaste 20-års perioden. Sammanlagt har drygt 300 fastigheter inventerats, varav ca 160 fastigheter åter besiktigats sedan 1969 och drygt 2000 svartvita foton tagits.

Rapporten syftar till att översiktligt beskriva det inventerade områdets kulturhistoriska värden samt göra ett urval av särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer.

Målsättningen med arbetet är att myndigheter och invånare i kommunen skall få en bättre kunskap om vilka kulturhistoriskt intressanta byggnader och bebyggelsemiljöer som finns i kommunen. Rapporten utgör ett viktigt kunskapsunderlag att använda i det dagliga kommunala arbetet med bland annat plan- och bygglovsärenden. Även länsmuseets arbete underlättas betydligt av en sammanställning av detta slag.

Det är länsmuseets förhoppning att genom denna rapport kunna sprida kunskap om det värdefulla kulturarv som vår byggnadskultur utgör och därigenom öka intresset bland allmänheten för aktiva insatser till bebyggelsens bevarande. Utan en intresserad och engagerad fastighetsägare blir inga byggnader bevarade.

1969 års inventering utfördes på blanketter. Dagens revidering har utförts med en datoriserad inventeringsmetod. Det huvudsakliga arbetet har utförts av antikvarie Hanna Krusell. I arbetet har också deltagit antikvarierna Lars Bergström och Mats Ronnevik.

Älvsborgs länsmuseum, maj 1998.

Karl-Arne Karlsson
1:e antikvarie, t f chef
Kulturmiljöavdelningen

KULTURHISTORISKT VÄRDE, URVALSKRITERIER

Kulturhistoriskt värde inbegriper flera olika och ofta samverkande delvärden som kan tillmätas en byggnad eller en miljö. De kulturhistoriska värdena är i hög grad kvalitativa och därmed också ibland mer svårdefinierade än rena s k nyttovärden, bl a kortsiktiga ekonomiska. Som grundläggande kulturhistoriska värden kan man se **kunskaps- eller dokumentationsvärden** och **upplevelsevärden.**

Kunskaps- eller dokumentvärden är de värden som gör att bebyggelsen berättar något om sin tid. De kan t ex berätta om näringsliv, samhällsmiljö, byggnads- eller bostadsskick, arbetsförhållanden, sociala villkor, eller estetiska ideal. Genom att bebyggelsen bevaras ger den oss en möjlighet att förstå något om vår historia.

Upplevelsevärden är de värden som skapar upplevelser hos betraktaren eller brukaren. Det kan t ex vara det arkitektoniska eller konstnärliga uttrycket, en enhetlig och harmonisk miljö, patinan som förmedlar åldrande och tid, eller de identitets- och symbolvärden som kan finnas hos bebyggelsen.

Värden som förstärker de grundläggande värdena är **autenciteten** (ursprungligheten hos bebyggelsen) det **pedagogiska** värdet (tydlighet och förståelighet). Dessutom har **sällsynthet** och **representativitet** ur såväl nationellt, regionalt och lokalt perspektiv stor betydelse.

Kulturhistoriskt värde utgörs inte bara av enstaka byggnader utan består ofta också av sammanhängande miljöer, där byggnader tillsammans med annat bildar en helhet. En gårdsanläggning på landsbygden utgörs inte bara av mangårdsbyggnaden och ekonomibyggnaderna. I den kulturhistoriska bedömningen bör även inbegripas t ex bebyggelsens placering, vägsträckning, hägnader och omgivande kulturlandskap. En välbevarad helhetsmiljö har större kulturhistoriskt värde än en enstaka byggnad ryckt ur sitt sammanhang. Likaså kan enklare hus ha stor betydelse i landskapsbilden och tillsammans utgöra miljöer med högt kulturhistoriskt värde. Ett motsvarande resonemang tillämpas också när en byggnad innehåller enskilda byggnadsdelar av stort värde men byggnadens ursprunglighet eller äldre karaktär som helhet är borta.

Det kulturhistoriska värdet används som motiv för att välja ut bebyggelse som det är angeläget att bevara. Det urval byggnader och miljöer som redovisas i denna rapport är den bebyggelsen som tillmäts ett kulturhistoriskt värde. Det kulturhistoriska värdet bör användas som vägledning vid bevarandet. Att bevara en miljö som tillmäts kulturhistoriska värden innebär inte detsamma som att bevara en byggnad med teknikhistoriska värden. I det första fallet spelar det kanske inte så stor roll om enskilda byggnadstekniska delar förändras men i det andra exemplet kanske det skulle vara förödande.

Av stor betydelse för det kulturhistoriska värdet och som urvalskriterie i en byggnadsinventering av detta slag är byggnadernas ursprunglighet och autencitet. I första hand avseende exteriören, men även en välbevarad interiör är betydelsefull. I det konkreta arbetet bedöms exteriöra byggnadsdelar som sockel, fasad, dörrar, fönster, tak, skorsten m m samt övriga detaljer som arkitektonisk utsmyckning. Till detta kommer så miljövärdet, både avseende byggnadernas tomtmark och som del av det omgivande landskapet/stadsbilden. Urvalet av de redovisade fastigheterna baseras alltså på en sammanhängande helhet av flera olika kulturhistoriska delvärden. Det finns förutom de redovisade fastigheterna ett stort antal byggnader i kommunen som tillmäts kulturhistoriska värden som dock bedöms vara av mer begränsad art. På vilket sätt bebyggelsen skall tas om hand redovisas översiktligt under rubriken "Allmäna råd i byggnadsvård". Det vinns också möjlighet att kontakta länsmuseet för råd och hjälp i dessa frågor.

Förutom de redovisade kulturhistoriskt värdefulla fastigheterna redovisas också två kulturhistoriskt värdefulla miljöer sammansatta av flera fastigheter. Avseende dessa miljöer bör påpekas att denna rapport redovisar en renodlad byggnadsinventering. Det är här bedömningen av byggnadernas

samlade kulturhistoriska värde inom ett avgränsat område som konstituerar de utpekade miljöerna. För ett urval av mer "heltäckande" kulturmiljöer måste även andra faktorer vägas in i bedömningen. Det gäller då fornlämningar, kultur- och odlingslandskap, äldre kommunikationsleder, historiska minnesmärken, naturvärden m m. I ett kommunalt kulturmiljöprogram ges möjlighet att redovisa och tillgodose kulturmiljövårdens intressen i sin helhet.

BEVARANDEFÖRSLAG FÖR KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGLESE

I denna rapport beskrivs de enskilda fastigheter och bebyggelsemiljöer som länsmuseet idag tillmäter ett stort kulturhistoriskt värde. De berörda byggnaderna och miljöerna redovisas sockenvis. Som bilagor finns en alfabetiskt ordnad förteckning över alla berörda fastigheter, sockenkartor och tätortskartor där de aktuella fastigheterna är utmärkta. De nummer som står intill fastigheterna hänvisar till kartorna i bilagan. Sockenredovisningarna inleds med en sockenbeskrivning och beskrivningar av kulturhistoriskt intressanta bebyggelsemiljöer. En mer utförlig beskrivning av de fastigheter som ingår i bebyggelsemiljöerna återfinns sedan i redovisningen av socknens kulturhistoriskt värdefulla fastigheter som följer. Denna är ordnad alfabetiskt med undantag för en kort beskrivning av sockenkyrkan vilken i samtliga fall redovisas som första objekt.

Begreppet "K-märkt"

Lite vanvördigt kan man säga att de fastigheter som redovisas i denna rapport nu blivit "K-märkta". Anledningen till att länsmuseet inte direkt säger att de blivit "K-märkta" är att begreppet inte finns annat än i folkmun. Begreppet "K-märkt" är inte kopplat till någon lagstiftning eller några bidragsregler. Juridiskt regleras skyddet av byggnaders kulturvärden genom Kulturminneslagen (KML) samt Plan- och bygglagen (PBL), vilket närmare beskrivs under rubriken "Speciallagstiftning "på s 94 i denna rapport. Bl a har härigenom kommunen skyldighet att ta hänsyn till de kulturhistoriska värdena vid sin plan- och bygglovhantering.

I Kulturminneslagens inledande portalparagraf konstateras att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö och att ansvaret för denna del av vårt kulturarv delas av alla. Detta innebär att såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.

Mer konkret formulerat är de varsamhetskrav på byggnader som uttrycks i PBL:s 3:e kapitel, ff a i dess 10:e och 12:e paragrafer. I paragraf 12 åsyftas byggnader som anses särskilt värdefulla ur kulturhistorisk synvinkel. Till denna kategori bör enligt länsmuseets bedömning räknas de byggnader som beskrivs i denna rapport. Vid sidan av de juridiska termerna kan man säga att det finns ett stort moraliskt ansvar hos berörda fastighetsägare att vårda och bevara de "K-märkta" byggnaderna. De bästa förutsättningarna för ett varsamt bevarande och ett positivt brukande av det byggda kulturarvet finns därför hos stolta, intresserade och kunniga fastighetsägare samt hos en engagerad, uppskattande och likaså stolt allmänhet.

VÄNERSNÄS SOCKEN

SOCKENBESKRIVNING

Vänersnäs socken tillhör idag Väne härad och ligger i Västergötland. Socknen gränsar till Västra Tunhems socken i sydväst och till f d Skaraborgs län i öst. Innan kommunreformen 1952 tillhörde Vänersnäs socken Åse härad och f d Skaraborgslän.

Vänersnäs består huvudsakligen av den en mil långa halvö som sticker ut i Vänern. Den omges främst av vatten, Vänern i norr och dess vikar Dättern och Brandfjorden i söder. I söder, mot fastlandet, består socknen av Hallebergs tvära branter och klapperstensfält vid bergets fot.

Socknen hette tidigare endast Näs men namnet utökades till Vänersnäs i slutet av 1800-talet. I ett gåvobrev på pergament från 1334 skrevs socknennamnet Nees.

Socknen är ett av Västergötlands tidigaste befolkade områden. Här finns talrika fornlämningar så som stenåldersboplatser, bronsålders- och järnålders-rösen, skålgropar och hällristningar m m.

Jordbruket har länge varit huvudnäringen i Vänersnäs socken. Stora delar av halvön består dock av skog. 1959 uppgick den uppodlade jorden till 1/4 av landarealen, medan skogen omfattade mer än halva socknen. Jordbruket är idag främst uppdelat på de större egendomarna samt mellanstora gårdar. Fisket har länge varit en betydande binäring för befolkningen genom tiderna. I stort sett varje gård har haft det som bisyssla. Fisk användes även förr som kreatursfoder.

En annan verksamhet som förekommit i socknen är tegelbruk. Det fanns två stycken tillhörande de stora godsen Frugården och Margreteberg. Tillverkning och bränning av tegel, en nu nedlagd verksamhet, var i gång redan på 1650-talet. Tillgången på lämplig lera var mycket riklig. Det färdigslagna teglet fann avsättning vida omkring och skeppades ut på vänerskutor. På Margretebergs egendom anlades ett tegelbruk i mitten av 1800-talet och var oavbrutet igång till 1914. Verksamheten återupptogs 1926-1930 och en sista gång 1937-39. Frugårdens tegelbruk anlades redan under 1600-talet men upphörde för gott 1908, på grund av byggnadskrisen.

År 1906 startades Svenska Ömsesidiga Kreatursförsäkringsbolaget av friherre Robert von Rosen på Näsbyholm, för att minska förlusterna vid olycksfall och sjukdomar bland djuren.

Den äldsta trafiken på Vänersnäs har varit sjöfarten. Transport av virke och annat byggmaterial gick i stor utsträckning på Vänern till fastlandet. I mitten av 1600-talet färdigställdes en landsväg från Munkesten till Frugårdens tegelbruk och under 1600-talets senare hälft talas om en färja över Frugårdsund, vilket gjorde sträckan till en genomfartsväg. År 1811 lades vägsträckningen om och då förändrades genomfartstrafiken. Gästgiveriet flyttade då från Hallby Skattegård, vid Margreteberg, till Munkesten.

Hallby by med tillhörande område utgjorde under medeltiden en egen socken och hade egen sockenkyrka. Kyrkan var en enkel byggnad bestående av ett rektangulärt långhus med ett i öster rakt avslutat kor. Den finns idag inte kvar utan endast en minnessten visar platsen för kyrkan.

Storskiftet genomfördes relativt sent och det innebar ganska små förändringar i landskapet. De senare skiftena fick dock större inverkan. Under första hälften av 1800-talet skedde utflyttningar till stora områden som tidigare varit obebyggda, vilket framtvingade en omfattande nyodling. I slutet på 1800-talet börjar odlingslandskapet närma sig den högsta uppodlingsgraden, som skulle komma att nås 1937.

Bebyggelsen på Vänersnäs bestod i slutet av 1800-talet till största delen av torp och bebyggda lägenheter som låg under de stora godsen. Hela den norra delen hörde under Vänersnäs herrgård. I Hallby bestod bebyggelsen av torp, soldattorp och bebyggda lägenheter och utefter rasbranten fanns enkla småstugor. I slutet av 1920-talet började man hyra tomtplatser i Gaddesanda och sätta upp sommarstugor, vilket senare har utvecklats till det område med fritidshus som finns här idag.

Bebyggelsen består nu av de större egendomarna, mellanstora och mindre gårdar, torp, nyare bostadsbebyggelse från 1920-90-tal samt sommarstugeområden vid Vänern.

Gårdsbebyggelsen är av västsvensk typ, d v s en oregelbunden form där byggnadernas läge och inbördes förhållande varierar stort. Mangårdsbyggnadernas byggnadstyp varierar allt ifrån tillbyggda enkelstugor och parstugor till dubbelhus. Det finns en del äldre ladugårdsbyggnader från mitten, men främst slutet, av 1800-talet. Senare tillkomna ladugårdar är främst uppförda på 1930- och 40-talen.

Vänersnäs socken i Vänersborgs kommun. Utdrag ur kommunkartan, Vänersborgs kommun.

VÄNERSNÄS KYRKA

Den nuvarande kyrkan byggdes upp 1942 efter en omfattande brand året innan, som förstörde hela kyrkans inre. Av kyrkan återstod endast de svårt brandskadade murväggarna. Även tornets murar stod kvar, men de var illa åtgångna. De nya kyrkan uppfördes efter ritningar av Axel Forssén, från Göteborg. Taket täcktes med skiffer från Grythyttans skifferverk.

Långhusets norrvägg och den nordligaste delen av västra gaveln är uppförda av sandsten och torde vara från medeltiden, övriga murpartier är av gråsten.

På 1600-talet var kyrkobyggnaden var ett rektangulärt långhus av sten utan torn. I början av 1700-talet började kyrkan restaureras på grund av att den lutade och höll på att falla samman. 1734-36 byggdes ett helt nytt tresidigt korparti till. Det var snedvinkligt med direkt övergång till långhuset, en utformning som kyrkan ännu har kvar. Det är även sannolikt att vapenhuset framför den nya huvudingången i väster uppfördes vid detta tillfälle.

1874 förses kyrkan med torn, som byggdes i gråsten. Sakristian och ett litet vapenhuset togs bort. De sju fönstren sänktes något nertill och ett nytt fönster togs upp. Ritningarna gjordes av G. Hallberg.

Kyrkogården var i äldre tider endast beväxt med gräs. 1776 framfördes ett förslag att plantera lövträd omkring hela kyrkovallen. Kyrkkogården blev så småningom fullbelagd med gravplatser och för att få ytterligare platser måste man gång efter annan höja marken genom påfyllnad med jord och gräva om, där äldre gravar ej längre vårdades. På 1930-talet och 1980-talet utvidgades kyrkogården.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. Bebyggelsemiljö vid kyrkbyn kring Vänersnäs kyrka

Bebyggelsemiljön omfattar området kring Vänersnäs kyrka och sträcker sig från gårdarna Åker väster om kyrkan, ner till Dättern och upp till Näsbyholm. Miljön ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården, PK 19 Halleberg m fl (se bilaga 3).

Kyrkbyn utgörs av ett flertal välbevarade gårdar, prästgård, sockenstuga samt kyrka, vilka är belägna i ett vackert fornlämningsrikt kulturlandskap strax öster om Vänerviken "Dättern". Den är en kulturhistorisk miljö av stort värde.

Byn utgjordes ursprungligen av gårdarna Tomten, Stommen, Gamlegården, Ravelsgården och Sven-Olofsgården som låg norr om kyrkan. Idag ligger byn samlad både väster och nordost om kyrkan.

På 1000- eller 1100-talet vann kristendomen insteg i bygden. Det är troligt att de missionerande munkarna som sökte sig till kyrkbyn kom sjövägen från andra bygder runt Vänern. Byn kallades ursprungligen Näs by men fick senare namnet Kyrkbyn. Byn anses ha tillkommit under den äldsta bebyggelsetiden och skulle då vara äldre än andra byar i socknen.

Enligt den äldsta jordeboken från 1564, fanns sex skattehemman upptagna i socknen, varav fyra låg i Kyrkbyn. År 1767 storskiftades byns åkerjord. Tomtplatserna berördes inte utan var desamma som på 1600-talet. Vid enskiftet 1806 började det gamla bysamhällets upplösning. Ägaren till de båda hemmanen Stommen och Tomten, friherre Ulric Falkenberg, hade begärt att de skulle brytas ut ur byn. Tomten blev kvar på sin ursprungliga plats medan Stommen flyttades ut. År 1828 förrättades laga skifte, vilket omfattade Gamlegården, Ravelsgården och Sven olofsgården.

De båda byarna Åker och Norum verkar ha slutit sig samman med Näs i samband med byggandet av en kyrka.

På 1600-talet bestod kyrkan av ett rektangulärt långhus utan torn. På mitten av 1700-talet byggdes ett nytt tresidigt korparti till och 1874 försågs kyrkan med torn. År 1941 förstördes kyrkan (Näs 10:1) i en omfattande brand och byggdes upp året efter efter ritningar av Axel Forssén.

Den första kända prästgården var under medeltid hemmanet Stommen. Det är först på 1600-talet som det är känt att någon präst varit bosatt i socknen. I slutet på 1700-talet utsågs Hemmingstorp, tillhörande Frugården, till komministerboställe. Gården användes troligen aldrig till detta ändamål på grund av en brand samt att arrendet tog slut år 1800. Såsmåningom inköptes Stora Åker till komministerbostället och 1812 startade arbetena med uppförandet av byggnaderna. Dessa utfördes genom dagsverken av bönder, torpare, inhyses och backstugehjon. Prästgården (Vänersnäs-Åker 4:5) består idag av mangårdsbyggnad samt två flygelbyggnader och jordkällare. Lantbruket fanns kvar fram till 1943 då det utarrenderades och såldes.

Norr om kyrkan, på platsen för de tidigare hemmanen Tomten och Stommen, ligger herresätet Näsbyholm (Kyrkebytomt 1:1, 1:10). Mangårdsbyggnaden uppfördes 1788 och den södra flygelbyggnaden 1776, den norra 1805. På Näsbyholm finns även ett antal bevarade ekonomibyggnader, uppförda i början och mitten av 1800-talet. År 1895 inköptes gården av friherre Robert von Rosen, som startade ett kreatursförsäkringsbolag på fastigheten. Kontoret inrymdes till att börja med i en av flygelbyggnaderna. Det flyttades sedan till ett magasin som byggdes om för ändamålet. Kontoret, som idag ligger på fastiget Kyrkebytomt 1:10, inrymmer idag bostäder.

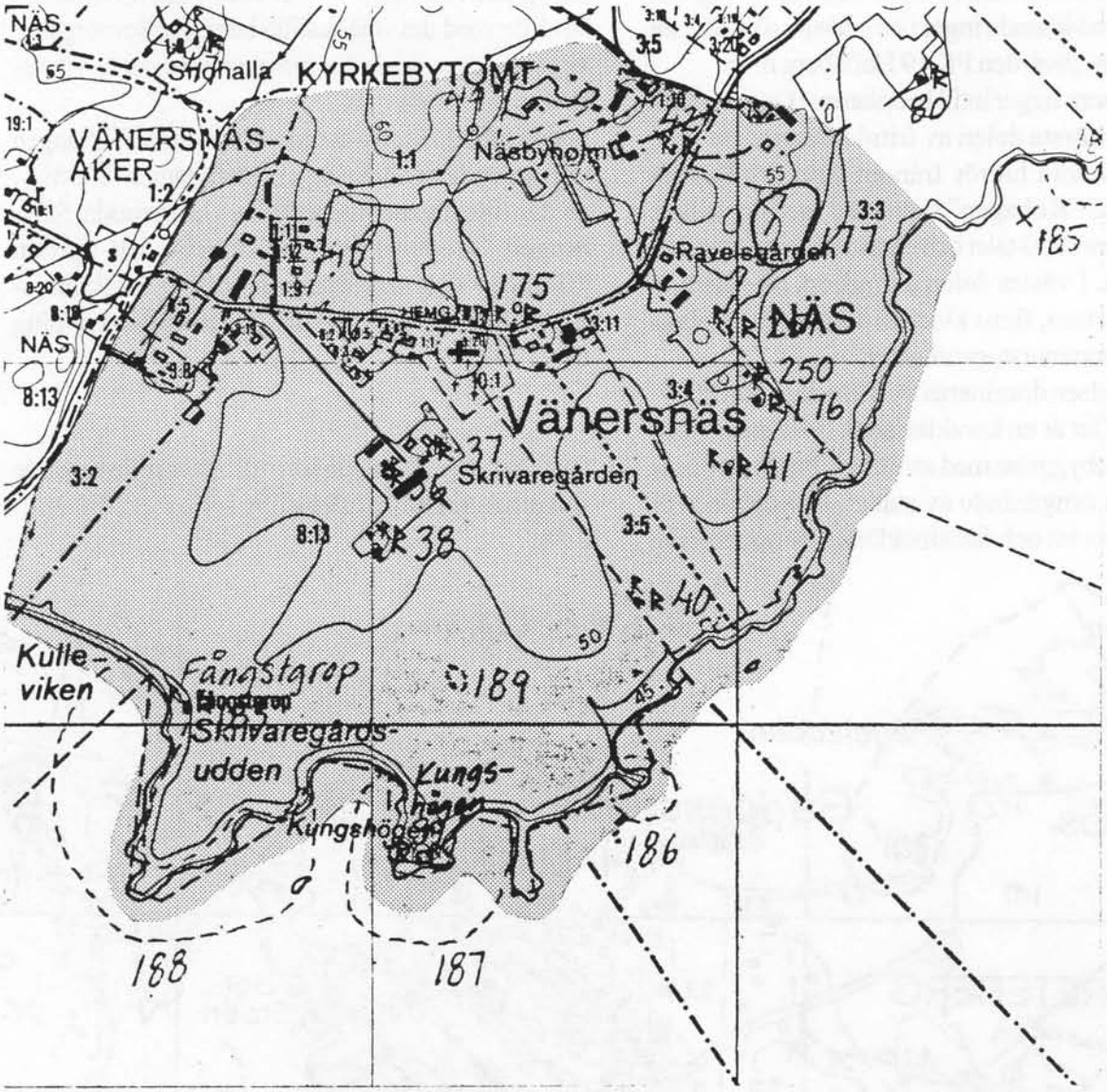
Gården, Hemgården (Näs 1:1), som ligger intill kyrkan inrymde tidigare både affär och postkontor.

På andra sidan, mitt emot kyrkan, ligger sockenstugan (Kyrkebytomt 1:4) från 1890-talet och det f d kyrkstallet från 1920-30-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av kyrkomiljön och den väl sammanhållna och bevarade bebyggelsestrukturen. Tillsammans med den övriga bebyggelsen och kulturlandskapet tillmäts miljön viktiga kunskaps- och dokumentvärden samt upplevelsevärden.

Inom bebyggelsemiljön är följande fastigheter redovisade som enskilda objekt av kulturhistoriskt värde: Kyrkebytomt 1:1, 1:4, Näs 3:3, 3:4, 10:1, Vänersnäs-Åker 3:8, 4:5.

Inom bebyggelsemiljön tillmäts följande fastigheter ett miljöskapande värde: Kyrkebytomt 1:10, Näs 1:1, 3:5, 8:13, Vänersnäs-Åker 1:2.

Utdrag ur ekonomiska kartan 8C 5c som visar bebyggelsemiljö A.

B. Bebyggelsemiljö vid sommarstugeområde i Gaddesanda.

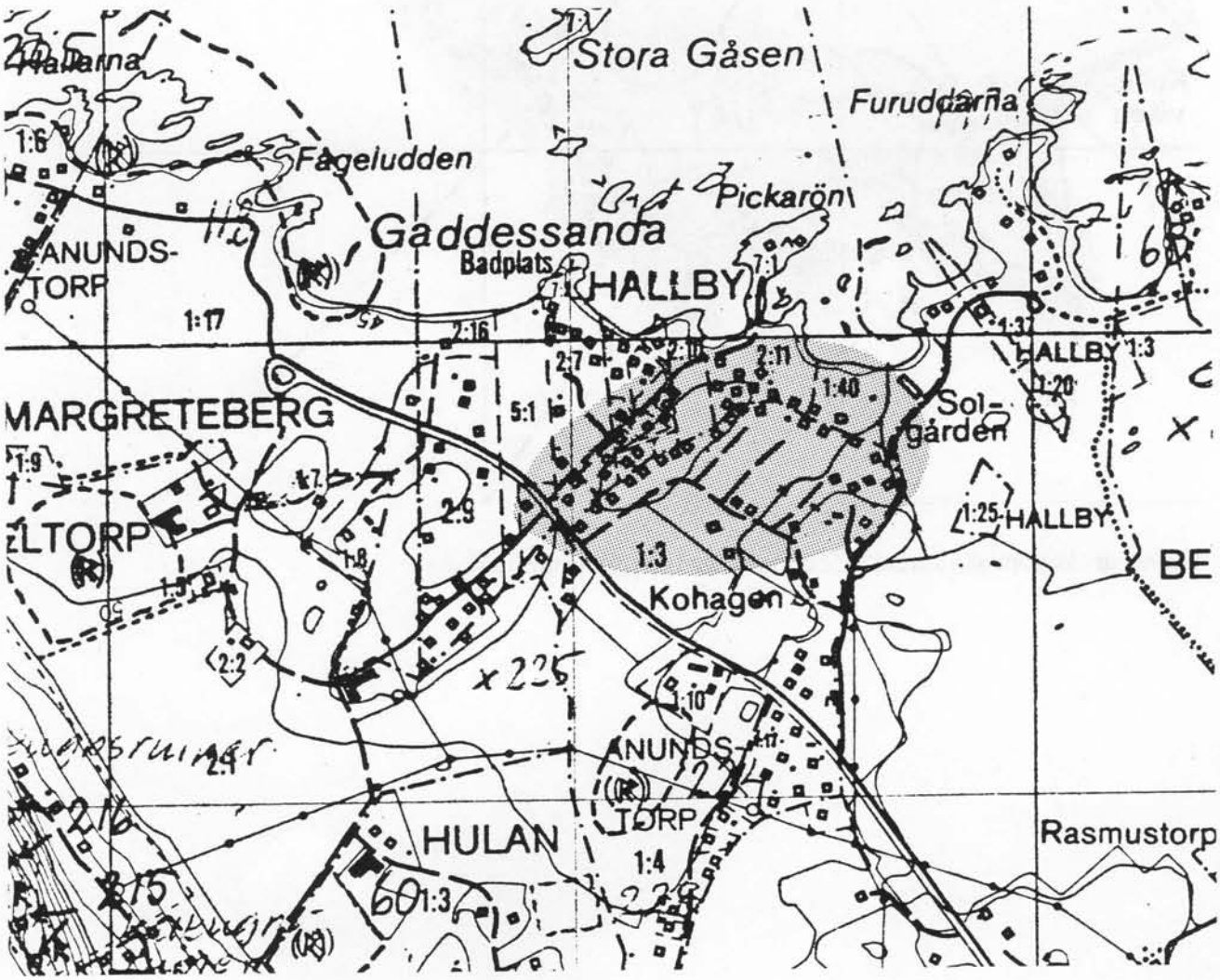
Bebyggelsemiljön omfattar del av sommarstugeområdet vid Gaddesanda, som ligger på västra sidan av Vänersnäs halvö öster om Halleberg vid Vänern. Gaddesanda ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården PK 19 Halleberg m m.

Miljön, som ligger intill badplatsen i Gaddesanda, består till största delen av fritidshus med ett fåtal byggnader som härrör från en äldre jordbruksbebyggelse. "Kohagen" är en gård med bostadhus från slutet av 1800-talet och ekonomibyggnader från 1920-talet. I västra delen av miljön, på vägen ut mot badplatsen, finns kiosken som utgör ett slags centrum i sommarstugeområdet.

Bebyggelsen domineras av fritidshus från 1940-50-talen. Det är en karaktäristisk tidstypisk sommarstugebebyggelse med små enkla hus i uppvuxna trädgårdar omgärdade av staket. Fritidshusen är uppförda av trä och fasadbeklädda av oprofilerad locklist dominerar. De enskilda byggnaderna har genom åren om- och tillbyggts allteftersom fastighetsägarnas behov förändrats. De genomgående vanligaste förekommande förändringar är utbyte av takpapp mot svart korrugerad plåt, fönsterbyte samt utbyggda verandor. Det är framförallt områdets struktur med det småskaliga bebyggelsemönstret, vegetationen, grusvägarna m m som det är värdefullt att värna om.

Namnet Gaddesanda är omtvistat. Ortsbefolkningen vill använda benämningen Gardesanna "Gardis", medan myndigheterna använder Gaddesanda. Stavningen Gaddesanda kan härledas till gården "Gaddes" och sanddynerna. Redan forskningsresanden Kalm talar om detta i sin resebeskrivning från 1743.

Fastigheter inom miljön som tillmäts miljöskapande värden: Anundstorp 1:3, Hallby 1:40, 2:7, 2:10, 2:11, 2:38.

Utdrag ur ekonomiska kartan 8C 5b som visar bebyggelsemiljö B.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Anundstorp 1:5, Rasmustorpet

Fastigheten används nu som fritidsbostad. Anläggningen ligger i ett öppet odlingslandskap, på nedre delen av Vänersnäs. Den består av sju byggnader: fritidsbostad, ladugård, f d snickarverkstad (som 1932 inreddes till bostadsrum), f d svinhus, jordkällare, tvättstuga samt smedja. Ekonomibyggnader grupperar sig fritt söder om fritidsbostadshuset, som ligger lite för sig.

Bostadshuset byggdes troligen på 1870-talet. De flesta ekonomibyggnaderna, som ladugård, svinhus samt lidret, är troligen uppförda på slutet av 1800-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av anläggningens välbevarade bebyggelse från slutet av 1800-talet. De många ekonomibyggnaderna med olika funktioner tillmäter gården miljömässiga kvaliteter. *Riksintresse.*

2. Anundstorp 1:8

F d fiskartorp som nu används till fritidsbostad. Torpet ligger söder om Hallby på en strandtomt vid Dättern. På samma fastighet, väster om torpet, ligger två modernare sommarstugor. Till torpet hör en redskapsbod.

Torpet byggdes troligen på 1850-talet och flyttades till nuvarande plats 1917 från Brännökulla. Förstukvisten byggdes till 1955.

Torpet har en välbevarad exteriör med ursprunglig karaktär, vilket tillmäter det ett kulturhistoriskt värde ur byggnadshistorisk synvinkel. Torpet vittnar även om fiskerinäringen som varit av stor betydelse för socknens befolkning genom tiderna. *Riksintresse.*

3. Frugården 1:5, Frugårdens säteri

Frugårdens säteri ligger ungefär i mitten på Vänersnäshalvön, strax norr om en udde som går ut i Dättern. Området är ett relativt öppet odlinglandskap som i nordväst övergår i ett skogsområde. Den omgivande bebyggelsen är utspridd och utgörs av f d torpanläggningar, som ursprungligen har tillhört säteriet, och som idag används som fritidsbostäder. Från landsvägen leder en mindre väg upp till huvudbyggnaden. F d arbetarbostäder och stall/magasin m m är placerade norr om huvudbyggnaden. De övriga ekonomibyggnaderna, som ladugård, lada, såg och grönfodersilo, ligger söder därom.

Frugårdens säteribebyggelse var tidigare förlagd till den udde som skjuter ut från Vänersnäshalvön mellan Dättern och Brandsfjorden vid Frugårdssund. På 1600-talet bildade gårdsanläggningens träbebyggelse en sluten borg som behärskade inloppet till Dättern. Jordbruket var uppdelat på två områden. Den ena, "Herrgårdsgärdena", ute på en udde och den andra, "Ladugårdsgärdena", den största, låg vid Frugårdens nuvarande tomtplats. På 1750-talet var det "Ladugården" som utgjorde säteriets bebyggda tomtplats.

Den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes 1763-67 av överjägmästare Georg Zelow. Byggnaden är ett vitputsat stenhus med tidstypiska drag av rokoko. 1798 tillträdde Baltzar von Platen, ledare för arbetet på Göta kanal, som ägare till Frugården. Han moderniserade huvudbyggnaden och därigenom kom empirestilen att framträda i exteriören. Denna utformning förändrades då huset återuppbygdes efter en omfattande brand 1963. Bl a försvann frontespisen, övervåningen sänktes och byggnaden förkortades 5 m vid varje gavel.

På säteriet finns många f d arbetarbostäder, som idag hyrs ut som bostäder. Den äldsta är den gamla rättarbostaden från omkring 1800. De senare är uppförda på 1840-talet, början av 1900-talet samt på 1920-talet, den f d inspektörsbostaden från 1924-25. De två äldsta ekonomibyggnaderna uppfördes 1837. Den ena är ett stall och magasin i tre våningar, byggt med laxknutat timmer. Den andra är den timrade ladugården. Övriga ekonomibyggnader är ladan från 1919, f d såg från 1920, grönfodersilo byggd omkring 1946, f d smedja/verkstad från 1920, f d panncentral troligen uppförd på 1890-talet samt pumphus från 1925. Resterande byggnader på säteriet är garage, vedbodar och redskapskjul m m från olika tidsåldrar.

Det kulturhistoriska värdet omfattar hela anläggningen som en helhetsmiljö. Byggnaderna tillmäts ett byggnads-, samhälls-, arkitektur-, social- och personhistoriskt värde. Huvudbyggnaden och stallet/ magasinet tillmäts arkitektoniska värden i sin detaljutformning. Arbetarbostäderna är intressanta ur socialhistorisk synvinkel.

4. Frugården 1:5, Vrån

F d torpanläggning som nu används till sommarboende. Den ligger väster om Frugårdens säteri, i ett kuperat och öppet odlingslandskap, med ett skogsparti väster om tomten. Fastigheten består av bostadshus, f d vedbod/höns- och svinhus samt jordkällare. Torpet, liksom andra f d torp i området, har ursprungligen tillhört Frugårdens säteri.

Det timrade bostadshuset uppfördes någon gång före 1850 och byggdes om 1907 samt byggdes till 1940-41. Vedboden byggdes 1936 och jordkällaren 1937.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av anläggningens välbevarade byggnader och av att den är en välbevarade torpmiljö.

5. Frugården 1:6, Kärret

F d torp som tidigare använts som sommarboställe. Fastigheten ligger norr om Frugårdens säteri tillsammans med ett annat f d torpställe och omges främst av skog. I närområdet finns ytterligare f d torp som nu används till sommarbostäder. Anläggningen består av bostadshus och vedbod. Tidigare fanns här en ladugård i skiftesverk, som nu är riven.

Det timrade bostadshuset uppfördes troligen på 1870-90-talet. Vedboden byggdes troligen på 1930-talet.

Anläggningen har ett välbevarat bostadshus i ursprunglig karaktär och tillmäts ett kulturhistoriskt värde ur byggnadshistorisk synvinkel.

6. Frugården 1:23, Skutebacke

F d torp som nu används till fritidsbostad. Anläggningen ligger enskilt norr om Frugårdens säteri och omges främst av skog. I närområdet finns sammanlagt fem f d torpställen som nu används till sommarboende. Torpet har liksom de andra torpen tillhört Frugårdens säteri. Anläggningen består av ett äldre bostadshus, garage, dass, lekstuga, jordkällare samt ytterligare ett uthus.

Fritidsbostaden uppfördes ca 1800. De övriga byggnaderna på anläggningen är troligen byggda under olika årtionden på 1900-talet.

Torpet är av hög ålder och, trots förändrat takmaterial, välbevarat med en ursprunglig karaktär, vilket byggnadshistoriskt motiverar det kulturhistoriska värdet.

7. Hallby 1:32, Eriksdals skola

Skola och daghem beläget i Hallby på Vänersnäs vid vägen mot Gardesanna. Skolhuset ligger på en mindre höjd i det kuperade och öppna odlingslandskapet, som består av åkermark samt bevuxna kullar. Intill ligger en bostadsfastighet som tidigare varit lärarbostad. Anläggningen består av skolhus, tillbyggnad som inrymmer daghem samt en förrådsbyggnad.

Vid en kyrkostämma 1874 beslutades att Vänersnäs socken skulle ha tre fasta skolor och 1875 beslöts att uppföra en i Hallby. Skolan fick namnet Eriksdal efter det torp marken tidigare tillhört. Undervisningen började 1876 i det nyuppförda skolhuset. År 1918 uppfördes ett nytt skolhus med lärarinnebostad på övervåningen och det gamla skolhuset blev lärarbostad.

Skolan har en välbevarade exteriör med ursprunglig karaktär och en funktion som bibehållits. Den utgör en representant för skolbyggnadet på landsbygden på 1910-talet. Det kulturhistoriska värdet motiveras även, samhällshistoriskt, av byggnadens funktion som skola.

8. Hallby 2:34

Fritidsbostad beläget i ett sommarstugeområde väster om Gardesanna. Det omkringliggande landskapet är dramatiskt med Hallebergs skogsbevuxna brant i söder och Vänern i norr. Mellan fastigheten och Vänern ligger en skyddande vall bevuxen med träd. Anläggningen består av bostadshus samt f d tvättstuga.

Både det timrad bostadshuset och den f d tvättstugan uppfördes troligen på 1890-talet. Bostadshuset är troligen av enkelstugetyp med långkök.

Anläggningen tillmäts, byggnadshistoriskt, ett kulturhistoriskt värde på grund av sina byggnader med välbevarad och ursprunglig karaktär och utformning.

9. Hallby 2:36

Jordbruksfastighet som nu används som fritidsbostad. Ligger i Hallby bland annan bebyggelse. Det omkringliggande landskapet är kuperat och består både av åkermark och skogspartier. Anläggningen består av ett bostadshus samt en förrådsbyggnad.

Det timrade bostadshuset uppfördes troligen i slutet av 1800-talet eller kring 1900.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av bostadsbyggnadens välbevarade exteriör och ursprungliga karaktär. *Riksintresse.*

10. Hallby 2:52

F d bostadsfastighet, nu troligen fritidsbostad, belägen i Hallby på Vänersnäs. Fastigheten omges av annan bostads- och jordbruksbebyggelse. Den består av ett bostadshus med tillhörande uthus på en relativt öppen tomt.

Både bostadshuset och uthuset är troligen uppförda på 1930-talet.

Bostadshuset är en god representant för sin tids byggande och det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av bostadsbyggnadens välbevarade exteriör och ursprungliga karaktär. *Riksintresse.*

11. Hallby 2:59, Mastekullen

F d jordbruksfastighet, nu fritidsbostad, belägen vid Vänern, på den västra sidan av Vänersnäs, norr om Margreteberg och Hallby Storegården. Den omges av ett öppet odlingslandskap. Fastigheten består av bostadshus, ladugård samt f d bostadshus, nu troligen redskapsbod. Tidigare fanns även ett hönshus som nu är rivet.

Bostadshuset har troligen dubbelhusets planlösning och uppfördes 1893. Ladugården byggdes samma år och redskapsboden 1880.

Fastigheten utgör en välbevarad och sammanhållen gårdsmiljö med exteriört välbevarade byggnader med ursprunglig karaktär, vilket byggnadshistoriskt motiverar det kulturhistoriska värdet. *Riksintresse.*

12. Hallby 2:61, Gaddetorp

F d torp, nu troligen, fritidsbostad. Fastigheten är belägen längst bort på en mindre väg nordväst om sommarstugeområdet i Gardesanna. Den omges av ett dramatiskt landskap med Hallebergs trädbevuxna brant i söder och Vänern i norr. Mellan anläggningen och vattnet ligger en skyddande vall. Fastigheten består av två byggnader: bostadshus och f d ladugård, nu vedbod och förråd. Det fanns tidigare ytterligare två byggnader på fastigheten, jordkällare samt svinhus från 1850-talet, som idag är rivna.

Det timrade bostadshuset, med sexdelad plan, är troligen uppfört på 1850-talet och ladugården 1886.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av byggnadernas välbevarade och ursprungliga exteriörer och karaktär samt av bostadsbyggnadens ålder. *Riksintresse.*

13. Hallby 4:1, Storegården

F d jordbruksfastighet som nu endast används till boende. Anläggningen ligger en liten bit in från landsvägen på Vänersnäs och har en framträdande placering i det kuperade odlingslandskapet. Fastigheten består av åtta byggnader. Det stora bostadshuset i två våningar ligger vänt mot vägen med en flygelbyggnad på var sida - den ena en f d bod med spannmålsloft, den andra f d bostad med mjölkkammare, brygg- och bagarbod. Väster om mangårdsbyggnaden ligger ekonomibyggnaderna fritt grupperade: ladugård, f d hönshus samt tre troligen maskinhus med garage.

Den timrade mangårdsbyggnaden, med sexdelad plan, antas vara från 1625 och flyttad till sin nuvarande plats troligen på 1700-talet, från höjden norr om Hallby gamla kyrkplats. Den f d boden med spannmålsloft är från 1750-talet och den f d bostaden från 1850-talet. Ladugården byggdes 1949 liksom det f d hönshuset. Maskinhallarna med garage är troligen från 1900-talets andra hälft.

Anläggningen utgör en välbevarade och sammanhållen gårdsmiljö. Den ålderdomlig mangårdsbyggnaden och de äldre flygelbyggnader är av särskilt intresse då dessa härör från 1600-, 1700- respektive 1800-tal. Anläggningen tillmäts ett kulturhistoriskt värde ur byggnadshistorisk synvinkel. *Riksintresse.*

14. Hallby 8:2, Skogsbo

F d affärsfastighet, idag bostad, belägen på en mindre höjd i Hallby på Vänersnäs. Landskapet är kuperat och relativt öppet med blandad bostadsbebyggelse. Det består av åkermark samt skogspartier på mindre kullar. Fastigheten består av bostadshus som ligger vänt mot vägen och söder därom vedbod, f d cykelbod/verkstad samt jordkällare.

Affärsfastigheten, som är ett dubbelhus, uppfördes 1905 och vedboden byggdes 1964. Affären drevs i Skogsbo fram till 1937.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av byggnadernas välbevarade och ursprungliga karaktärer och utformning. *Riksintresse.*

15. Halleberg 2:2, Ekebacken

F d kronojägarboställe, som idag upplåts till fältbiologerna, beläget på norra delen av Halleberg, nära fornborgsgränsen. Ligger enskilt och omges av ett öppet landskap bestående av ängar. Består av bostadshus med tillhörande uthus, ett av de få kvarvarande byggnaderna på Halleberg.

Togs första gången upp i jordeboken 1663 och kom i Kronans ägo 1830. Den nuvarande byggnaden uppfördes 1864 och renoverades 1943. 1539 var Ekebacken djurvaktar- och militärboställe. Mellan åren 1831-1897 användes det som kronojägarboställe och 1897-1949 som skogsjordbruk och skogsarbetarförläggning.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande arkitektur- och samhällshistoria. Byggnaden vittnar om den verksamhet som förekommit på Halleberg. *Riksintresse.*

16. Kvillen 1:1

F d jordbruk som idag används som bostad. Gården ligger vid landsvägen i södra delen av Vänersnäs, mellan de två bergen Halle- och Hunneberg. Landskapet har karakatären av en dalgångsbygd med både åkermark och skog. Mangårdsbyggnaden ligger för sig själv medan de två ladugårdarna grupperar sig kring en gårdsplan.

Mangårdsbyggnaden har en sexdelad plan och uppfördes på 1870-talet. Den f d ladugården med lada byggdes 1856 och det f d stallet med lider och lada 1865. Garage, traktorgarage samt jordkällare tillkom troligen under första hälften av 1900-talet.

Gården är mycket sammanhållen och välbevarad. Både mangårdsbyggnad, ladugård och stall är ålderdomliga. Det är ovanligt med bevarade ekonomibyggnader från mitten av 1800-talet i trakten. Fastigheten tillmäts därför ett kulturhistoriskt värde. *Riksintresse.*

17. Kvillen 1:3

F d bostadsfastighet, idag fritidsbostad, belägen på södra delen av Vänersnäs mellan Halle- och Hunneberg. Landskapet har karaktären av dalgångsbygd. Fastigheten består av fritidsbostaden med tillhörande redskapsbod.

Fritidsbostadshuset uppfördes 1910 och redskapsboden ca 1900.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av de välbevarade och tidstypiska byggnaderna, som är goda representanter för landsbygdens bostadsbebyggelse. *Riksintresse.*

18. Kyrkebytomt 1:1, Näsbyholm

Herrgård som ligger på Vänersnäs, vid landsvägen i ett relatvit öppet odlingslandskap. Herrgården består av mangårdsbyggnad flankerad av två flygelbyggnader och ett antal ekonomibyggnader, som ligger samlade norr om huvudbyggnaden och de båda flygelbyggnaderna.

Huvudbyggnaden är uppförd 1852 på samma plats som sin föregångare från 1788. Den nuvarande byggnaden uppfördes med bibehållande av det gamla husets grund, den gamla takresningen och allt övrigt, som var användbart i den gamla stommen.

I början av 1900-talet gjordes en del tillbyggnader på huvudbyggnaden, vilka emellertid togs bort i samband med den omfattande renoveringen av herrgården i slutet av 1970-talet.

Den ena flygeln har använts som bostad alltsedan uppförandet 1806 och genomgick en omfattande upprustning och modernisering 1976. Den andra flygeln uppfördes i slutet av 1770-talet och har använts som brygghus, brännvinsbod, bagarstuga och förvaringsplats för spannmål och andra jordbruksprodukter. År 1976 inreddes flygeln till en modern bostad.

Bland ekonomibyggnaderna kan nämnas en år 1810 uppförd byggnad för stall, fähus och lada, grundligt reparerad 1977, en vagnbod med källare, troligen uppförd 1847 samt "svinhus och hemlighus" med byggnadsår 1841, numera ombyggd till gäststuga.

Gården inköptes 1895 av friherren Robert von Rosen, som gav den namnet Näsbyholm. Han startade Kreaturförsäkringsbolaget 1906 och hade kontoret i en av flygelbyggnaderna innan det flyttades till en ombyggd magasinsbyggnad, ursprungligen uppförd i mitten av 1800-talet, på fastigheten intill - Kyrkebytomt 1:10. Idag är kontoret flyttat till annan ort och utgör, efter en ombyggnad på 1980-talet, en mindre hyresfastighet för bostäder. Den hör också numera till herrgården. Robert von Rosens arvingar sålde Näsbyholm till Per och Helena Dreijer 1975.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av byggnadernas välbevarade och ursprungliga karaktär och utformning. Verksamheten som Kreaturförsäkringsbolaget bedrev är av samhällshistorisk betydelse. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

19. Kyrkebytomt 1:4

Vänersnäs sockenstuga med f d kyrkstall, belägen vid landsvägen i bymiljön vid Vänersnäs kyrka. Ned mot Dättern i söder består landskapet av åkermark.

Sockenstugan uppfördes på 1850-talet och kyrkstallet troligen på 1920-30-talet. Sockenstugan inrymde tidigare "likrum" i norra delen, samt sammanträdes- och undervisningsrum i södra delen. Här hölls kyrko- och kommunalstämmor, det har varit skolsal och sockenbiblioteket var inrymt där en tid. Konfirmandundervisning sker fortfarande i sockenstugan. År 1972 restaurerades sockenstugan och samlingssalen utökades till att omfatta hela huset med ett mindre pentry.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst samhällshistoriskt av byggnadernas funktioner. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

20. Lilla Lunden 1:11, Godtemplarlogen

Ordenshus beläget på en naturtomt i Lilla Lund, vid landsvägen på Vänersnäs. Omges av blandad bostadsbebyggelse. Till ordenshuset hör ett uthus.

Ordenshuset uppfördes 1904 av Godtemplarorden, "Logen 411 Åkers Stjärna av IOGT-NTO", som startade sin verksamhet 1883. Det tillbyggdes 1930 och 1955. År 1911 inrättades ett lånebibliotek i byggnaden.

Anläggningen tillmäts ett kulturhistoriskt värde, samhällshistoriskt genom sin funktion och byggnadshistoriskt genom dess välbevarade exteriör. Även interiören är autentisk från 1930-talet. Den utgör en representant för denna typ av byggnader på landsbygden. Ordenshuset tillmäts även ett miljömässigt värde genom sitt läge i Lilla Lund. *Riksintresse.*

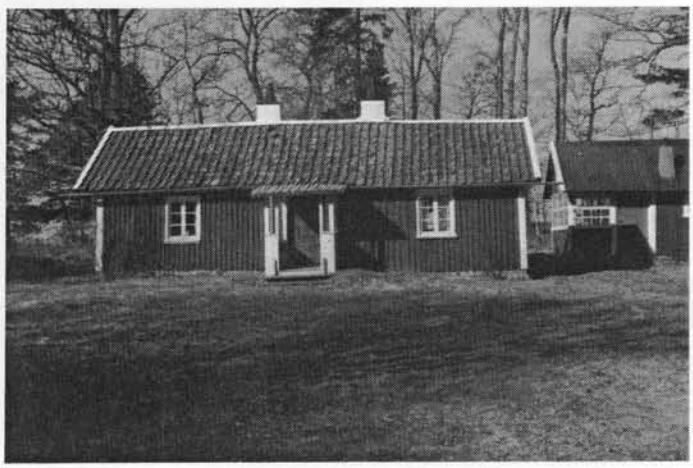
21. Lilla Lunden 1:17, Lundängen

F d torp, nu troligen sommarbostad, belägen på den västra sidan av Vänersnäs en bit in från Vänerns strand. Fastigheten omges av slättmark främst bestående av åker samt några sommarstugor åt nordväst. Anläggningen består av bostadshus, f d fähus/vagnsbod samt ett uthus.

Bostadshuset, en enkelstuga tillbyggd med bod, uppfördes troligen i slutet av 1800-talet. Ekonomibyggnaderna härrör troligen från samma tid eller från början av 1900-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av byggnadernas välbevarade och ursprungliga karaktär och utformning. *Riksintresse.*

22. Margreteberg 1:8, "Torp vid fornlämning 68"
F d torp, nu troligen fritidsbostad, enskilt belägen vid Vänerns strand öster om sommarstugeområdet i Gardesanna. Den omges främst av skog och omgivningen är lummig med mycket uppvuxna träd. Till det f d torpet, en parstuga, hör även ett förråd m m samt två dass.

Parstugan är troligen uppförd någon gång under början, mitten 1800-talet. De övriga byggnaderna är yngre och härrör troligen från början, mitten av 1900-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av torpets välbevarade och ursprungliga karaktär och utformning samt troligen även interiör. *Riksintresse.*

23. Vänersborg Margreteberg 1:12
F d tegelmästarvilla, nu troligen sommarbostad, belägen på västra sidan av Vänersnäs vid Vänerns strand. Den omges av skog. Tidigare låg här Margretebergs tegelbruk som idag inte finns kvar. Till tegelmästarvillan hör ett uthus/redskapsbod.

Den putsade tegelmästarvillan uppfördes ca 1906-07 och hörde då till bruket. Redskapsboden härör troligen från samma tid.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av byggnadernas välbevarade och ursprungliga karaktär och utformning. Bostadshuset, uppfört i en tidstypisk arkitektur för 1920-talet dock sällsynt i trakten, tillmäts även arkitektoniska värden. Den är av samhällshistorisk betydelse genom sin funktionen som tegelmästarvilla. *Riksintresse.*

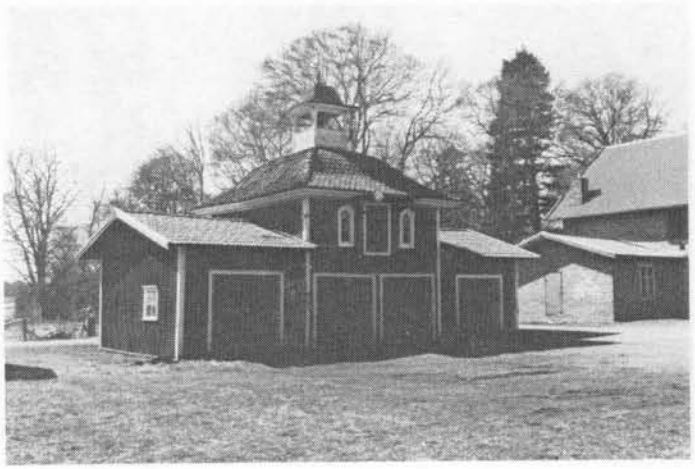
24. Margreteberg 1:13, Margretebergs egendom
Margretebergs egendom är belägen i början på Vänersnäshalvön, öster om Hallby. Området är ett relativt öppet odlingslandskap. Jordbruket arrenderas nu ut och övriga bostadshus som tillhör fastigheten hyrs ut. Egendomen består av mangårdsbyggnad. Öster om den ligger arbetarbostäder samt diverse ekonomibyggnader. Ladugård, lada samt loge är sammanbyggda kring en gårdsplan.

Egendomen Margreteberg omfattade tidigare två hemman, Rudet och Hallby Fiskargården. De båda hemmanen hörde på 1650-talet till Frugårdens säteri. I slutet på 1700-talet inköptes de av fru Anna Margareta Zelow, änka efter överjägmästare Georg Zelow. Därefter fick hela brukningsenheten namnet Margreteberg.

Mangårdsbyggnaden uppfördes i två våningar på 1750-talet och har senare byggts till med två envåningslängor.

Den södra uppfördes 1812 och den norra någongång på 1800-talet. Mangårdsbyggnaden har senare putsats och blivit ytterligare tillbyggd. Det rappade bostadshuset är troligen uppfört omkring 1900. Det timrade sädesmagasinet är troligen från 1800-talets första hälft, ladugård med loge och lador och stall med lider är troligen uppförda på slutet av 1800-talet eller omkring 1900. Ett vagnslider troligen uppfört 1900 och ett annat byggdes 1952.

Det kultuhistoriska värdet omfattar hela anläggningen, där alla byggnader tillmäts byggnads-, samhälls- och socialhistoriskt värde. Mangårdsbyggnaden och vagnslidret med sin speciella utformning, från ca 1900 mellan ladugårdsbyggnaderna, tillmäts dessutom arkitektoniskt värde.

25. Margreteberg 1:14, Hallbynäs

Flerbostadshus som ursprungligen troligen varit arbetarbostad av någon slag, ev rättarbostad till Margreteberg. Byggnaden med tillhörande garage ligger norr om Margretebergs gods. Intill ligger några enbostadsfastigheter i ett något kuperat landskap.

Bostadshuset byggdes troligen på 1890-talet och garaget tillkom troligen på 1950-talet.

Anläggningens bostadshus är välbevarad och dess kulturhistoriska värde motiveras samhällshistoriskt av byggnadens funktion som någon slags tjänstebostad eller arbetarbostad. Putsarkitekturen går igen i fler byggnader som tillhör Margreteberg, dock ovanlig i den övriga socknen.

26. Munkesten 1:2

F d jordbruk, nu bostad samt antikhandel, väl exponerad vid landsvägen mellan Vargön och Lidköping. Beläget i ett dalgångslandskap mellan de två platåbergen Halle- och Hunneberg. Anläggningen består av ett stort boningshus i två våningar, ett f d bostadshus med snickarbod, uthus, garage samt en ladugård som ligger lite avsides från de övriga byggnaderna.

Munkesten genomgick enskifte 1824. År 1811 flyttades gästgiveriet från Hallby Skattegård hit till gården. Den tjänstgjorde som gästgiveri och skjutsstation fram till 1919. På slutet av 1940-talet drev ägaren här en handelsträdgård. Mangårdsbyggnaden, med sexdelad plan, uppfördes i mitten av 1700-talet. Den glasade verandan kom till på 1940-talet. Det f d bostadshuset med snickarbod är troligen uppfört på 1910-20-talet och garaget 1940-41, liksom ladugården.

Gården har välbevarade byggnader i äldre skick. Mangårdsbyggnaden är stor och har tidigare haft en intressant funktion som gästgiveri. Det kulturhistoriska värdet motiveras ur byggnadshistorisk och samhällshistorisk synvinkel.

27. Munkesten 1:4, Edvardbo
Äldre bostadsfastighet, nu fritidsbostad, belägen på Vänersnäs i sluttningen upp mot Halleberg. Den omges främst av skog samt en del åkermark kring landsvägen mot Hunneberg i öster. Anläggningen består av fyra byggnader; bostadshus med tillhörande förråd och ytterligare ett bostadshus samt ladugård, vilka idag står oanvända.

Bostadshuset som idag används till sommarbostad uppfördes omkring 1920-talet. Det andra bostadshuset och ladugården härrör troligen från samma tid eller något senare.

Anläggningens byggnader är välbevarade i sin exteriör och karaktär, vilket motiverar det kulturhistoriska värdet byggnadshistoriskt. *Riksintresse.*

28. Näs 2:4, Fålehagen
F d jordbruksfastighet, idag troligen sommarbostad, belägen i ett öppet odlingslandskap. Anläggningen består av sex byggnader. Nordväst om mangårdsbyggnaden ligger ladugård, lada med loge, f d vedbod med vagnsbod samt f d svin- och hönshus grupperade kring en gårdsplan. Söder om bostadshuset ligger ett f d brygghus vid infarten till gården.

Mangårdsbyggnaden byggdes på 1870-talet och verandan tillkom 1935. Även lada med loge och f d svin- och hönshuset är troligen från 1870-talet. Brygghuset uppfördes 1934.

Gårdsanläggningen utgör en väl sammanhållen enhet med många byggnader med olika funktioner och en mangårdsbyggnad som är en god representant för sin tids byggande. Byggnaderna är välbevarade både i exteriör och karaktär, vilket byggnadshistoriskt motiverar det kulturhistoriska värdet.

29. Näs 2:20, Sven-Olofsgården
Bostadsfastighet belägen på Vänersnäs norr om Vänersnäs kyrka, vid landsvägen. Fastigheten består av bostadshus samt två uthus.

Bostadsbyggnaden uppfördes troligen på mitten av 1700-talet och flyttades till sin nuvarande plats 1806 i samband med enskiftet. Verandorna åt vägen och trädgården tillbyggdes 1925, då även fönsterluckorna tillkom. Byggnaden har kvar sin ålderdomliga planform med förstuga, kök, stuga och framkammare.

Bostadsbyggnaden är välbevarad såväl exteriört som interiört i planform. Den utgör en representant för denna byggnadstyp i trakten och tillmäts ett kulturhistoriskt värde.

30. Näs 3:3

F d jordbruk, nu troligen bostad eller fritidsbostad, beläget vid Näsbyholm, vid vägkorsning. I öster öppet slättlandskap med åkermark ner mot Vänerviken Dättern. Gården består av mangårdsbyggnad, ladugård, f d lider, f d hönshus med vedbod. Ekonomibyggnaderna ligger grupperade runt en gårdsplan vid sidan om bostadshuset.

Mangårdsbyggnaden uppfördes 1934. Ladugården med loge byggdes ca 1900 och byggdes till ca 1940. Det f d lidret och det f d hönshuset med vedbod är också från 1940.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av byggnadernas välbevarade och ursprungliga karaktär och utformning. Gårdsmiljön är en sammanhållen och bevarad enhet med byggnader främst från 1930-40-talen. *Riksintresse.*

31. Näs 3:4, Ravelsgården

Jordbruksfastighet på Vänersnäs belägen vid landsvägen söder om Näsbyholm och norr om Vänersnäs kyrka. Den ligger på en liten förhöjning i landskapet som är öppet ner mot Dättern i öster. Gården består av mangårdsbyggnad, ladugård, vedbod med garage samt hönshus med magasin. Ekonomibyggnaderna ligger placerade runt en gårdsplan vid sidan om mangårdsbyggnaden.

Bostadsbyggnaden uppfördes 1805 och byggdes till med förstukvist 1907. Vedboden är från 1900. Ladugården byggdes 1937 och hönshuset 1942.

Gården är en sammanhållen enhet med välbevarad mangårdsbyggnad och välbevarade ekonomibyggnader från 1900-talets första hälft. Fastigheten tillmäts ett kulturhistoriskt värde och har även miljömässiga kvaliteter. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

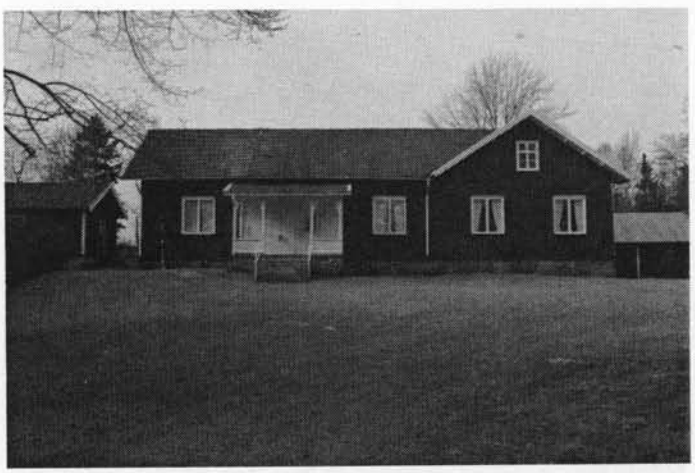

32. Näs 7:7, Orebergs bygdegård

F d skola, nu bygdegård belägen på östra sidan av Vänersnäshalvön, i Oreberg vid landsvägen. Området kring fastigheten är kuperat och består av ett odlingslandskap med inslag av skogspartier. Framför bygdegården mot vägen finns en stor och öppen plan med grönytor på sidorna. Fastigheten består av bygdegården, f d slöjdsal med redskapsbod med källare samt garage. Mellan åren 1875-1979 var ett postkontor inrymt i byggnaden bakom gamla skolhuset samt även en biblioteksfilial fram till 1990-talet.

Anläggningen byggdes som skola 1903 och byggdes om och till 1955. Den f d slöjdsalen uppfördes troligen vid samma tid.

Det kulturhistoriska värdet motiveras, samhällshistoriskt genom sin funktion och byggnadshistoriskt genom dess välbevarade och ursprungliga karaktär och utformning. Den utgör en god representant för denna typ av byggnader på landsbygden. Bygdegården tillmäts även ett miljömässigt värde genom sitt läge i Oreberg.

33. Näs 7:16

F d torp, som nu används till sommarbostad. Anläggningen ligger på östra sidan av Vänersnäshalvön, skyddat från vägen. Ner mot Dättern består området av ett öppet odlingslandskap. Anläggningen består av bostadshus, gäststuga, tvättstuga med förråd samt f d ladugård som nu ligger lite avsides från de övriga byggnaderna.

Torpmiljön bestod tidigare av många fler byggnader som på senare tid tyvärr tagits bort. Bostadshuset är sannolikt uppfört i början av 1800-talet och var ursprungligen troligen en parstuga, där rummen senare delats av. Ladugården är renoverad och ombyggd på 1930-talet och gäststugan är byggd 1989.

Anläggningens kulturhistoriska värde motiveras byggnadshistoriskt främst av bostadsbyggnadens välbevarade exteriör och karaktär samt dess höga ålder. De byggnader som är uppförda innan 1960-talet omfattas även av det kulturhistoriska värdet. Övriga byggnader tillmäts tillsammans med de andra ett miljöskapande värde.

34. Stora Agnevik 1:3

Bostadsfastighet, uppförd vid 1800-talets mitt och ombyggd ca 1910, som "Jaktvilla" till ägaren av Frugårdens egendom och har en oförändrad exteriör. Fastigheten är belägen på nordöstra delen av Vänersnäs, vid landsvägen. Området består till stor del av skog, men är relativt öppet kring bebyggelsen. Fastigheten består av bostad, garage, förrådsbyggnader, växthus samt lekstuga.

Bostadshuset är en tvåvåningsbyggnad i en speciell och tidstypisk arkitektur. Huset är troligen ritat av Baltzar von Platen. Det har senare gjorts en ganska stor tillbyggnad, i samma stil som det befintliga bostadshuset. Den ena förrådsbyggnaden uppförd på 1900-talets första hälft och lekstugan 1997. Den andra förrådsbyggnaden är troligen från 1960-70-talet och garaget troligen från 1980-90-talet.

I huset har bedrivits byskola i den s k salen på andra våningen. Här höll också den frireligiösa församlingen till med möten och söndagsskola. Både speceri och manufakturaffär har funnits i huset under 1920-talets början.

Bostadshusets kulturhistoriska värdet motiveras utifrån ett byggnadshistoriskt, arkitekturhistoriskt samt ett arkitektoniskt perspektiv, trots tillbyggnaden. De övriga byggnaderna på fastigheten tillmäts ett miljöskapande värde.

35. Vänersnäs 2:72, Marieberg

F d torp som ursprungligen tillhörde Vänersnäs herrgård och som idag används till fritidsbostad. Anläggningen ligger på norra Vänersnäs, sydväst om herrgården, intill ett annat f d torp. Landskapet är något kuperat och består främst av skog samt en del betesmark. Fastigheten består idag av tre byggnader; bostadshus, vedbod samt avträde. Tidigare fanns även en ladugård men den är nu riven.

Bostadshuset är troligen uppfört på 1850-90-talet och vedboden troligen i slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet.

Anläggningens kulturhistoriska värde motiveras byggnadshistoriskt av bostadshusets välbevarade och ursprungliga karaktär och utformning, samt dess ålder.

36. Vänersnäs 2:72, Mossebo

F d torp, idag fritidsbostad, enskilt belägen på norra Vänersnäs, strax söder om Vänersnäs herrgård. Landskapet är något kuperat och består av skog. Torpanläggningen, som ursprungligen hörde till Vänersnäs herrgård, består av bostadshus, ladugård och avträde.

Både bostadshuset, som är av tillbyggd enkelstugetyp, och ladugården är sannolikt uppförda i slutet på 1800-talet. Glasverandan på bostadshuset byggdes till 1928.

Torpanläggningens byggnader är välbevarade och det är ovanligt i trakten med torp med bevarade ladugårdar, vilket byggnadshistoriskt motiverar det kulturhistoriska värdet.

37. Vänersnäs 2:73, Karlsbacke

F d torpanläggning som idag används till fritidsbostad. Torpet tillhörde Vänersnäs herrgård och ligger sydväst om denna. Landskapet är kuperat och relativt öppet. Fastigheten omges av betesmark. Anläggningen består av ett bostadshus och två ekonomibyggnader; f d ladugård och vedbod.

Bostadshuset är troligen av enkelstugetyp och uppfördes sannolikt i slutet av 1800-talet. Ladugården byggdes troligen även den på 1800-talets slut. Vedboden kan vara av yngre datum.

Torpanläggningens byggnader är välbevarade, trots bostadshusets utbytta takmaterial. Det är ovanligt i trakten med torp med bevarade ladugårdar, vilket byggnadshistoriskt motiverar det kulturhistoriska värdet.

38. Vänersnäs-Karstorp 1:1

Jordbruk belägen på västra sidan av Vänersnäs i ett relativt öppet och något kuperat odlingslandskap, med inslag av skog. Fler gårdar ligger längs den väg som går igenom gårdsanläggningen. Anläggningen består av bostadshus och f d hönshus, på ena sidan om vägen. Resterande ekonomibyggnader, ladugård, magasin samt vagnbod/snickarbod/hönshus/garage, ligger på andra sidan.

Bostadshuset är av typen västsvenskt dubbelhus och uppfördes 1865. Det blev tillbyggt troligen på 1970-80-talet. Magasinet är sannolikt från 1860-tal, ladugård och vagnbod m m från sent 1800-tal. Den lilla timrade byggnaden, som tidigare varit hönshus, har enligt sägen fungerat som övernattningsställe för folk som skulle gå in till fastlandet. Den är troligen uppförd någon gång på 1800-talet.

Anläggningens kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt framförallt av ekonomibyggnadernas välbevarade exteriör och funktioner samt samhällshistoriskt av den lilla timrade byggnadens troliga funktion som övernattningsställe.

39. Vänersnäs-Åker 1:10

F d torp, idag troligen fritidsbostad, beläget på södra Vänersnäs och omges av både skog och åkermark. Fastigheten består av fritidsbostad samt ett nybyggt uthus.

Det f d torpet uppfördes 1894.

Fastighetens f d torp är välbevarat och utgör en god representant för denna typ av bostadshus och tillmäts ett kulturhistoriskt värde. *Riksintresse.*

40. Vänersnäs-Åker 3:8, Lilla Åker

F d jordbruk som ligger i kyrkbyn väster om Vänersnäs kyrka, vid östra stranden av Vänersnäs. Kyrkbyn består av en samling gårdar, samt Vänersnäs f d prästgård. Söder om består landskapet av åkermark ner mot Dättern. Anläggningen består av bostadshus, f d tvättstuga med källare, magasin samt ett garage. Tidigare fanns även en ladugård men den är nu riven.

Bostadshuset har en sexdelad plan och uppfördes 1860. Det renoverades 1930 samt 1984. Både den f d tvättstugan med källare och magasinet byggdes 1870. Garaget är yngre och uppfördes sannolikt på 1980-90-talet.

Anläggningens kulturhistoriska värde motiveras byggnadshistoriskt främst av de ekonomibyggnaderna och av bostadsbyggnadens ålder. Gården tillmäts ett miljömässigt värde i och med sitt läge i kyrkbyn. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

41. Vänersnäs-Åker 4:5, Vänersnäs prästgård

F d prästgård som ligger i kyrkbyn väster om Vänersnäs kyrka, vid östra stranden på Vänersnäs. Kyrkbyn består av en samling gårdar, samt den f d prästgården. Söder om består landskapet av åkermark ner mot Dättern. Prästgården består av mangårdsbyggnad, två flygelbyggnader som idag inrymmer bl a garage samt ett utedass, jordkällare och två smärre byggnader. Den ena flygelbyggnaden var ursprungligen kuskbostad samt tvättstuga och den andra magasin.

År 1812 beslutades det att bygga en prästgård på Stora Åker och arbetena började samma år. Arbetena utfördes genom dagsverken av bönder, torpare, inhyses och backstugehjon. Den knuttimrade prästgården har en sexdelad plan som uppfördes 1814. År 1868 byggdes den västra gaveln till och vid en restaurering 1946 togs snickarglädjesverandan bort. Båda flygelbyggnaderna uppfördes samtidigt som bostadshuset, 1814.

Anläggningen tillmäts ett kulturhistoriskt värde ur ett samhällshistoriskt perspektiv genom sin funktion som prästgård. Detta medför även ett identitets- och symbolvärde. Byggnaderna är välbevarade och intressanta även ur byggnadshistoriskt och byggnadsteknikhistoriskt perspektiv. Anläggningen tillmäts ett miljömässigt värde genom sitt läge i kyrkbyn. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

42. Ånden 1:3, Kullen

F d jordbruk beläget i Hallby på södra Vänersnäs. Det omgivande odlingslandskapet är kuperat och relativt öppet och i väster ligger Halleberg. Fastigheten ligger tillsammans med två andra på en mindre väg. Anläggningen består av mangårdsbyggnad, vedbod med mangelbod, tvättstuga med snickarbod, smedja samt en jordkällare. Tidigare fanns även en ladugård men den är nu riven.

Bostadshuset har troligen en sexdelad plan och uppfördes sannolikt på 1860-talet. Ekonomibyggnaderna är troligen uppförda under samma tid som mangårdsbyggnaden. Ånden instiftades 1826 vid enskifte. Gården, som låg närmare Halleberg, hade tre ägare med gemensam tomtplats, som delades och gården flyttades ut till sin nuvarande plats.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av den sammanhållna gårdsanläggningens bevarade ekonomibyggnader och välbevarade mangårdsbyggnad.

VÄSTRA TUNHEMS SOCKEN

SOCKENBESKRIVNING

Västra Tunhems socken tillhör Väne härad och ligger i Västergötland vid Vänern och Göta älv. Socknen gränsar till Vänersnäs socken i norr, Vänersborg och Trollhättan i väst, Gärdhem, Väne-Åsaka och Norra Björke socknar i söder och till f d Skaraborgs län i öster.

Socknen består till största delen av Tunhemsslätten, en öppen och uppodlad fullåkersslätt. De två platåbergen Halle- och Hunneberg begränsar slätten i nordost respektive öst. I socknens södra del ligger fågelsjön Hullsjön. I norra delen av socknen ligger samhället Vargön som vuxit upp kring de två industrierna, pappersbruket och smältverket.

Namnet har socknen fått efter kyrkbyn, som år 1334 kallades *Tuneem*. Sedan 1886 kallas socknen för Västra Tunhem för att skilja den från Östra Tunhem i f d Skaraborgs län. Första ledet i socknennamnet, *tun*, betyder stängsel och det senare ordet *hem* betyder bostad, gård, hemman. Rånnum eller Randhem finns omtalat flera gånger under medeltiden och utgjorde då en egen socken som senare kom att uppgå i Västra Tunhem.

Västra Tunhems socken är en gammal kulturbygd, ett av länets fornlämningstätaste bygder. Här finns lämningar från stenåldersboplatser utmed vänerstränderna, hällristningar, järnåldersgravar och gravfält, bautastenar samt fornåkrar m m. Fornämningsstrukturen uppvisar en till synes obruten bebyggelseutveckling från forntid och medeltid fram till dagens kulturlandskap.

På grund av att socknen inte ligger långt från den Bohuslänska gränsen, som länge tillhörde Norge, har trakten många gånger varit utsatt för härjningståg av dansk-norska inkräktare. Gårdarna har bränts ner under bl a nordika sjuårskriget 1564, Brännefejden 1612 och Gyldenlöwefejden 1676.

Landskapet präglas främst av jordbruket och på 1600-talet lödd nästan all jord under olika adelssläkter, bl a Forstenasläkten som var den mäktigaste. Under reduktionen 1692-96 och under 1700-talet förlorade adeln mycket av sina egendomar och bönderna fick större inflytande. De stora godsen och gårdarna utarrenderades, övertogs av bönderna eller köptes av industrin, som t ex Rånnum, Sandgärdet och Lindås. Under 1800-talet ökade odlingen, utmarkerna blev bebyggda och nya gårdar uppstod.

Hantverket och den begynnande industrin finns representerad genom lämningar vid skiffer- och kalkbrotten vid Hunneberg. Redan på 1700-talet startade verksamheten vid bergets rasbranter. Först på 1800-talet tog den fart, för att på 1870-90-talen bli en ganska omfattande industri. Verksamheten avtog vid sekelskiftet. Endast vid Nygård och prästgården fortsatte verksmaheten fram till 1940-talet.

Vargön var ursprungligen den ö i Göta älv där de äldsta industrierna, ett cementgjuteri, uppfördes. Här fanns rik tillgång på vattenkraft och goda transportmöjligheter genom älven och järnvägen. År 1869 anlades ett träsliperi, ett av Sveriges första, och 1873 satte papperstillverkningen igång. Smältverket anlades 1911 för framställning av kiselmangan. Pappersbrukets ägs i dag av Holmens bruk och smältverket, som tillverkar ferrolegeringar, av Vargön Alloys AB. (Se vidare beskrivning av bebyggelsemiljö B och fastigheterna Vargön 2:2 och 2:3)

Samhället Vargön växte upp till en typisk bruksort och expanderade kraftigt på 1900-talet. Järnvägen, en betydelsefull kommunikation, anlades på 1860-talet och stationshuset uppfördes 1864. Vargön består främst av områden med en- och tvåfamiljshus men det finns även flerfamiljshus i södra Vargön som började bebyggas i slutet på 1940-talet. Norr om samhället vid Vänern ligger Nordkroken som idag är ett fritidsbostadsområde samt nyare bostadsbebyggelse med äldre bebyggelse insprängd emellan.

Halle- och Hunneberg är s k fornborgar, d v s tillfälliga förskansningsplatser, dit man drog sig tillbaka och försvarade sig mot fientliga angrepp. Bergen betraktades fram till 1500-talet som allmänningar där lokalbefolkningen skaffade bränsle, timmer m m. Sedan blev de kronoparker, där Kronans djurgårdar förlades och på 1830-talet började de båda bergen nyttjas för avverkning, för Kronans räkning.

Bebyggelsen på bergen har från början präglats av nybyggare och torp. Under 1700-talets första hälft tilldelades de närliggande regementen s k fördelshemman här, som senare beboddes bl a av kronojägare och väktare - som kontrollerade virkestransporter och betesdjur.

Huvuddelen av bebyggelsen i socknen härrör från

1700- och 1800-talen. Byggnader och övriga anläggningar återspeglar hela den sociala skalan, från adelns större herresäten, de självägande böndernas gårdar i Hols by och de obesuttnas enklare byggnadsskick i Floget. Idag består bebyggelsen av mellanstora gårdar utspridda på slätten, de obesuttnas bebyggelse i Floget - nu vanliga bostäder och fritidsbostäder, nyare bebyggelse vid landsvägen, samt Vargöns villabebyggelse.

Gårdsbebyggelsen i socknen är av västsvensk typ, d v s en oregelbunden form där byggnadernas läge och inbördes förhållande varierar stort.

Mangårdsbyggnadernas byggnadstyp varierar allt ifrån tillbyggda enkelstugor och parstugor till dubbelhus. De äldre ladugårdsbyggnaderna är främst från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Endast ett fåtal från 1800-talets början finns representerade. Senare tillkomna ladugårdar är främst uppförda på 1930- och 50-talen.

Västra Tunhems socken i Vänersborgs kommun. Utdrag ur kommunkartan, Vänersborgs kommun.

VÄSTRA TUNHEMS KYRKA

Västra Tunhems kyrka har ett vitputsat långhus med höga rundbågande fönster och koravslutning genom sneddragning av murarna. Tornet uppfördes 1810 och fick sin nuvarande form och utseende 1912, vid en restaurering, då det höjdes och försågs med ny huv och spira. I Tornet hänger kyrkans två klockor, varav den mindre troligen är av medeltida ursprung. Den större är gjuten första gången 1628 och andra gången 1733.

Kyrkan antas ha tillkommit någon gång under 1100-talet och hade ett typiskt romanskt utseende med långhus och kor. Under 1400-talet slogs flera församlingar samman och kyrkorna i Randhem och Malöga lades ned. Tunhems kyrka blev då den enda gudstjänstlokalen i socknen och den förlängdes samt byggdes till med sakrisstia och vapenhus. På 1500-talet anlades gravkammare under kyrkans mittgång och kor.

Under 1700-talet ökade befolkningen i trakten och kyrkan byggdes återigen ut strax före mitten av århundradet och togs i bruk 1740. Kyrkorummets storlek mer än fyrdubblades. Delar av den äldre kyrkan revs, väggarna höjdes, koravslutningen sneddrogs och en ny sakristia placerades längst i öster.

1937-38 restaurerades kyrkan för andra gången, då bl a uppvärmningsanordningar installerades. 1988-90 genomförs den tredje restaureringen och det fuktskadade taket gjordes iordning.

Kyrkogårdens äldsta del ligger söder om kyrkan. Vissa delar togs i bruk redan på 1100-talet. Kyrkogården utvidgades österut i samband med utbyggnaderna av kyrkan på 1400-talet och 1700-talet. På 1860-talet gjordes en ny utvidgning åt norr. Under 1900-talet har den utvidgats ett flertal gånger åt norr, söder och öster.

I anslutning till kyrkan ligger den byggnadsminnesförklarade prästgården och kring kyrkan och prästgården finns ett ålderdomligt ekhagslandskap som innehåller många fornlämningar och rester av fossila odlingsspår.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. Bebyggelsemiljö på Tunhemsslätten från kyrkan och upp till Nygård.

Bebyggelsemiljön omfattar Tunhemsslätten från kyrkan och prästgården upp till Nygårds egendom. Miljön ingår i område av riksintresse, PK 17 Västra Tunhem (se bilaga 3).

Tunhemsslätten är en av landets största sammanhängande slätter och en utpräglad kulturbygd. Utmärkande för landskapsbilden är kontrasten mellan den vida slätten och den tvärbranta skogsomkransande platåbergsranden vid Halle- och Hunneberg. Här finns många fornlämningar som visar bygdens centrala betydelse under förhistorisk tid. Bebyggelsen härrör huvudsakligen från 1700- och 1800-talen och består av de större herresätena Forstena, Nygård och Bryggum, mellanstora gårdar utspridda på slätten, bebygelsesamlingarna Hol och Åsen vid vägen mellan Vargön och Trollhättan samt Floget vid rasbranten av Hunneberg.

Byggnaderna och övriga anläggningar återspeglar hela den sociala skalan och spänner över olika näringsgrenar.

Adelsläktena hade länge en dominerande ställning i trakten, som i och med Karl XI:s reduktion 1692-1696 avtog. De ägde mycket mark och uppförde ett antal herresäten. Forstena (Forstena 1:2) är känd från medeltiden och ägdes under lång tid av den Torstenssonska släkten. Efter reduktionen 1693 var godset landshövdingebostad under fem år. Därefter fungerade det som militärboställe fram till 1866. Nygård (Nygård 2:1, 2:7, 2:11) uppstod genom delning av Forstena 1551. Göran Torstensson var den förste ägaren av egendomen. 1773 köptes Nygård av grosshandlare Peter Samuel Bagge, som anlade ett kalkbruk som bl a levererade stora kvantiteter till kanalarbetena i Trollhättan. Överste Nils Ericson var under senare tid ägare till Nygård. Han startade upp industrierna i Vargön och var öfvermekanicus vid arbetana av 1844-års slussar i Trollhättan. Den tredje större egendomen på slätten är Bryggums säteri (Bryggum 11:5) som på 1500- och 1600-talen ägdes av Forstenasläktet. Bryggum var tidigt ett viktigt centrum inom Tunhem, bl a som ett led i postförbindelserna.

Kalkbrytningen vid Nygård och längs berget söderut utvecklades kraftigt under 1800-talet och bryt-

ningen pågick fram till år 1950 då den sista ugnen brändes. Hela bergssidan och rasbranten längs Hunneberg från Nygård och fram till Prästeklev bär spår av denna verksamhet med stora schakter in i berget och med slagghögar samt mer eller mindre raserade ugnar från kalkbränningstiden.

Arbetarna vid Kalkbrotten uppförde sina små bostäder strax söder om Nygårds egendom på Hols bys allmänning och prästgårdens ägor. De mycket tätliggande stugorna byggdes på den icke odlingsbara rasbranten. De ger en god inblick i de obesuttnas byggnadsskick och livsvillkor under 1800-talet och början av 1900-talet. Bebyggelsen kallas idag för Floget.

Strax nedanför och väster om det s k Floget ligger Hols by. År 1546 bestod byn av tre hemman och något senare tillkom ytterligare ett hemman. Efter jordregleringsformen "Laga skifte", som genomfördes under åren 1833-1835, låg tre gårdar kvar på den gamla byplatsen medan de övriga gårdarna låg utskiftade över hela den forna byns odlingsbara mark.

Söder om Hols by ligger Västra Tunhems kyrka (Tunhem 2:1) med anor från 1100-talet. Den har byggts ut i olika omgångar, dels på 1400-talet och ytterligare en gång på 1700-talet. Tornet uppfördes 1810. Kyrkan har genomgått tre restaureringar på 1900-talet.

Prästgården låg ursprungligen strax söder om kyrkan men sedan den bränts av danskarna i samband med "Brännefejden" 1612 uppfördes en ny prästgård vid ett mer skyddat läge ca 500 meter sydost om kyrkan. Den nuvarande prästgården (Tunhem 1:1) härrör från 1722 och är med sina välbevarade byggnader en av landets bäst bevarade prästgårdsmiljöer.

Området kring prästgården bär många spår från forntida verksamhet, bl a gravfält och fornåkrar, samt från 1700-talets landskap, där t ex Tunhems ekhagar visar på gamla ängsmarker. I Tunhem hade man ett tvåsädessystem, d v s ett år såddes åkern och ett år låg den i träda, till skillnad från övriga Älvsborg där det har varit vanligt med ensäde. Åkrarna var uppdelade i små tegar och betet ägde i huvudsak rum uppe på Hunneberg.

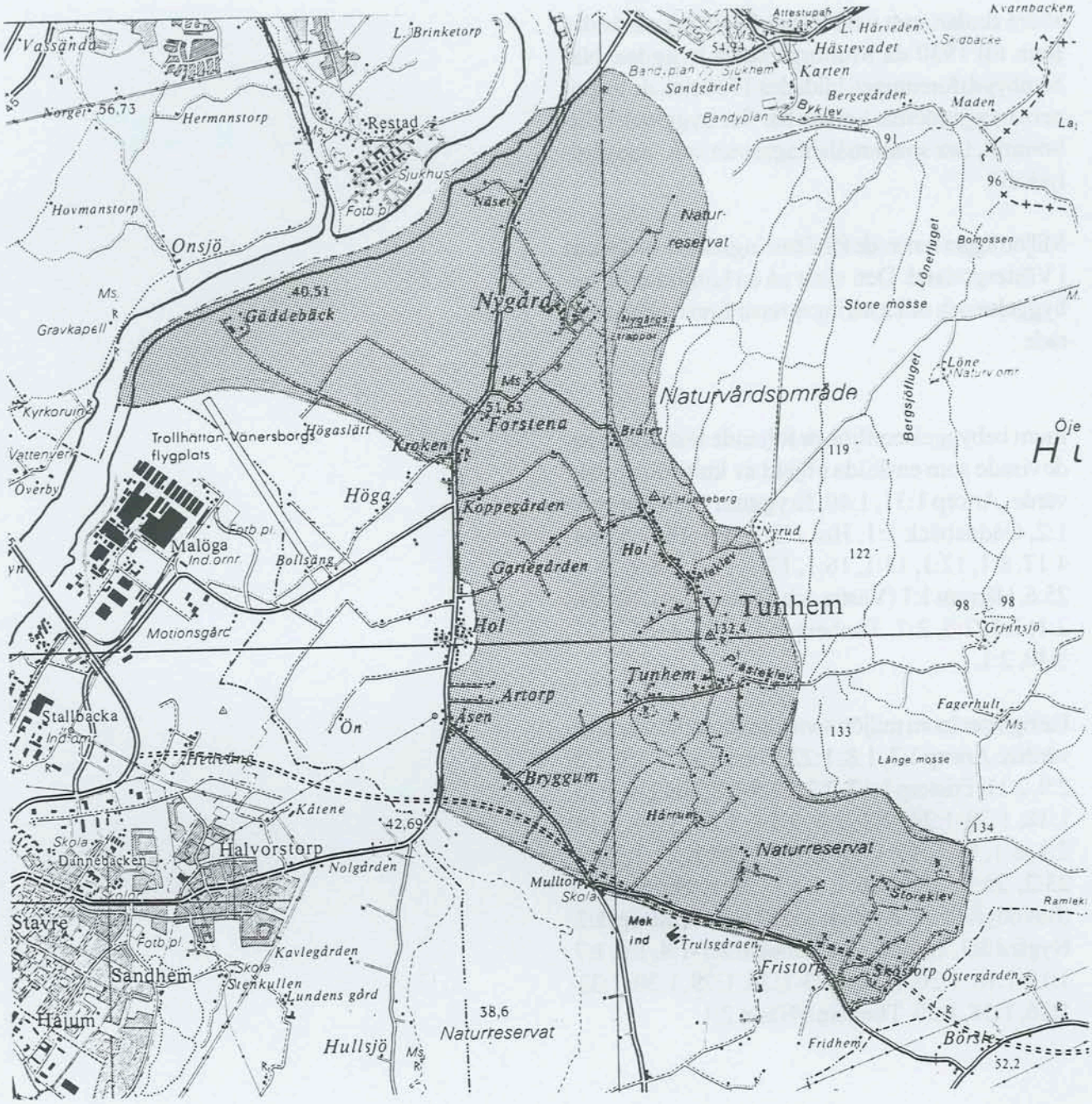
Strax väster om prästgården ligger hembygdsgården (Tunhem 1:40), som bl a består av den f d

södra skolan som stod färdig 1846 och användes fram till 1930 då Multorps skola byggdes. När hembygdsföreningen bildades 1936 fick de disponera byggnaderna. Senare har fler byggnader tillkommit, t ex spannmålsmagasinet och "Jungfrulyckan".

Miljön ligger i en av de fornlämningstätaste socknarna i Västergötland. Den visar på en kontinuerlig bebyggelse och olika näringsgrenar finns representerade.

Inom bebyggelsemiljön är följande fastigheter redovisade som enskilda objekt av kulturhistoriskt värde: Artorp 1:31, 1:40, Bryggum 11:5, Forstena 1:2, Gäddebäck 1:1, Hol 1:3, 1:6, 1:18, 2:7, 4:4, 4:17, 8:1, 12:1, 13:1, 16:1, 17:1, 25:1, 25:2, 25:5, 25:6, Hårrum 1:1 (Västra och Östra torpet), Nygård 2:1, 2:5, 2:6, 2:7, Tunhem 1:1, 1:22, 1:29, 1:31, 1:40, 2:1.

Fastigheter inom miljön som tillmäts miljöskapande värden: Artorp 1:3, 1:8, 1:22, Forstena 1:7-1:9, 2:5, 2:9, 2:11, Fristorp 1:17, 2:21, 3:5-3:7, Hol 1:4, 1:13, 1:18, 1:22-1:26, 2:2, 2:3, 3:24, 3:25, 3:34, 4:18, 5:1, 6:1, 11:1, 13:1, 18:1, 19:1, 20:1, 21:1, 23:1, 23:2, 25:3, 25:4, 26:1, 27:1, 28:1, Hårrum 1:1 (huvudgården), Kroken 1:2, 1:10, Multorp 1:2, Nygård 2:3, 2:4, 2:8, 2:9, Tunhem 1:1-1:4, 1:6, 1:7, 1:15-1:18, 1:20, 1:21, 1:23-1:26, 1:28, 1:30, 1:33-1:36, 1:38, 1:39, Tunhems-Näset 2:1.

Utdrag från kommunkartan, Vänersborgs kommun, som visar bebyggelsemiljö A.

B. Bebyggelsemiljö Vargön, Rånnum och Önafors.

Bebyggelsemiljön innefattar tre delmiljöer (1, 2, 3) som sammantaget rymmer både en äldre industriell struktur, de nuvarande industrierna i Vargön samt herrgårdsanläggningarna Rånnum och Önafors med starka kopplingar till områdets naturgeografi och industrihistoria. Vid Göta älvs övre lopp har vattenkraften sedan lång tid brukats för olika ändamål. Samtidigt utgör området kring älven en del av den s k Tunhemsslätten med bördig jordbruksmark som skapat förutsättningar för flera herrgårdsanläggningar i området.

Rånnum eller Randhem finns omtalat flera gånger under medeltiden och utgjorde då även en egen socken som senare kom att uppgå i Västra Tunhem. Ur flera aspekter har Rånnum varit ett viktigt centrum i bygden. Ett exempel är att nuvarande Vargöns järnvägsstation fram till 1916 hette Rånnums station. Vid Rånnum och de dåvarande fallen finns omnämt bl a kvarnanläggningar från 1500-talet och framåt. 1847 köpte Nils Ericson Rånnum och började projektera olika möjligheter att utnyttja vattenkraften, vilket senare gav upphov till Vargöns moderna industrihistoria. Efter Ericsons död innehades Rånnum av olika ägare till 1916 då gården inköptes av Wargöns AB.

Önafors finns omnämnt i jordeboken från 1500 med namnet Ön efter den ö som omsluts av Göta älv och Lillån (en gren av älven). Vid Lillån har funnits såg- och kvarnrörelser samt under en period runt 1800 manufakturinrättning för järnsmide.

1916 inköpte Wargöns AB både Rånnum och Önafors. Den senare användes som disponentbostad men är sedan 1974 i privat ägo. Rånnum har bl a använts som tjänstemannamäss och yrkesskola. Under lång tid drevs också lantbruken på de båda gårdarna i företagets regi vilket dock försåldes 1974. Själva mangården på Rånnum med flygelbyggnader, park m m såldes 1984 till Tanumshede gästgivaregård AB. Till miljöerna vid både Önafors och Rånnum hör tjänstebostäder uppförda av Wargöns AB. Vid Önafors finns bl a ett par flerbostadshus för arbetare och i parken kring Rånnum tjänstemannavillor.

Rik tillgång på vattenkraft och goda transportmöjligheter var förutsättningar för industrietableringarna vid Vargön. Kvarnanläggningar på platsen finns omnämnda från 1500-talet. Ursprunget till dagens industrier är det träsliperi som startades 1869 av sönerna till kanal- och järnvägsbyggaren Nils Ericson, Werner, Carl och John. Mellan fastlandet och Vargön anlades en kraftkanal där turbiner gav kraft till träsliperiet på ön. Från 1840 hade Nils Ericson (bror till John Ericson) arrenderat ett brännvinsbränneri på Vargön för att sedan lägga ner bränneriet och starta cementgjuteri i dess lokaler. Efter träsliperiet, ett av de första i Sverige, startades papperstillverkning 1873. Året därefter bildades Wargöns aktiebolag sannolikt på brödratrions initiativ och med landshövding Eric Sparre i Vänersborg som en av de drivande krafterna. Bolagets första år var tidvis problematiska. Från 1870-talets slut förbättrades dock utvecklingen och företaget fortsatte att växa och byggnadsbeståndet ökade efter hand, bl a uppfördes det nuvarande huvudkontoret i tegel 1888 (ombyggt på 1940-talet).

1897 uppfördes ett nytt träsliperi i tegel på östra sidan av älven. På platsen för det första träsliperiet uppfördes ca 1900 den byggnad (ombyggd på 1940-talet) som idag bl a inrymmer tekniskt kontor och verkstad. Vid bränderna 1918 och 1919 brann bl a 1897 års träsliperi samt pappersfabriken på själva Vargön.

För att säkra tillgången på vattenkraft förvärvade företaget 1897 Huvudnäsön, halvön vid själva utflödet från Vänern. 1907 såldes dock vattenkraften till staten med villkor att Wargöns AB förband sig att under en 40-årsperiod årligen arrendera och motta 3000 hästkrafter från staten. För att utnyttja denna mängd av elkraft anlades 1911 ett smältverk för framställning av kiselmangan. (Se vidare historik om smältverket under Vargön 2:3).

Under 1900-talet växte efter hand en typiskt svenskt bruksort fram i Vargön där företaget dominerade det mesta av samhällslivet. Från slutet av 1960-talet förändrades mycket av detta. Genom olika företagsköp delades Wargöns AB mellan massa- och papperstillverkingen (numera tillhörigt Holmens Bruk AB som en del av Modo-koncernen) och smältverket (numera Vargöns Alloys AB). Vid samma tid avecklades i Vargön, liksom på många liknande orter, företagens bostadsinnehav samtidigt som andra samhällsengagemang efter hand kommit att övertas av den framväxande välfärdsstaten och offentliga sektorn. 1974 inkorporerades Västra Tunhems kommun och Vargön blev en del Vänersborgs kommun. Vargöns fysiska struktur förändrades

också påtagligt när den gamla landsvägen genom fabriksområdet vid smältverket ersattes av den nuvarande vägen norr om fabrikerna och delvis utanför samhällets övriga bebyggelse.

Delmiljö 1:

Delmiljö 1 innefattar industrianläggningarna Vargöns massa- och pappersbruk (Holmen Paper, Wargöns bruk AB på fastigheten Vargön 2:2), smältverket Vargön Alloys AB (Vargön 2:3) och Ligno Tech Sweden AB (Vargön 2:4) samt Vattenfalls kraftstation (Önafors 5:5 i f d Vassända-Naglums sn) och ett par tillhörande f d tjänstebostäder (Önafors 5:8)

Massa- och pappersbruket samt smältverket finns närmare beskrivet under de båda fastigheterna Vargön 2:2 och 2:3. I anslutning till smältverket finns den landsvägsbro som tidigare utgjorde en del av riksväg 44 då denna passerade genom smältverksområdet. Bron, "Rånnums bro" eller "Nyebro" uppfördes 1931 i samband med en breddning av älvfåran och ersatte då en märklig spännverksbro av trä som ursprungligen konstruerades av Polhem 1718. Platsen har brotraditioner sedan 1657 då den första bron uppfördes på platsen. Den nuvarande bron, som togs ur allmänt bruk 1973, är utvärderad som kulturhistoriskt värdefull i länsmuseets broinventering, etapp 2 1978-79.

Kraftverket på västra sidan av älven är uppfört 1934 och utbyggt 1989. Anläggningen domineras av en tidstypisk utformning med funktionalistiska stildrag från 1930-talet där såväl ursprunglig exteriör som interiöra delar finns bevarad. I anslutning till kraftstationen finns ett par f d tjänstebostäder (urspr med 2 lägenheter i varje hus, numera kontors- och möteslokaler) som uppfördes samtidigt med kraftstationen. Byggnaderna har bevarat sin ursprungliga exteriöra karaktär.

Delmiljö 2:

Delmiljö 2 innefattar Rånnums herrgård med intilliggande f d tjänstemannabostäder för Wargöns AB (Rånnum 6:42, 6:44, 6:45 och 6:46).

Delmiljö 3:

Delmiljö 3 innefattar området kring Önafors herrgård (Önafors 5:4 m fl i f d Vassända- Naglums socken). Miljön och fastigheterna finns beskrivna i länsmuseets och Vänersborgs kommuns kulturhistoriska byggnadsinventering nr 38, 1995.

Inom hela *bebyggelsemiljö B* är följande fastigheter redovisade som enskilda objekt av kulturhistoriskt värde: Rånnum 4:1, 6:38, 6:44, 6:45, 6:46, Vargön 2:2, 2:3, 2:4, Önafors 5:4 (finns redovisad i Vänersborgs kommuns kulturhistoriska byggnadsinventering nr 38, 1995).

Fastigheter inom miljön som tillmäts miljöskapande värden: Rånnum 6:34, 6:42, Önafors 5:5, 5:8, 5:10, 5:11, 5:12, 5:13, 5:14, 5:15. (Fastigheterna Önafors är redovisade i Vänersborgs kommuns kulturhistoriska byggnadsinventering nr 38, 1995.)

Utdrag ur ekonomiska kartan 8B 4j, 8B 5j, 8C 4a samt 8C 5a som visar bebyggelsemiljö B.

C. Bebyggelsemiljö kring Björkås, Repelycke, Kv Bergsyran samt Vargöns kyrka.

Bebyggelsemiljön omfattar villa Björkås (Björkås 1:29) med omgivande park, Vargöns kyrka (Bergsyran 15), radhusen längs Granåsvägen uppförda av Wargöns AB (Bergsyran 1-13, Ribbstolen 6-24) samt den f d mangårdsbyggnaden på Repelycke gård (Ribbstolen 5). Miljön ligger i ett område i Vargön som främst består av enbostadshus från olika tidsperioder.

Villa Björkås och den f d mangårdsbyggnaden på Repelycke utgör en del av den äldre bebyggelsen i miljön. Innan Vargön började bebyggas bestod området av en öppnare jordbruksbebyggelse med bl a gårdarna Björkås, Repelycke och Gunnarstorp m fl. Av denna bebyggelse finns endast några mangårdsbyggnader kvar sedan området förtätats.

Gården Repelycke nämns första gången i jordeböcker från 1500-talet. Namnet Repelycke betyder att man genom "repning" utmätt en "lucka" i skogen. Mangårdsbyggnaden uppfördes 1864 då den äldre mangårdsbyggnaden revs. Samtidigt uppförde dess ägare Andreas Andersson undantagsstället Heleneberg (Ribbstolen 44) åt sin mor och syster. År 1896 ärvde sonen gården, som var en hängiven pomolog. Han planterade mängder av fruktträd, mest äppelträd, mellan nuvarande Granåsvägen och Sandbergs väg. Vilhelm Andersson blev känd i fackkretsar och Fruktodlares förbund höll årsmöten och fruktträdbeskärningskurser på Repelycke åtskilliga gånger. Från år 1920 utarrenderades jordbruket. År 1949 såldes Repelycke till Wargöns AB.

Björkås villa uppfördes 1830 och genomgick en omfattande ombyggnad 1890. Den gjordes av ingenjör Christer Peter Sandberg, som hade inspirerats av glasverandan på Hotel Palace i London under den tid han var bosatt i England. År 1938 inköptes egendomen med tillhörande jordareal av Wargöns AB och Björkås införlivades med industrins lantbruk. Björkås var ett stort utflyktsmål under 1900-talets första decennier fram till 1930-talet då intresset avtog, vilket resulterade i att trädgården och dammarna förföll. Fram till 1942 utarrenderades marken. Rikard Kock köpte egendomen 1942 och under hans tid skedde flertalet avstyckningar. En rad egnahem växte fram runt om Björkås på den tidigare marken.

Strax söder om Björkås ligger Vargöns kyrka. Den uppfördes 1979 och ritades av Karl-Erik Ydeskog.

Söder om Björkås och öster om Ribbstolen 5 ligger sex längor med radhus/kedjehus. Radhusen är i en våning med fasad av tegel. Dessa uppfördes av Wargöns AB under åren 1955-56, på marker som tidigare tillhörde gården Repelycke. Kedjehusen har en mycket tidstypisk karaktär men några har förändrats exteriört, framförallt har entrédörrar bytts ut. Det enhetliga intrycket riskerar därmed att gå förlorad.

Inom bebyggelsemiljön är följande fastigheter redovisade som enskilda objekt av kulturhistoriskt värde: Björkås 1:29 och Ribbstolen 5.

Fastigheter inom miljön som tillmäts miljöskapande värden: Bersyran 1 - 13, 14, 15, Ribbstolen 6 - 24.

Utdrag ur registerkartan över Vargön som visar bebyggelsemiljö C.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Artorp 1:16

F d soldattorp som idag används till fritidsbostad. Det var här skomakeri fram till 1950-talet. Fastigheten ligger i Hol vid landsvägen mellan Vargön och Trollhättan. Den består av det f d soldattorpet, skomakeriverkstad samt en jordkällare.

Torpet är troligen byggt på 1800-talets andra hälft och skomakeribostaden troligen omkring 1900.

Fastighetens byggnader är välbevarade med intressanta tidigare funktioner som soldattorp samt skomakeri och tillmäts ett kulturhistoriskt värde ur byggnads- och samhällshistorisk synvinkel. *Ingår i Bebyggelsemiljö A.*

2. Artorp 1:31

Bostadsfastighet belägen på Tunhemsslätten vid landsvägen mellan Vargön och Trollhättan i bymiljön Åsen, söder om Hol. Fastigheten består av fyra byggnader: bostadshus, redskapsbod med lider, garage m m. På 1940-50-talet inrymde fastigheten Bryggums taxi. Garaget samt en byggnad på fastigheten intill hörde troligen dit.

Bostadshuset byggdes 1943. Garaget och de övriga uthuset är troligen uppförda vid samma tid.

Fastigheten är en välbevarad enhet från mitten av 1940-talet, vilket byggnadshistoriskt tillmäter den ett kulturhistoriskt värde. Bostadshuset är välbevarat med en ursprunglig karaktär och exteriör med orginalputs. Den tidigare funktionen som taxistation bidrar till det kulturhistoriska värdet ur en samhällshistorisk synvinkel. *Ingår i bebyggelsemiljö A.*

3. Artorp 1:40

Jordbruk beläget på Tunhemsslätten strax öster om byn Åsen i ett öppet odlingslandskap. Ligger tillsammans med och öster om en annan gård. Mangårdsbyggnaden är centralt placerad i gårdsmiljön. Ekonomibyggnaderna ligger fritt placerade runt omkring men främst väster om bostadshuset. Ekonomibyggnaderna består av ladugård, högloge, traktorgarage, f d mjölkrum nu redskapbod, källarvind, f d vedbod med vagnslider nu troligen garage, magasin med snickarverkstad, f d lider nu garage samt f d byk-, brygg- och redskapsbod.

Mangårdsbyggnaden uppfördes 1858, troligen med en sexdelad plan. Den har markerade fönsteromfattningar med rombmönster. Brygg-, byk- och redskapsboden är från 1700-talet och är hitflyttat från en utlycka till gården. Det sägs även att den varit en statarstuga eventuellt från Bryggum. Magasinet med snickarverkstad uppfördes ca 1850 och källarvinden på 1870-talet. Vedboden med vagnslider byggdes ca 1915. Ladugården uppfördes 1928, traktorgaraget 1959 och höglogen 1962.

Gården är en sammanhållen och välbevarad jordbruksmiljö med välbevarade byggnader och tillmäts ett kulturhistoriskt värde ur byggnadshistorisk synvinkel. De många välbevarade ekonomibyggnaderna, från olika tidsperioder, med olika funktioner bidrar till det kulturhistoriska värdet. Gården utgör en representant för de slättgårdar som förekommer i trakten. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

4. Björkås 1:4, Vargöns station, Nordkroksvägen 18
Stationshus, beläget i Vargöns samhälle vid järnvägen, nu med bostad på övervåningen och pizzeria på bottenvåningen. Fasaden är fältindelad med liggande fasspontpanel och på nedre delen har av varje våningsplan markerats med inramade, släta speglar och gesimser.

Byggnaden uppfördes på 1860-70-talet. Arbetet med järnvägen Uddevalla-Vänersborg-Herrljunga kom igång 1864 på initiativ av landshövdingen Josias Sparre. År 1867 invigdes den.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Med sitt öppna läge utgör byggnaden en värdefull tillgång för området.

5. Björkås 1:29, Björkås, Granåsv. 26
Villa belägen i en park strax norr om Vargöns nya kyrka. Parken består till stor del av lövträd som bok och ek. I parken finns även *en drängstuga - riven*, en trädgårdsmästarbostad samt ett antal uthus.

Byggnaden är uppförd 1830 och genomgick en omfattande ombyggnad 1880 av ingenjör Christer Peter Sandberg, som under en tid var bosatt i England. Glasverandan är inspirerad av Hotel Palace i London. Villan byggdes även på med en våning och på gavlarna tillkom två utbyggnader, s k pocher, samt en glasveranda mot gården. *Christer Peter Sandberg lät även uppföra en fristående flygel, vilken var avsedd som betjäntbostad.*

Björkås var upptaget som öhemman först under senare hälften av 1600-talet och anges då som rå- och rörshemman under Forstena. Gården indrogs 1696 till Kronan i samband med reduceringen av ätten Torstenssons godskomplex, men återgick 1700 till den Torstenssonska familjen. 1934 moderniserades byggnaden och det byggdes badrum samt installerades el och varmvattenberedare. Den till egendomen hörande jordarealen inköptes 1938 av Wargöns AB och införlivades med dess lantbruk. Trädgårdsmästarbostaden och det andra *drängstugan* är troligen från 1800-talets senare del och uthusen troligen omkring år 1900.

Med sin från sent 1800-tal väl bevarade exteriör tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Den stora parken har stor betydelse, inte bara för miljön kring huset utan även som en spegling av gårdens historia. Ingår i bebyggelsemiljö C.

6. Briljanten 7, Skogsvägen 6

Bostadshus, villa, beläget i ett samtida villaområde i Vargön. Uppfört i ett och ett halvt plan med källare, fasad av grov spritputs.

Bostadshuset uppfördes 1944.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Det är få villor i Vargön som har kvar sin ursprungliga putsade fasad.

7. Bryggum 11:5, Bryggums säteri

Säteri beläget på Tunhemsslätten söder om Hol. Gården består idag av mangårdsbyggnad, sädesmagasin, ladugård, maskinhall samt hundhus som ursprungligen inrymde brygghus samt tre visthusbodar.

Gården har under 1500- och 1600-talen ägts av Forstenasläkten. 1739 brann sätesgården, som då ägdes av Catarina Gripenwald. Länge fanns ingen säteribyggnad utan endast två flygelbyggnader. Den nuvarande mangårdsbyggnaden uppfördes av R. Th. Boyson 1850 och renoverades på 1960-talet. Den från början sexdelade planlösningen är nu omändrad. Den f d visthusboden är den äldsta byggnaden på fastigheten och är troligen från sent 1700-tal. Sädesmagasinet uppfördes omkring 1800 och ladugården 1900. Ladugården byggdes till ca 1930 med magasin och kostall. Maskinhallen byggdes troligen på 1970-80-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt främst av sädesmagasinet och f d tvätt- och brygghuset. Dessa byggnader har välbevarad och ursprunglig karaktär och utformning och är goda representanter för äldre jordbruksbyggnader. Det är ovanligt med bevarade ekonomibyggnader. Gården tillmäts även miljömässiga kvaliteter genom sin framträdande placering i landskapet. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

8. Drivgarnet 1, Nordkroksvägen 407

F d torp, nu fritidshus i ett plan beläget i Nordkroken. På fastigheten finns även en förrådsbyggnad samt källarvind av kluven natursten.

Fritidshuset, uthuset och källarvinden är alla uppförda under senare delen av 1800-talet.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Byggnadernas läge på fastigheten åskådliggör ett ursprung innan villaområdets gator och kvarter planerades.

9. Drivgarnet 8, Nordkroksvägen 413
Bostadshus, villa, i ett och ett halvt plan och källare, beläget i Nordkroken. Mansardtak täckt med tvåkupigt tegel. Spritputsad fasad.

Bostadshuset är troligen uppfört på 1930-talet.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

10. Elektroden 1, Nordkroksvägen 19-21
Industribyggnad för Vargöns Mekaniska AB, belägen i Vargöns samhälle. Byggnaden är uppförd i två plan med slätputsad fasad. Sadeltaket är plåttäckt.

Byggnaden bedöms vara uppförd under 1930-50-talen.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och industrihistoria. Med sitt strama formspråk och sin exponering utgör byggnaden ett unikum i samhället.

11. Forstena 1:2, Forstena gård
Säteri beläget vid vägen mellan Vargön och Trollhättan, söder om Vargön, på åssluttningen nedanför Hunneberg och med slätten och Göta älv sydväster därom. I området finns många fornlämningar som gravfält, bautastenar m m. Från landsvägen leder en mindre väg upp till mangårdsbyggnaden som ligger för sig. Ekonomibyggnaderna grupperar sig kring en gårdsplan söder om denna och den stora ladugården är placerad på andra sidan om vägen.

Säteriets anor går långt tillbaka. År 1415-35 anlades en gård i Forstena. År 1683 omtalas gården första gången i jordeboken, som 1 mantal frälse. Den Torstenssonska släkten, som haft en framträdande roll i trakten, ägde under lång tid Forstena. Familjen flyttade till sitt gods Penningby i Uppland i samband med reduktionen och 1727 dog den siste ättlingen barnlös. Släkten ägde även många andra gods och egendomar i Väne härad.

År 1698-1866 var Forstena majorsboställe, därefter arrendegård under staten och från 1995 åter i privat ägo.

Den nuvarande mangårdsbyggnaden uppfördes 1740 i en våning efter ritningar av major Carlberg. År 1760 byggdes den på med en våning av överstelöjtnant Carl Gustaf Strömschiöld och byggnaden fick ungefär sitt nuvarande utseende. I slutet av 1800-talet fick byggnaden ändrad takform efter en brand. År 1989 genomgick den en fasadrenovering. På fastigheten finns en arbetarbostad från 1920-tal, maskinhall 1964, öppen vagnbod 1976 och en verkstad 1983, byggd på platsen för vagnboden från omkr 1900. Stallet som tidigare var ett s k körstall uppfördes på 1930-talet. Den stora timrade ladugården byggdes 1880 och har sedan byggts till med ett svinhus 1938 och en lada 1951.

Forstena är byggnadsminne. Det kulturhistoriska värdet omfattar hela gården ur både byggnadshistorisk, samhällshistorisk och personhistorisk synvinkel. Mangårdsbyggnaden tillmäts arkitektoniska värden i sin utformning och arkitektur. Den är välbevarad och har hög ålder. Gården tillmäts även ett miljöskapande värde i och med sin exponerade placering i landskapet. *Riksintresse. Byggnadsminne. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

12. Fristorp 1:12

F d backstuga som idag troligen används som fritidsbostad. Den ligger tillsammans med två andra fritidsbostäder på rad vid Hunnebergs rasbrant med Tunhemsslätten framför. Rasbranten består av ädelskog.

Huset är troligen av enkelstugetyp och troligen uppförd på mitten eller slutet av 1800-talet. Huset flyttades hit från Trulsgården på 1880-talet då denna omvandlades och blev fattiggård (lades ner ca 1960, då Lunddala i Vargön byggdes).

Bostadshuset är välbevarat och har kvar sin ursprungliga karaktär. Den är en god representant för denna typ av byggnader, vilket motiverar det kulturhistoriska värdet ur byggnadshistorisk synvinkel. *Riksintresse.*

13. Fristorp 1:15, Hedvigstorp

F d arbetsbostad till gården Fristorp, som idag troligen används som fritidsbostad. Den ligger tillsammans med två andra fritidsbostäder på rad vid Hunnebergs rasbrant med Tunhemsslätten framför. Rasbranten består av ädelskog.

Huset är troligen uppfört omkring år 1900.

Byggnaden är välbevarad och har kvar sin ursprungliga karaktär. Den är en god representant för denna typ av byggnader, vilket byggnadshistoriskt motiverar det kulturhistoriska värdet. *Riksintresse.*

14. Fristorp 1:18

Jordbruk som ligger på Tunhemsslätten söder om vägen mellan Vargön och Trollhättan. Gården består av mangårdsbyggnad, bostadshus, sädesmagasin, smedja, ladugård samt f d vagnslider. Tidigare fanns fler byggnader, lillstuga, hönshus samt traktorgarage, på fastigheten men dessa är idag rivna.

Mangårdsbyggnaden är uppförd på 1700-talet och omgjord och tilläggsisolerad på 1970-talet. Sädesmagasinet är troligen också från 1700-tal eller tidigare. Det andra bostadshuset är byggt på 1870-talet och smedjan troligen omkring sekelskiftet 1900. Ladugården byggdes 1933 och vagnslidret på 1940-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt främst av sädesmagasinet som är välbevarat med ursprunglig karaktär och en representant för denna byggnadstyp. Det är ovanligt med äldre bevarade ekonomibyggnader i trakten. Även det andra bostadshuset och smedjan är välbevarade byggnader.

15. Fristorp 2:13

F d backstuga som idag används som fritidsbostad. Den ligger vid Hunnebergs rasbrant, med Tunhemsslätten nedanför, tillsammans med tre andra liknande anläggningar. Fastigheten omges främst av skog. Tillsammans med fritidsbostaden finns även två uthus, en källarvind samt ett avträde på fastigheten.

Fritidsbostaden är en låg envåningsbyggnad troligen uppförd på 1800-talet.

Fastigheten tillmäts ett kulturhistoriskt värde på grund av att fritidsbostaden är välbevarad och utgör en god representant för backstugebebyggelse i trakten. *Riksintresse.*

16. Fristorp 2:15, Anders Rosts stuga

F d backstuga belägen vid Hunnebergs rasbrant vid Storeklev, med Tunhemsslätten nedanför, tillsammans med tre andra fritidsanläggningar. Fastigheten omges främst av skog.

Det är en enkelstuga med förstuga och rum med eldstad. Huset uppfördes mellan 1862 och 1871 av den f d soldaten Anders Rost. Huset beboddes ända fram till 1941 av Anders Rosts son, skomakare Adolf Rost. Stugan är bl a byggd av diabas från rasbranten intill. Här hade tidigare bränts kalk och till byggnadsmaterial använde han resterna som använts till kalkugnen. Det har även funnits uthus av sten, som nu är rivna.

Backstugan är välbevarad och är det enda bevarade exemplet i trakten på denna typ av byggnad. Därför tillmäts den ett kulturhistoriskt värde ur bl a historiskt, byggnadshistoriskt samt samhällshistoriskt perspektiv. *Riksintresse.*

17. Fristorp 3:9, Gussängen

F d torp som idag används som fritidsbostad. Den är belägen vid Hunnebergs rasbrant, med Tunhemsslätten nedanför, tillsammans med tre andra liknande anläggningar. Fastigheten omges främst av skog. Fastigheten består av uthus, jordkällare, redskapsbod samt avträde.

Fritidsbostaden uppfördes troligen någon gång på 1800-talet.

Fastigheten tillmäts ett kulturhistoriskt värde på grund av att fritidsbostaden är relativt bevarad och utgör en god representant för backstugebebyggelse i trakten. *Riksintresse.*

18. Gäddebäck 1:1

F d sädesmagasin som tillhör gården Gäddebäck. Gården ligger på Tunhemsslätten vid Göta älv. Själva magasinet ligger precis vid vattnet.

Magasinet är sannolikt uppfört någon gång på 1800-talet. Gäddebäck omnämndes i tiondelängden 1546 och löd under Forstena fram till 1696, då den drogs in till kronan. År 1782 upprättades en färjestation vid Gäddebäck och en väg anlades dit från Forstena. Färjestationen drogs in på 1870-talet. Här fanns även en gästgivaregård.

Sädesmagasinet är välbevarat och är en representant för en byggnadstyp som tidigare troligen var vanligt förkommande i trakten. Det är denna byggnad som motiverar det kulturhistoriska värdet ur byggnads- och samhällshistorisk synvinkel. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

19. Halleberg 1:2, Bomstugan

F d Bomstuga, numera permanentbostad, i ett plan med fasad av locklistpanel. Huset innehåller en hall, ett kök och två rum. Huset är beläget utefter Hallebergsvägen, på norra sidan strax efter gränsen till kvarteret Fornborgen. Omgivningen domineras av gles skog förutom villaområdet i väster. På fastigheten finns också ett uthus.

Bomstugan uppfördes 1831 för bomvakten som var i tjänst till 1919. Mellan åren 1919 och 1940 var byggnaden skogsarbetarebostad. Stugan byggdes om och moderniserades 1945.

Med sin välbevarade och tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. *Riksintresse.*

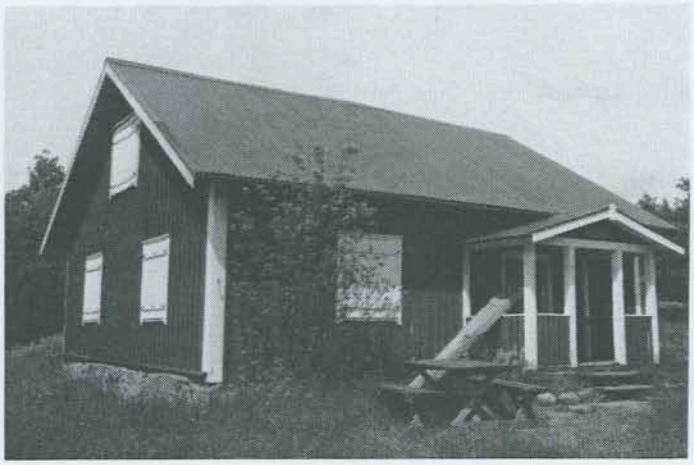
20. Halleberg 1:2, Draget

Beläget på södra Halleberg vid Storegårdsklev. En brant väg leder upp på berget i det skogsklädda bergslandskapet. Består av bostadshus samt tillhörande uthus.

Bostadshuset är troligen byggt omkring år 1900 och uthuset troligen under 1900-talets första hälft.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande arkitektur- och samhällshistoria. Byggnaden vittnar om den verksamhet som förekommit på Halleberg. *Riksintresse.*

21. Halleberg 1:2, Uggledalen
Fritidsbostad beläget på västra delen av Halleberg. Ligger enskilt beläget, omgivet av skogslandskap. Ett av de få kvarvarande byggnaderna på Halleberg. Består av bostadshus och uthus.

Bostadshuset bedöms vara uppfört under senare delen av 1800-talet. Nämndes första gången i jordeboken 1640 och kom i Kronans ägo 1830. Byggnadens byggår är okänt men uppfördes troligen under 1800-talets andra hälft. 1700-1750 tillhörde Uggledalen Västgöta-Dals regemente, 1831-1922 användes det som kronojägarboställe och 1922-1956 till skogsjordbruk.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande arkitektur- och samhällshistoria. Byggnaden vittnar om den verksamhet som förekommit på Halleberg. *Riksintresse.*

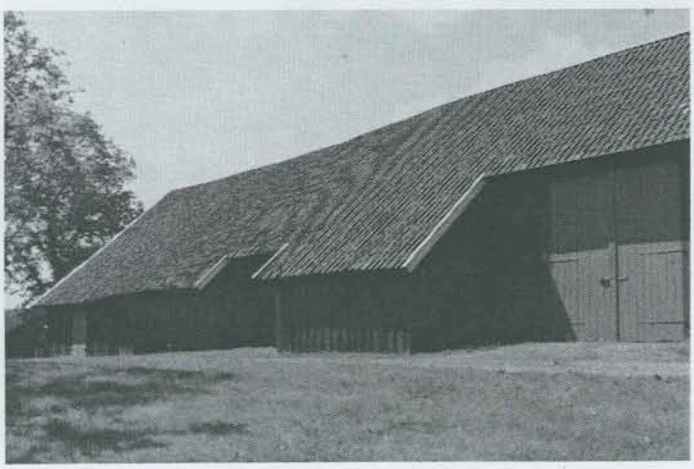

22. Hol 1:3, Tomterna
Jordbruk beläget på Tunhemsslätten i Hols by tillsammans med två andra gårdar. Fastigheten består av mangårdsbyggnad, ladugård i timmer och skiftesverk, f d stall, hönshus, vedbod med garage, smedja, magasin samt maskinhall. Ekonomibyggnaderna ligger utspridda vid sidan om bostadshuset.

Mangårdsbyggnaden har en sexdelad plan och uppfördes 1868. Den har på senare tid förändrats med utbytta fönster, tilläggsisolering samt tillbyggnader. Ladugårdens äldsta del är troligen från ca 1800. Det f d stallet, nu traktorstall, är troligen från 1800-talets slut. Smedjan och vedboden med garage byggdes ca 1900. Hönshuset och magasin tillkom på 1920-30-talet.

Hols by består av tre gårdar som ligger var på den gamla byplatsen efter jordregleringsformen Laga skifte 1833-35. De övriga gårdarna ligger utskiftade över hela den forna byns odlingsbara mark.

Gården utgör tillsammans med de två andra gårdarna i Hols by en viktig miljö i landskapet. De representerar, trots förändrade mangårdsbyggnader, en bysammansättning innan Laga skiftet. De många välbevarade ekonomibyggnaderna med olika funktioner bidrar till det kulturhistoriska värdet. Mangårdsbyggnaderna tillmäts miljöskapande värden som del i gårds- och bymiljön. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

23. Hol 1:6, Skäggården
Jordbruk belägen på Tunhemsslätten i Hols by tillsammans med två andra gårdar. Fastigheten består av mangårdsbyggnad, ladugård i vinkel, hönshus, garage, tvättstuga samt magasin. Ekonomibyggnaderna ligger utspridda vid sidan om bostadshuset.

Mangårdsbyggnaden har en sexdelad plan och uppfördes 1867. Den moderniserades 1953 och 1967. Ladugården, i timmer och skiftesverk, är troligen uppförd på 1830-talet, eventuellt tidigare. Hönshuset byggdes troligen på 1860-70-talet, tvättstugan 1905, magasinet 1925-26 och garaget på mitten av 1900-talet.

Hols by består av tre gårdar som ligger kvar på den gamla byplatsen efter jordregleringsformen Laga skifte 1833-35. De övriga gårdarna ligger utskiftade över hela den forna byns odlingsbara mark.

Gården utgör tillsammans med de två andra gårdarna i Hols by en viktig miljö i landskapet. De representerar, trots förändrade mangårdsbyggnader, en bysammansättning innan Laga skiftet. De många välbevarade ekonomibyggnaderna med olika funktioner bidrar till det kulturhistoriska värdet. Mangårdsbyggnaderna tillmäts miljöskapande värden som del i gårds- och bymiljön. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

24. Hol 1:27

Avstyckad fastighet från Hol 1:6. Ligger tillsammans med övrig bebyggelse på Hol 1:6, i Hols by. Består av f d tvättstuga, nu bostad, samt magasin.

Den f d tvättstugan uppfördes 1905 och byggdes om till bostad och tillbyggdes med en vinkel troligen 1984, då fastigheten avstyckades. Magasinet byggdes 1925-26.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av magasinets välbevarade karaktär. Byggnaderna har funktionellt och miljömässigt samband som del i gårdsmiljön på Hol 1:6. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

25. Hol 2:7, Korsbogården

F d soldattorp som idag är en bostadsfastighet. Fastigheten ligger väster om Flogvägen nedanför vägbanken. Den består av ett bostadshus med en våning, stall, ladugård samt ett uthus.

Soldattorpet är en enkelstuga i sin äldre form, som har ett rum med eldstad, förstuga och en kammare avdelad från förstugan. Huset är från mitten av 1700-talet och tillhör en av Flogets äldsta byggnader. Ladugården är troligen uppförd i slutet av 1800-talet. Stallet och uthuset är yngre och är troligen byggda under 1980-90-talen. Soldattorpet låg under Hol Korsbogården (Hol 25:1). Under alla tre gårdar i Hols by fanns ett soldattorp. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Soldattorpet är välbevarat och besitter ett kulturhistoriskt värde genom sin ålder, byggnadstyp - enkelstuga samt genom funktionen. Den tillmäts även ett miljöskapande värde genom sitt läge i Floget *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

26. Hol 4:4, Larsgården

Jordbruk, idag jordbruksfastighet, belägen på Tunhemsslätten i den samlade bebyggelsen Hol vid landsvägen mellan Trollhättan och Vargön. Det finns två bostadshus på fastigheten, varav den ena är undantagsstuga. Ekonomibyggnaderna består av ladugård, bak- och brygghus, källarvind samt ett f d vagnslider.

Mangårdsbyggnaden uppfördes 1858 och renoverades och byggdes till 1965. Undantagsstugan tillkom år 1898. Bak- och brygghuset, källarvinden samt lidret är troligen uppförda på 1800-talet. Ladugården byggdes 1958-59.

Fastigheten är en sammanhållen gårdsmiljö med intressanta och välbevarade ekonomibyggnader. Den tillmäts ett kulturhistoriskt värde trots att mangården har genomgått några förändringar. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

27. Hol 4:17, Affären Larsgården

Affärs- och bostadshusfastighet belägen mellan Flogvägen och Hunnebergs rasbrant. Fastigheten består av affärs- och bostadshus, magasin, vedbod samt källare som tidigare även varit potatiskällare och skomakarverkstad.

Affärs- och bostadshuset flyttades hit 1888 och byggdes 1908 till med ny affärslokal. Källaren är från 1850-tal, magasinet från ca 1900 och vedboden är byggd 1930. På 1890-talet bedrevs affärsrörelse i Berghem av Jonas Bengtsson och Inga-Lena Svensdotter. Jonas var skomakare och hustrun drev affärsrörelsen. Sonen övertog verksamheten vid mitten av 1890-talet och ett bostadshus flyttades från Höga till Berghem. Där inrymdes skomakeriverkstaden och lanthandel. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Anläggningen är välbevarad och en god representant för de handelsbodar, som en gång kännetecknade den svenska landsbygden, men som nu är mycket ovanliga, vilket motiverar det kulturhistoriska värdet ur samhällshistorisk synvinkel. Affärs- och bostadshuset är av äldre karaktär. Den tillmäts ett miljöskapande värde genom sitt läge i Floget. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

28. Hol 8:1

F d bostadsfastighet, nu fritidsbostad, belägen vid Flogvägen vid Hunnebergs rasbrant. Tomten har terrasseringar av murad natursten. Anläggningen består av bostadshus, uthus med avträde samt jordkällare.

Bostadshuset och jordkällaren uppfördes 1860. Uthuset med avträde är troligen från tidigt 1900-tal. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Bostadshuset är välbevarat och är en god representat för den speciella bostadsbebyggelsen i Floget, vilket byggnads- och samhällshistoriskt motiverar det kulturhistoriska värdet. Den tillmäts även ett miljöskapande värde genom sin placering. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

29. Hol 12:1

Bostadsfastighet som ligger i Floget på rasbranten till Hunneberg. Anläggningen består av bostadshus, som ligger en bit in från vägen, redskapsbod, vedbod med avträde samt källare. Uthusen ligger alla mellan bostadshuset och rasbranten.

Bostadshuset är av parstugetyp och uppfört 1877. Vedboden och redskapsbod byggdes ca 1900 och källaren på 1870-talet. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Bostadsfastigheten har karaktäristiskt tät uthusbebyggelse och boningshuset är såväl exteriört som interiört en typisk representant för den s k parstugan. Den tillmäts ett kulturhistoriskt värdet ur såväl byggnadshistorisk som samhällshistorisk synvinkel och tillmäts även ett miljöskapande värde genom sin lacering i Floget. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

30. Hol 13:1, Lunden

Bostadsfastighet som ligger i Floget på rasbranten till Hunneberg. Anläggningen består av fyra byggnader; bostadshus, vedbod med garage, f d verkstad - idag bastu och snickarbod, avträde.

Bostadshuset är troligen från 1800-talets början och flyttades hit 1955. Huset har tidigare haft två kök. Uthusen är troligen uppförda i början av på 1900-talet. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Byggnaderna är välbevarade och utgör en god representant för den speciella bebyggelsen i Floget. De har även ett miljöskapande värde. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

31. Hol 16:1

Bostadsfastighet beläget i Floget på Hunnebergs rasbrant. Anläggningen består av tre byggnader; ett äldre och ett yngre bostadshus samt ett uthus.

Det äldre bostadshuset uppfördes 1852, som ursprungligen var av enkelstugetyp men byggdes till och nu har en parstugas planlösning. Den norra kammaren inrymde tidigare en skomakarverkstad. Det yngre bostadshuset byggdes sannolikt på 1980-90-talet. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Det äldre bostadshuset är välbevarad och utgör en representant för den speciella bebyggelsen i Floget. Den tillmäts även ett miljöskapande värde. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

32. Hol 17:1

Bostadsfastighet som ligger väster om Flogvägen med ena gaveln mot vägbanken. Anläggninen består av bostadshus samt två uthus; vedbod och avträde.

Bostadshuset är ursprungligen från ca 1800, byggdes på 1894 och till med verandan 1913. Huset är ett mellanting mellan en parstuga och ett dubbelhus. Avträde byggdes 1925 och vedbod är från 1920-talet. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Fastigheten utgör en viktig representant för bebyggelsen i Floget och är välbevarade byggnader med bibehållen karaktär. De har även ett miljöskapande värde. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

33. Hol 25:1, Korsbogården

Jordbruk beläget på Tunhemsslätten i Hols by tillsammans med två andra gårdar. Fastigheten består av mangårdsbyggnad, ladugård, hönshus, garage samt magasin. Ekonomibyggnaderna ligger utspridda omkring bostadshuset.

Mangårdsbyggnaden har en sexdelad plan och uppfördes 1868. Den har på senare tid förändrats med ny panel och tilläggsisolering. Källaren tillkom 1936. Ladugården i timmer och skiftesverk byggdes 1868. Magasinet uppfördes troligen på 1850-60-talet. Tvättstugan troligen vid 1800-talets slut, hönshus och garage på 1950-talet.

Hols by består av tre gårdar som ligger kvar på den gamla byplatsen efter jordregleringsformen Laga skifte 1833-35. De övriga gårdarna ligger utskiftade över hela den forna byns odlingsbara mark.

Gården utgör tillsammans med de två andra gårdarna i Hols by en viktig miljö i landskapet. De representerar, trots förändrade mangårdsbyggnader, en bysammansättning innan Laga skiftet. De många välbevarade ekonomibyggnaderna med olika funktioner bidrar till det kulturhistoriska värdet. Mangårdsbyggnaderna har miljöskapande värden som del i gårds- och bymiljön. Representativ för den småskaliga bebyggelsen efter rasbranten. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

34. Hol 25:2

Bostadsfastighet belägen i Floget väster om Flogvägen nedanför vägbanken. Anläggningen består av ett bostadshus med tillhörande uthus.

Bostadshuset är uppfört på 1930-40-talet och uthuset på 1920-talet. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av att byggnaden är ett välbevarat karaktäristiskt 1930-40-talshus. Den är även miljömässigt värdefull tillsammans med omgivande trädgård. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

35. Hol 25:5

Bostadsfastighet, idag troligen fritidsbostad, belägen väster om Flogvägen med ena gaveln mot vägbanken och av ett bostadshus.

Bostadshuset uppfördes på 1850-talet och är av enkelstugetyp. På 1960-70-talet byttes fönsterna ut mot perspektivfönster. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Fastigheten utgör en viktig representant för bebyggelsen i Floget, trots förändrat utseende genom de utbytta fönstren. Den har även ett miljöskapande värde. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

36. Hol 25:6, Solhaga

Bostadsfastighet beläget i Floget, väster om Flogvägen, och består av bostadshus med tillhörande vedbod med avträde.

Bostadshuset uppfördes i slutet av 1800-talet och är renoverat i slutet av 1960-talet. Vedboden med avträde är troligen byggt på tidigt 1900-tal. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Byggnaderna utgör en god representant för den speciella bebyggelsen i Floget. De har även ett miljöskapande värde. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

37. Hoppstaven 6, Repelyckevägen 14

Bostadshus, villa, i ett plan med två garage i källare. Terrass med öppen spis framför entré. Bostadshuset är beläget i Vargöns samhälle.

Bostadshuset uppfördes 1959-1960.

Med sin välbevarade och tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framförallt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

38. Huldran 1, Kartens skola, Storegårdsvägen 74
Folkskola uppförd i ett och ett halvt plan med källare och en fasad av locklistpanel. Skolan är belägen i sydöstra Vargön, söder om Hallebergs rasbrant. Miljön kring skolbyggnaden utgörs av den tidigare lärarbostaden och skolgården. Här står även en minnessten över Randhems kyrka.

Skolan uppfördes 1898. På senare tid har vinden byggts om till skolsalar.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och samhällshistoria. Med sitt i stort sett oförändrade yttre och tillsammans med den tidigare lärarbostaden tillmäts byggnaden också ett stort miljövärde.

39. Hunneberg 1:2, Bergagården
Bergagården är en friluftsanläggning och ett informationscentrum för Halle- och Hunneberg. Den ligger på nordvästra delen av Hunneberg och omges av åkermark, hagar samt skog. Anläggningen består av huvudbyggnaden som nu inrymmer kaffeservering m m, diverse byggnader - omklädningsrum, förråd, toalett - tillhörande friluftsanläggningen samt ett äldre förråd.

Bergagården omnämns första gången i jordeboken år 1600. På 1720-talet var den upplåten åt Häradsskrivaren, 1830-1919 jägarmästarboställe. Huset var belägen ca 300 m ö om n v huvudbyggnaden. Det f d jägmästarbostället var 1919-54 arrendatorsboställe då det revs och ny arrendatorsbostad uppfördes intill nuvarande huvudbyggnaden. Denna uppfördes 1860 då Hunnebergs skogsskola startade, där kronojägare och skogsvaktare utbildades till 1913. Huset renoverades på 1970-talet. De övriga byggnaderna på anläggningen, förutom förrådet, är av senare datum, troligen 1980-90-tal.

Det kulturhistoriska värdet motiveras samhällshistoriskt utifrån funktionen som vittnar om verksamheten på Hunneberg. Byggnaderna är välbevarade med ursprunglig karaktär.

40. Hunneberg 1:2, Bomstugan i Byklev
Bomstugan i Klev ligger vid utfartsvägen från Hunneberg som går ner till Vargön. Landskapet består av skog och är brant sluttande. Intill bomstugan ligger ett vattenfall där vattnet från Hunneberg leds ut via en kanal. Till bomstugan hör en f d ladugård.

Den nuvarande bomstugan byggdes 1872 och har på senare tid använts som fritidsbostad. Ladugården är troligen från slutet av 1800-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras samhällshistoriskt utifrån funktionen som vittnar om verksamheten på Hunneberg. Byggnaderna är välbevarade med ursprunglig karaktär.

41. Hunneberg 1:2, Bomstugan i Storeklev

Bomstugan i Storeklev används idag till fritidsbostad. Den ligger enskilt på sydöstra delen av Hunneberg och omges främst av skog. Anläggningen består av bostadshus, uthus samt jordkällare.

Bomstugan uppfördes omkring 1850 och byggdes om och moderniserades 1945.

Det kulturhistoriska värdet motiveras samhällshistoriskt utifrån funktionen som vittnar om verksamheten på Hunneberg. Byggnaderna är välbevarade med ursprunglig karaktär.

42. Hunneberg 1:2, Fagerhult

Fagerhult kallas även Kungatorpet då den tidigare har fungerat som lunchplats vid kungajakten. Den fungerar fortfarande som samlingsplats vid jakterna. Anläggningen ligger mitt på Hunneberg i ett kuperat och relativt öppet landskap som sedan övergår i skog. Intill står kungastenar från olika celebra besök uppradade. Fagerhult består av bostadshus, en förrådsbyggnad samt jordkällare.

Fagerhult omnämns första gången i jordeboken 1640. Det tillhörde Västgöta-Dals regemente under första halvan av 1700-talet. 1830-1939 fungerade det som kronojägarboställe och därefter fram till 1961som skogsbruk. Bostadshusets bottenvåning uppfördes 1860 och har senare blivit påbyggd.

Det kulturhistoriska värdet motiveras samhällshistoriskt utifrån funktionen som vittnar om verksamheten på Hunneberg. Byggnaderna är välbevarade med ursprunglig karaktär.

43. Hunneberg 1:2, Grinnsjö

Grinnsjö ligger mellan de två sjöarna Bergsjön och Grinnsjön i ett naturreservat mitt på Hunneberg. Det hyrs numera av naturskyddsföreningarna i Grästorp, Trollhättan och Vänersborg. Anläggningen består av f d torpbostad, garage med vedförvaring samt förråd. Intill Grinnsjö ligger ett f d bostadshus uppfört som förläggning för "samvetsömma".

Grinnsjö är troligen en av de äldsta bosättningarna på bergen. Torpet omnämns första gången 1640 i jordeboken.1700-1750 var det fördelshemman. 1831 löstes det in som löneboställe för kronojägaren på Fagerhult. Det fungerade senare som skogsjordbruk fram till 1956. Bostadshuset har en timmerstomme från 1700-talet. Det f d bostadshuset intill byggdes på 1920-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras samhällshistoriskt utifrån funktionen som vittnar om verksamheten på Hunneberg. Byggnaderna är välbevarade med ursprunglig karaktär. Av stort värde är också det omgivande odlingslandskapet, som hävdas av Naturskyddsföreningen.

44. Hunneberg 1:2, Kvarnbacken
Kvarnbacken ligger i nordvästra delen av Hunneberg och omges av öppen mark som sedan övergår i skog. Anläggningen består av bostadshus, f d ladugård samt jordkällare.

Kvarnbacken nämndes första gången i jordeboken 1640. Den kom i Kronans ägo 1830 och var då kronojägarboställe fram till 1908. Det nuvarande bostadshuset byggdes 1909 och fungerade som skogsjordbruk fram till 1952. Mellan 1952-1964 hade den funktionen som arbetarbostad.

Det kulturhistoriska värdet motiveras samhällshistoriskt utifrån funktionen som vittnar om verksamheten på Hunneberg. Byggnaderna är välbevarade med ursprunglig karaktär.

45. Hunneberg 1:2, Kvarnfallet
Kvarnfallet ligger på nordvästra delen av Hunneberg, intill Kvarnbacken, och omges av öppen mark som sedan övergår i skog. Anläggningen består av bostadshus, f d vagnslider med lada, f d troligen svin- eller hönshus samt källare.

Bostadshuset uppfördes 1921 som kronojägarboställe, vilket det var fram till 1967.

Det kulturhistoriska värdet motiveras samhällshistoriskt utifrån funktionen som vittnar om verksamheten på Hunneberg. Byggnaderna är välbevarade med ursprunglig karaktär.

46. Hunneberg 1:2, Maden
Maden ligger enskilt på nordvästra delen av Hunneberg och omges av öppen mark som sedan övergår i skog. Anläggningen består av bostadshus, traktorgarage, uthus samt jordkällare.

Bostadshuset uppfördes 1920 och var fram till 1939 skogsjordbruk. Mellan 1939-1976 hade det funktionen som arbetarbostad. Resterande byggnader härrör troligen från tiden för skogsbruket.

Det kulturhistoriska värdet motiveras samhällshistoriskt utifrån funktionen som vittnar om verksamheten på Hunneberg. Byggnaderna är välbevarade med ursprunglig karaktär.

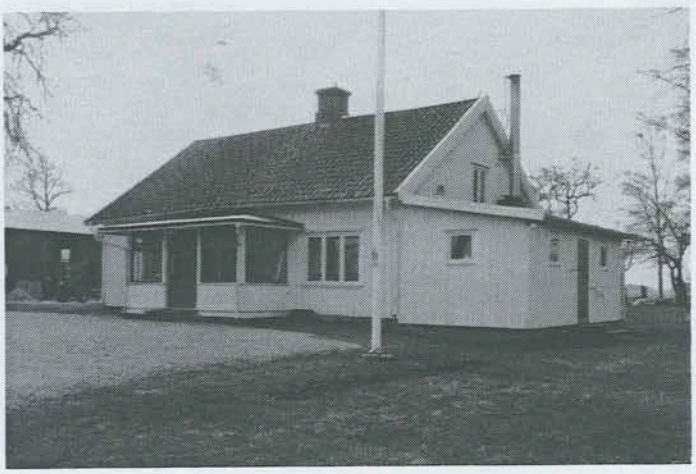

50. Härstad 2:3, Haregården

Jordbruk beläget på Tunhemsslätten öster om Hullsjön. Fram till gården leder en allé med askar och almar anlagd runt sekelskiftet 1900. Samlat omkring bostadshuset ligger ekonomibyggnaderna; ladugård, vagnslider, magasin, svin- och hönshus, källarvind, dass f d smedja som idag är garage samt ytterligare två garage.

Bostadshuset flyttades till platsen 1854 från Härstad by i samband med skiftet. Huset har en sexdelad plan och restaurerades 1908 samt moderniserades 1946 och 1980. Källarvinden härstammar från omkring 1860. Den har fungerat som undervisningslokal/skola någon tid runt 1860-1870. Ladugården byggdes 1901. Den 28 april 1913 brann stora delar ned efter ett åsknedslag och återuppbyggdes samma år. År 1911 byggdes dass och 1912 uppfördes ett magasin. Smedjan uppfördes omkring 1900 och på 1960-talets slut byggdes den om till traktorgarage. Svin- och hönshuset och lidret uppfördes troligen 1900-1910. Magasinet byggdes ca 1912 och ett av garagen 1913. De två andra garagen uppfördes 1949 respektive 1954.

Gården är en sammanhållen och välbevarad jordbruksmiljö med välbevarade byggnader. Den har många ekonomibyggnader bevarade med olika funktioner. Gården utgör en god representant för de slättgårdar förekommande i trakten. Den tillmäts därför ett kulturhistoriskt värde.

51. Härstad 6:3, Sjögården

Jordbruksfastighet belägen i södra delen av socknen, på Tunhemsslätten, öster om Hullsjön. Gården består av mangårdsbyggnad och åtta ekonomibyggnader. De flesta ekonomibyggnaderna är grupperade kring en gårdsplan väster om mangårdsbyggnaden.

Mangårdsbyggnaden har en sexdelad plan och flyttades till hit 1854. Den är något förändrad med utbytta fönster. Ladugården byggdes 1900, den f d källaren med snickarbod 1910, svinhuset 1923, tvättstugan med smedja 1929 och hönshuset 1939. Garaget tillkom 1950 och magasinet 1961. Den senast tillkomna byggnaden är maskinhallen från 1982. Tyvärr har ladugården från 1854 och ett f d fähus från 1774 rivits.

Gården är en sammanhållen enhet med många bevarade ekonomibyggnader med olika funktioner. Den tillmäts ett kulturhistoriskt värde, trots mangårdsbyggnadens förändrade exteriör. Fastigheten är en god representant för de slättgårdar som förekommer i denna del av trakten.

52. Härstad 9:6

F d torp, idag fritidsbostad, beläget på Tunhemsslätten i södra delen av socknen och tillhör en intilliggande anläggning. Fritidsbostaden består av det f d torpet med redskapsbod.

Torpet och redskapsboden är troligen uppförda i slutet av 1800-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av byggnadernas välbevarade och ursprungliga karaktär och utformning.

53. Härveden 1:4

Bostadshus, eventuellt fritidshus, beläget öster om Vargön i dalgången mellan Halle- och Hunneberg. Byggnaden innehåller 2 rum och 1 kök, förutom tillbyggnaden. Fastigheten gränsar till Hallebergs mäktiga brant.

Byggnaden uppfördes omkring 1870 och byggdes till längs baksidan på mitten av 1900-talet.

Med sin till största delen välbevarade tidstypiska karaktär, tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Med det lilla formatet, utformningen och läget utgör byggnaden ett gott exempel på den enklare bebyggelsen i området. *Riksintresse.*

54. Hästevadet 1:3, Lilleskogsvägen 55

Bostadshus i ett och ett halvt plan, klädd med locklistpanel. Fönstren är inte original men stilen är bevarad liksom gårdsmiljön.

Mangårdsbyggnad från 1862. Förråd och pannrum med tvättstuga, tidigare stall byggt 1923. Ladugård m m med tillbyggt hönshus, från 1932.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Med övriga byggnader på gården i gott skick och samlade karaktär samt sitt läge utgör gården ett gott exempel på en gård i dalgångsbyggd.

55. Klapperstenen 2, Randhemsvägen 7

Bostadshus, ursprungligen backstuga, belägen på en platå nära järnvägen och i sluttningen från Halleberg. Huset är byggt i ett och ett halvt plan med en fasad av locklistpanel. På fastigheten finns också ett uthus och en jordkällare med väggar av betong.

Husen är troligen uppförda under senare delen av 1800-talet. Jordkällaren är troligen uppförd under tiden 1930 - 1950. Uthuset har senare upptagna fönster.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Fastigheten är väl synlig från Randhemsvägen på andra sidan järnvägen bakom Kartens skola. Avståndet är inte särdeles stort till korsningen mellan Storegårdsvägen och Börjessons väg.

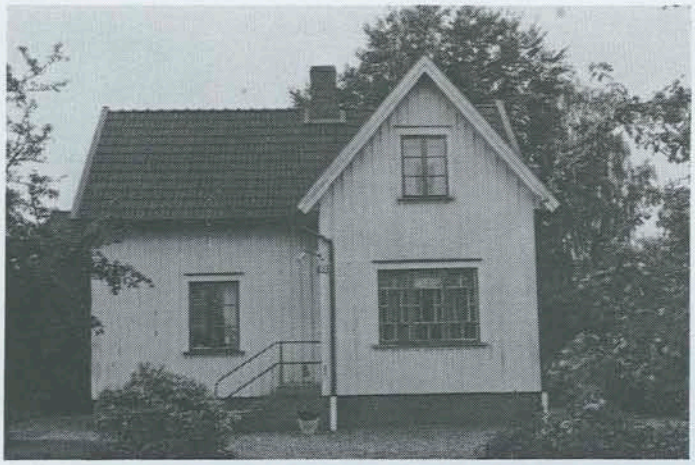

56. Kokillen 2, Kapellvägen 4
Bostadshus, villa, beläget i ett varierat område i Vargöns samhälle. Uppfört i ett och ett halvt plan med källare samt en fasad av stående fasspontpanel. Entrédörren är bytt men i övrigt finns mycket kvar i original. På fastigheten finns också ett mindre bostadshus och ett garage. Bägge är klädda med fasspontpanel.

Bostadshuset uppfördes 1932.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

57. Kolstybben 3, Vargvägen 5
Bostadshus, villa, i ett och ett halvt plan, beläget i Vargöns samhälle.

Bostadshuset är troligen uppfört på 1910 - 1930-talen.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

58. Lanternan 8, Nordkroksvägen 424
Bostadshus, villa, i ett och ett halvt plan med källare. Beläget i Vargöns samhälle. Putsad fasad.

Byggnaden är uppförd 1939. Huset byggdes ursprungligen som tvåfamiljshus, med två lägenheter. Förstugan är senare tillkommen.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

59. Lerduvan 4, Nordkroksvägen 66

Bostadshus, villa, i ett och ett halvt plan med källare. Beläget i Vargöns samhälle. Fasad av gult tegel. Garage i källaren. Det mesta i originalutförande.

Bostadshuset är troligen uppfört på 1950-talet.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

60. Lilla Järpetorp 1:10, Lilla Järpetorp

Jordbruk beläget i dalgångsbygden, vid Lilleskog, mellan de två platåbergen Halle- och Hunneberg. Här ligger andra jordbruks- och bostadsfastigheter. Gården består av mangårdsbyggnad som ligger vid sidan om ekonomibyggnaderna, f d ladugård, magasin, vedbod samt garage.

Mangårdsbyggnaden har en sexdelad plan och uppfördes på 1870-talet. Magasin och ladugård är troligen byggda på 1800-talets slut. Garaget är från 1950-talet.

Gårdens tillmäts ett kulturhistoriskt värde främst genom dess placering i landskapet samt genom de välbevarade mangårdsbyggnaden och magasinet. *Riksintresse.*

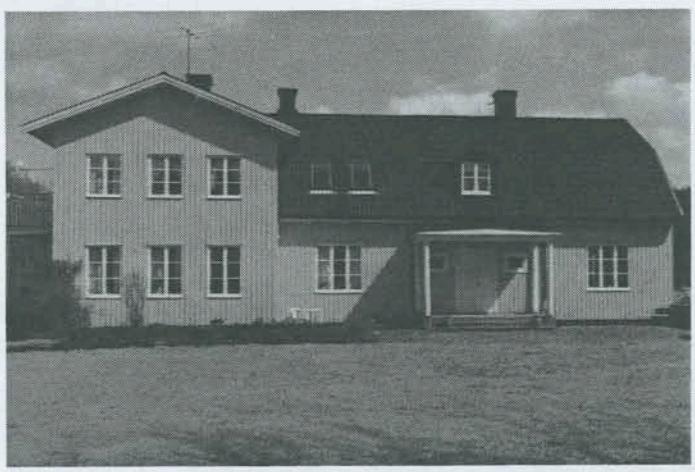

61. Lilleskog 1:12

F d jägmästarboställe som idag används som bostad. Den ligger i Lilleskog strax söder landsvägen och järnvägen. Här ligger fler bostads- och jordbruksfastigheter samlade. Landskapet har karaktären av en dalgångsbygd mellan Halle- och Hunneberg. Fastigheten består av mangårdsbyggnad, flygelbyggnad som tidigare varit tvättstuga och kök till huvudbyggnaden samt brygghus, ladugård och garage. I mangårdsbyggnadens matsal finns intressanta väggmålningar, "kungamålningar", med jaktmotiv från 1920. Enligt uppgift skall kungliga luncher intagits här i samband med älgjakter.

Denna gård är troligen den äldsta i området. Egendomen Lilleskog köptes av Kronan för att slås samman med Kronoparken Halle- och Hunneberg. Mangårdsbyggnaden och flygelbyggnaden uppfördes omkring 1750. Mangårdsbyggnaden byggdes till i vinkel på slutet av 1800-talet och moderniserades 1948.

Det kulturhistoriska värdet motiveras samhällshistoriskt av funktionen som jägmästarboställe och byggnadshistoriskt av de välbevarade och ålderdomliga mangårds- och flygelbyggnaderna, trots vissa senare förändringar. *Riksintresse.*

62. Lilleskog 1:16

På denna stora fastighet finns tre intressanta anläggningar. De ligger i Lilleskog mellan Hallebergs brant och landsvägen och järnvägen.

A: F d bostadsfastighet som består av bostadshus med tillhörande uthus och redskapsbod. Bostadshuset är troligen en parstugebyggnad från andra hälften av 1800-talet.

B: F d torpstuga med ett tillhörande uthus. Sannolikt hitflyttat omkring sekelskiftet 1900 från Vänersnäs egendom.

C: F d bostadsfastighet med tillhörande redskapsbod. Bostadshuset och redskapsboden är sannolikt uppförda på 1920-30-talet.

De tre olika anläggningarna på fastigheten tillmäts ett kulturhistoriskt värde på grund av att de är välbevarade och tidstypiska byggnader. *Riksintresse.*

63. Lilleskog 1:19

F d bostadsfastighet som ligger norr om Lilleskog vid infarten mot Vänersnäs. Landskapet har karaktären av dalgångsbygd mellan de två platåbergen Halle- och Hunneberg. Den består av bostadshus med tillhörande uthus.

Bostadshuset och uthuset är troligen båda uppförda under 1900-talets första årtionden.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av byggnadernas välbevarade och tidstypiska karaktär och utformning. *Riksintresse.*

64. Lilleskog 2:4, Alphyddan

Bostadshus, beläget i Lilleskog vid landsvägen mellan Vargön och Lidköping. Söder om vägen löper järnvägen. Lilleskog ligger med Halleberg tätt inpå åt norr och i söder Hunneberg. Mellan de båda bergen är ett kuperat "dalgångslandskap" som främst består av åkermark. Fastigheten består av bostadshus, en byggnad som tidigare var affär, f d tvättstuga med redskapsbod samt ett garage. I bostadshuset har tidigare även ett postkontor funnits ca 1940-50.

Obekräftade uppgifter förekommer om att huset byggdes som jaktstuga ca 1887 åt Gustav V. Den f d affären uppfördes 1917 och lades ned 1942. Garaget är troligen från 1900-talets mitt och den f d tvättstugan byggdes 1927.

Anläggningen har ett välbevarat bostadshus från slutet av 1880-talet i tidstypisk och karaktäristisk arkitektur. Byggnadens funktion som kunglig jaktstuga är intressant och den utgör en representant för denna typ av byggnad. Det kulturhistoriska värdet motiveras ur byggnadshistorisk- och samhällshistorisk synvinkel. *Riksintresse.*

65. Lindormen 1, Lilleskogsvägen 46

Ordenshus beläget på en platå mellan Halleberg södra brant och Lilleskogsvägen. Det har fritt läge och är omgivet av spridda lövträd. Byggnaden är uppförd med två vinkelställda kroppar och innehöll 1953 två samlingssalar med plats för 70 personer samt en bostadslägenhet om ett rum och ett kök.

Ordenshuset uppfördes 1884 och är tillbyggt på östra gaveln och västra långsidan. Fastigheten var tidigare benämnd Hästevadet 1:27.

Med sin välbevarade och tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande samhälls- och socialhistoria.

66. Lindormen 2, Lilleskogsvägen 48
Bostadshus belägen på en platå mellan Hallebergs södra brant och Lilleskogsvägen. Det har fritt läge och är omgivet av spridda lövträd.

Huset har parstugans planlösning och är uppfört omkring 1900. Fastigheten betecknades tidigare Hästevadet 1:12.

Med sin välbevarade och tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och socialhistoria. Byggnaden tillmäts också ett stort miljöskapande värde.

67. Lindås 2:2
Magasin uppfört i två plan med stomme av timmer. Senare har tillkommit locklistpanel på gavelspetsarna samt knutlådor på ett par knutskallsrader. Sadeltak med lertegel. Magasinet tillhör en gård på fastigheten Lindås 2:5, som ligger strax nordväst om Vargöns samhälle, i ett relativt öppet odlingslandskap.

Magasinet är uppfört under senare delen av 1800-talet.

Med sin bevarade och typiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och agrarhistoria. Byggnaden tillhör den kategori av byggnader som tidigare varit vanliga men av vilka det idag finns få bevarade. Med sitt öppna läge utgör byggnaden en värdefull tillgång för området.

68. Lindås 2:4, Bäcken
F d statarebostad, numera fritidshus, ensamt beläget i en träddunge bara ett par hundra meter söder om villabebyggelsen i Nordkroken. På fastigheten finns också avträde, vedbod samt en källarvind. Avträdet fungerade även som svinstia tidigare, idag är det förråd/uthus.

Bostadshuset är en enkelstuga och troligen uppfört under senare delen av 1800-talet.

Med sin välbevarade och tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Byggnaden har stor betydelse för att spegla den förändring som skett inom Nordkroken. Med sitt läge vid randen till åkermarken utgör byggnaden en värdefull tillgång för området.

69. Långreven 3, Braxenvägen 3

Bostadshus, huvudbyggnaden på en mindre gård, som nu omges av villor åt alla håll. På fastigheten finns också två något mindre bostadshus samt fyra ekonomibyggnader. Samtliga är i välbevarade och ger en uppfattning om byggnadsbeståndet på en mindre gård.

Byggnaderna är troligen uppförda i slutet på 1800-talet.

Med sina välbevarade och tidstypiska yttre karaktärer tillmäts byggnaderna kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Byggnaderna tillmäts också stora miljöskapande och pedagogiska värden, eftersom de visar på den förändring som Nordkroken genomgått under nittonhundratalet, från jordbruksbyggd till villaområde.

70. Långreven 4, Mörtvägen 1

Bostadshus, villa, beläget i ett villaområde i Vargöns samhälle. Uppfört i ett plan och källare och med putsad fasad.

Bostadshuset är troligen uppfört på 1950-talet.

Med sin välbevarade och tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

71. Multorp 1:5, Multorps skola

Skolhus som ligger i Multorp mellan Rv 44 och 42, på Tunhemsslätten. Den omges av åkrar med utspridda slättgårdar. Tomten omgärdas av en häck och uppvuxna träd. Fastigheten består av skolbyggnad, barnbespisning, f d lärarbostad samt en cykelbod och två garage.

Skolbyggnaden och lärarbostaden byggdes 1928-29 och togs i bruk 1930. Skolhuset är putsat med markerade hörnkedjor och portal i 20-tals klassicistisk arkitektur. Barnbespisningen tillkom troligen på 1930-40-talet, cykelboden och garagen under första hälften av 1900-talet.

Skolan tillmäts ett kulturhistoriskt värde genom sin funktion som skola och välbevarade exteriör med klassicistiska drag vilket ger den arkitektoniska värden.

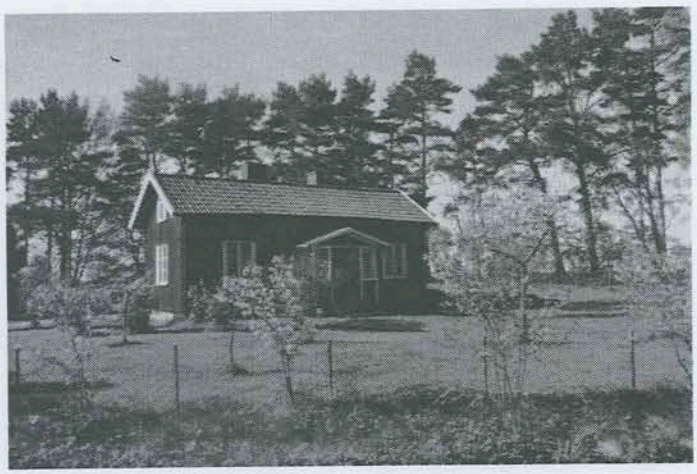

72. Multorp 1:6
Jordbruksfastighet som ligger i Multorp mellan Rv 44 och 42, på Tunhemsslätten. Den omges av åkrar och utspridda slättgårdar. Fastigheten består av mangårdsbyggnad, ladugård, källarvind, f d tvättstuga och smedja, bislag, garage samt magasin.

Mangårdsbyggnaden har en sexdelad plan och uppfördes på 1890-talet. Källarvinden och tvättstugan med smedja är troligen från sent 1800-tal. Ladugården byggdes 1907.

Gården är en sammanhållen och välbevarad miljö med bevarade ekonomibyggnader med olika funktioner. Den tillmäts därför ett kulturhistoriskt värde.

73. Nordkroken 1:11, Nordkroksvägen 450, Sjötorpet
Bostadshus, mangårdsbyggnad, till mindre jordbruk. Tillbyggnad på baksidan med ny entré och utvidgning av köket samt källare.

De flesta av uthusen har på senare år fått en icke helt tilltalande fasadförändring. Under plåtfasaderna finns dock de gamla träpanelerna kvar. Den s k Sjötorparn hade stället innan nuvarande ägares farföräldrar köpte det på 1830-talet. Det lilla bostadshuset uppfördes omkring 1930 det stora bostadshuset uppfördes i början av 1800-talet och byggdes till omkring 1950.

Med sin förhållandevis välbevarade yttre karaktär tillmäts huvudbyggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande samhällshistoria. Dessutom är det en välbevarad miljö som fortfarande är i bruk. En viktig miljö som belyser hela Nordkrokens karaktär och ekonomiska, sociala och historiska grund innan villorna och fritidshusen blev dominerande.

74. Nordkroken 1:25, Störvägen 1
Bostadshus, beläget i Vargön, med Vänern i norr. Uppförd i ett och ett halvt plan och källare under del av huset. Fasaden har liggande fasspontpanel på undervåningen och stående fasspontpanel på övervåningen. Byggnaden har en äldre karaktär med panelarkitektur och burspråksliknande fönsterutbyggnad i sydöstra hörnet, inspirerat av engelsk arkitektur. Det mesta är original. Byggnaden omfattar fyra rum, ett kök och två hallar. Vargöns Mekaniska startade sin verksamhet här och ett större uthus har fortfarande drag av den tidigare verkstadsrörelsen. Fastigheten har en för detta område ovanligt stor yta.

Bostadshuset uppfördes 1920.

Med sin välbevarade yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

75. Nordkroken 1:29, Slomvägen 15, Ekolodet
Bostadshus, beläget i Vargön, i ett område med fritidshusbebyggelse. Uppfört i ett och ett halvt plan och källare. Fritt läge intill jordbruksmark.

Bostadshuset är uppfört någon gång under 1930 - 1940-talen.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

76. Nordkroken 1:50, Nordkroksvägen 447
Bostadshus, villa, beläget i område i Nordkroken norr om Vargöns samhälle med främst fritidshus. Villan är byggd i tydlig funktionalistisk stil med slätputsad fasad och tälttak.

Villan är uppförd 1946.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

77. Nordkroken 1:51, Nordkroksvägen 449
Fritidshus beläget i område med både fritidshus och villor i Nordkroken norr om Vargöns samhälle. Uppfört i ett plan med fasad av liggande fasspontpanel.

Byggnaden är uppförd 1919 och tillbygd 1938.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

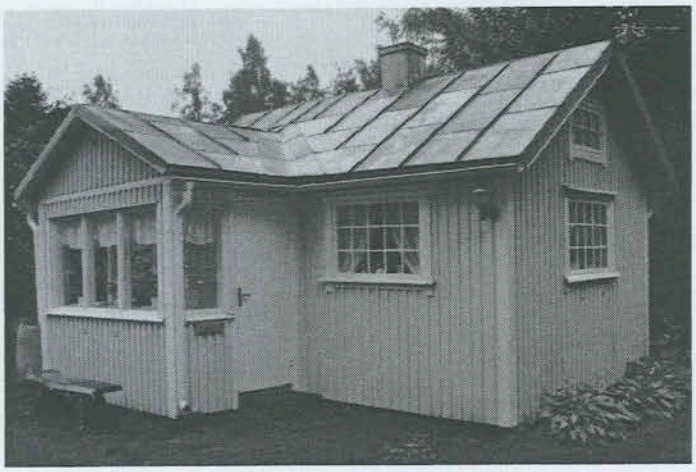

78. Nordkroken 1:61, Granbacken 25, Notvindan
Bostadshus, numera fritidshus, i ett plan beläget i Vargöns samhälle. Vid östra gaveln finns ett tillbyggt vedförråd med pulpettak. På fastigheten finns också en stenkällare med sadeltak - en så kallad källarvind.

Tillkomstår på bostadshuset är okänt men bedöms vara omkring mitten av 1800-talet.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Huset tillmäts stort värde som relikt från en ekonomi och ett samhälle långt före villorna. Huset åskådliggör boendeförhållandena för de mindre bemedlade torparna.

79. Nordkroken 1:75, Gösvägen 13
Fritidshus i ett plan beläget i ett sommarstugeområde i Nordkroken. På fastigheten finns också ett uthus med förråd och en gäststuga.

Fritidshuset och uthuset är troligen uppförda under 1920-1930-talen. Gäststuga senare tillkommen och troligen uppförd under 1980-1990-talen.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Byggnaden är ett värdefullt exempel på den fritidsbebyggelse som tillkom då svenskarna började få bättre möjligheter och tid för friluftsliv och naturupplevelser.

80. Nygård 2:1, Oxhagen
F d torp med två lägenheter som idag används som fritidsbostad. Den ligger norr om Nygårds säteri på Tunhemsslätten strax nedanför Hunnebergs rasbrant. Fastigheten var torp under Nygård och består idag av bostadshus, vedbod, jordkällare och redskapsbod.

Torpet är sannolikt uppfört under 1800-talet. Vedboden byggdes troligen omkring 1900, jordkällaren och förrådet under 1900-talets andra hälft.

Torpet är välbevarat, trots en mindre tillbyggnad, och tillmäts ett kulturhistoriskt värde. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

81. Nygård 2:1+2:7, Nygårds säteri

Nygårds egendom ligger på en utlöpare från Hunneberg, söder om Vargön. Området kring egendomen är lummigt och består till stor del av lövskog. Mellan egendomen och Göta älv i väster består lanskapet av slättmark med åkerjord. Området är rikt på järnåldersgravar och vid Hunnebergs brant finns resterna efter den kalkbrytning som tidigare bedrevs här. Egendomen har styckats av i flera fastigheter men utgör fortfarande en sammanhållen miljö. På fastigheten ligger även den privata kyrkogården för släkten Bagge.

Nygård uppstod genom delning av Forstena 1551, men omtalades i det norska diplomatariet redan år 1360. Den förste ägaren var Göran Torstensson. 1773 köptes egendomen av grosshandlaren i Göteborg Peter Samuel Bagge, som anlade ett kalkbruk vid Hunneberg. Stora kvantiteter levererades till kanalarbetena i Trollhättan. Senare ägare har bl a varit överste Nils Ericson, öfvermekanicus vid 1844 års slussarbeten i Trollhättan.

I slutet av 1600-talet uppfördes en ny mangårdsbyggnaden, efter att danskarna bränt ner gården 1676. Den tjänstgjorde som mangårdsbyggnad fram till år 1800 och därefter som förvaltarbostad. Nuvarande huvudbyggnaden uppfördes 1800 och byggdes om 1849, efter ritningar av Nils Ericson.

Den äldsta byggnaden på egendomen, efter de båda mangårdsbyggnaderna är ett timrat sädesmagasin från ca 1800. Den timrade ladugården, stall/f d kuskbostad, smedja, två åttakantiga verkstad samt ett växthus i tegel är troligen uppförda på slutet av 1800-talet. Senare tillkommen lada, maskinhallar, kontor m m är uppförda på senare delen av 1900-talet.

Övriga byggnader på anläggningen är bl a f d arbetarbostäder och tillhörande redskapbodar, vedbodar m m från olika tidsperioder.

Det kulturhistoriska vädet omfattar hela anläggningen som en herrgårdsmiljö där alla byggnader uppförda före 1960-talet tillmäts ett byggnads-, social-, arkitektur-, samhälls- och personhistoriskt värde. De äldre och nuvarande huvudbyggnaden tillmäts även arkitektoniska värden i sin detaljutformning. Egendomens byggnader tillmäts även ett miljöskapande värde som en del i hela anläggningen. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

82. Nygård 2:5

F d arbetarbostad som idag används som bostad. Den ligger vid Hunnebergs rasbrant med tre andra f d arbetarbostäder, med Tunhemsslätten i väster. Rasbranten består av ädelskog och här finns även resterna av ugnarna från kalk- och skifferbrotten som utfördes under större delen av 1800-talet. Fastigheten består av bostadshus, jordkällare samt garage.

Bostadshuset är ett dubbelhus och uppfört på 1860-talet. Jordkällaren är troligen från samma tid. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Bostadshuset är välbevarat och har kvar sin ursprungliga karaktär. Den är en god representant för den typ av byggnader som uppförts i området under 1800-talet, vilket byggnadshistoriskt och samhällshistoriskt motiverar det kulturhistoriska värdet. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

83. Nygård 2:6

F d arbetarbostad med två lägenheter som idag används som bostad. Den ligger vid Hunnebergs rasbrant med tre andra f d arbetarbostäder, med Tunhemsslätten i väster. Rasbranten består av ädelskog och här finns även resterna av ugnarna från kalk- och skifferbrotten som utfördes under större delen av 1800-talet.

Bostadshuset uppfördes på 1870-talet och var från början en enkelstuga som senare tillbyggts så att planlösningen närmast motsvaras av den s k framkammarstugan. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Bostadshuset är välbevarat och har kvar sin ursprungliga karaktär. Den är en god representant för den typ av byggnader som uppförts i området under 1800-talet, vilket byggnadshistoriskt och samhällshistoriskt motiverar det kulturhistoriska värdet. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

84. Papperet 5, Storegårdsvägen 63

Bostadshus, villa, i ett varierat område med äldre byggnader längs Storegårdsvägen i Vargön. Skorsten ovan yttertak saknas och entrédörr är bytt men annars är det mesta i originalutförande. Byggnadens läge på fastigheten antyder en förändring av fastighetsgränserna.

Bostadshuset är uppfört omkring 1890 - 1910.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Byggnadens exponerade läge, ålder och karaktär gör den också betydelsefull för tidsperspektivet i bebyggelsen utefter Storegårdsvägen.

85. Plinten 1, Helenebergsvägen 1

Bostadshus, villa, beläget i ett villaområde i Vargön. På fastigheten finns också en uthusbyggnad samt ett garage och förråd.

Bostadshuset är uppfört 1931. Garage och ett förråd är byggt 1994.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Tillsammans med husen på grannfastigheterna Plinten 2 och Skivstången 1 utgör de ett värdefullt inslag i bebyggelsemiljön. Värdefullt är också att ett samtida uthus/förråd är bevarat.

86. Plinten 2, Sandbergs väg 12
Bostadshus, villa, beläget i ett villaområde i Vargöns samhälle.

Bostadshuset är uppfört 1932.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Tillsammans med husen på grannfastigheterna Plinten 1 och Skivstången 1 utgör de ett värdefullt inslag i bebyggelsemiljön.

87. Rasbranten 1, Källstigen 15
Fastigheten består av sex byggnader som ligger spridda och har karaktären av en mindre gård i sluttningen till Halleberg, i östra delen av Vargön. Det finns tre bostadshus och tre uthus.

Samtliga byggnader är troligen uppförda under 1920-talet.

Trots förändrat takmaterial tillmäts byggnaderna kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Förutom taken har byggnaderna kvar sina ursprungliga karaktärer och tillmäts tillsammans med bostadshuset på fastigheten Hällen 6 stort miljövärde.

88. Ribbstolen 5, Sandbergs väg 21
Bostadshus, f d mangårdsbyggnad till gården Repelycke, beläget i ett område med villor och radhus i Vargöns samhälle.

Byggnaden uppfördes 1864 då den äldre mangårdsbyggnaden revs. Samtidigt uppförde Andreas Andersson undantagsstället Heleneberg på fastigheten Ribbstolen 44. Sonen Vilhelm Andersson ärvde Repelycke 1896 och förutom jordbrukare var han en hängiven pomolog och ännu lär det finnas fruktträd kvar i trädgårdarna mellan nuvarande Granåsvägen och Sandbergs väg. Från 1920 arrenderades jordbruket ut. Detta hus och den så kallade Lillstugan på fastigheten Ribbstolen 1 tillhörde också Repelycke. 1949 såldes Repelycke till Wargöns AB som renoverade mangårdsbyggnaden. Några år senare revs ladan och ladugården. Vagnslidret är kvar som garage på grannfastigheten Ribbstolen 4.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och agrarhistoria. I och med att andra byggnader som tillhörde gården också är bevarade och gårdens historia är känd, tillmäts byggnaderna också stort samhällshistoriskt och pedagogiskt värde. *Ingår i bebyggelsemiljö C.*

89. Ribbstolen 44, Heleneberg

Bostadshus, tidigare undantagsstuga till gården Repelycke. Den är belägen ungefär i mitten av Vargöns samhälle i ett område med enfamiljshus från olika tidsperioder men främst 1900-talets början. Bostadshuset har fortfarande kvar ornament under takfot och på veranda som är typiska för det sena 1800-talet.

Byggnaden uppfördes omkring 1864, av ägaren till Repelycke (Ribbstolen 5), som undantagsstuga till sin mor och yngsta syster. byggdes om och moderniserades 1952.

Med sin välbevarade och tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framförallt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria.

90. Rånnum 6:38, Tunhemsvägen 2-4

Bostadshus, tjänstebostäder för anställda på Vargöns Bruk. Byggnaderna ligger öppet och fritt i ett parkliknande läge och ingick tidigare i den grupp med tjänstebostäder som uppfördes i anslutning till Rånnums herrgård, men de avskiljdes i samband med att den nya vägen söder om Vargöns samhälle kom till. På fastigheten fanns tidigare fler tjänstebostäder där nu fastigheten Krossboden ligger. Byggnaderna har flera detaljer som är typiska för jugendstilen, till exempel fönsterarrangemang och bågformer.

Byggnaderna är uppförda omkring 1910 - 1920.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaderna kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Byggnaderna tillmäts också ett stort miljövärde. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

91. Rånnum 6:44, Parkvägen 4

Bostadshus, villa, belägen i Vargöns samhälle. En av tre tidigare tjänstebostäder för anställda vid Vargöns Bruk.

Villan är uppförd 1944.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Tillsammans med fastigheterna Rånnum 6:42 och Rånnum 6:45, som är byggda i samma stil och vid samma tid, utgör byggnaden en grupp som ansluter till de tjänstebostäder som uppfördes kring Rånnums herrgård. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö B.*

92. Rånnum 6:45, Parkvägen 6

Bostadshus, villa, belägen i Vargöns samhälle. En av tre tidigare tjänstebostäder för anställda vid Vagöns Bruk.

Villan är uppförd 1950.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Tillsammans med fastigheterna Rånnum 6:42 och Rånnum 6:44, som är byggda i samma stil och vid samma tid, utgör byggnaden en grupp som ansluter till de tjänstebostäder som uppfördes kring Rånnums herrgård. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö B.*

93. Rånnum 6:46+4:1, Rånnums herrgård

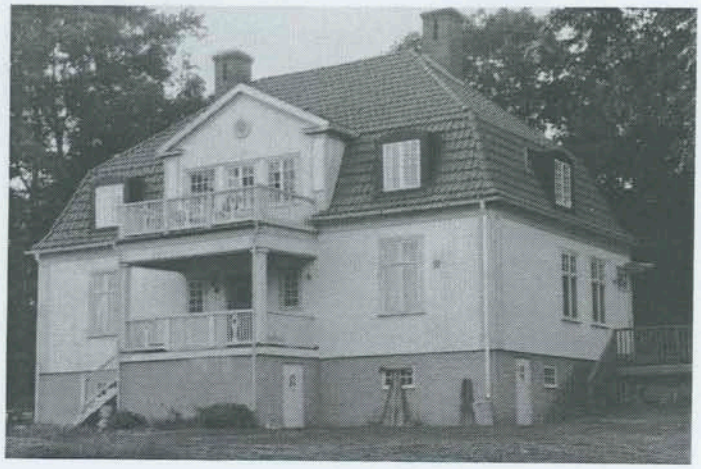
Rånnums herrgård, nu hotell och restaurang, är beläget i södra Vargön vid de båda industrierna Holmens bruk och Vargön Alloys. Mangårdsbyggnaden ligger flankerad av två flygelbyggnader. Den södra bestod ursprungligen av tre bostadsrum, drängkammare samt förstuga. I parken runt herrgården ligger brukets f d tjänstemannabostäder, som nu inryms i hotellverksamheten, bl a intendentsbostaden Villa Ekekullen. Det är en putsad villa i en arkitektur inspirerad av jugend och nyklassicism. Sydväst om herrgården ligger ekonomibyggnaderna (Rånnum 4:1) som nu ägs av en annan jordbrukare.

Rånnum eller Randhem finns omtalat flera gånger under medeltiden och utgjorde då även en egen socken som senare kom att uppgå i Västra Tunhem. Ur flera aspekter har Rånnum varit ett viktigt centrum i bygden. Ett exempel är att nuvarande Vargöns järnvägsstation fram till 1916 hette Rånnums station.

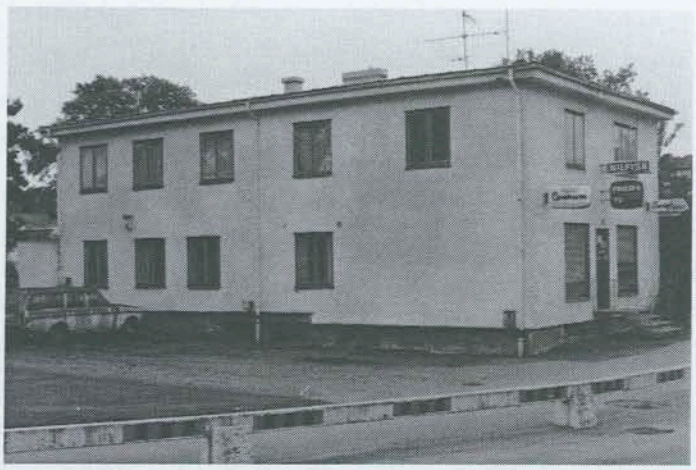
Herrgården har genom tiderna haft många olika ägare, bl a militärer och häradshövding, vilket lett till att det skett många förändringar. Superkargören vid Ostindiska Kompaniet H H Dittmer uppförde det nuvarande corps de logis samt två flyglar och diverse uthus under perioden 1749-1802. Av flyglarna finns endast den södra kvar. Den norra revs och ersattes med en ny 1951. Nils Ericson lät under sin ägoperiod 1847-1879 bygga om vindsvåningen, som då fick frontespis. 1906 byggdes vindsvånigen och baksidan om. Omkring 1912 uppfördes det s k lyxstallet för godsägarens vagnshästar. Stallet blev senare ombyggt till chefsbostad. 1916 såldes herrgården till Wargöns AB, som fortsatte att driva jordbruket. Corps de logis byggdes om till brukshotell och mäss och i parken uppfördes tjänstemannabostäder av Wargöns AB, sannolikt på 1920-talet, t ex Villa Ekekullen från 1920. Ladugården uppfördes 1902 och det ena magasinet är troligen från 1900-talets början. Flertalet ekonomibyggnader uppfördes 1939, som det f d stallet. En maskinhall är senare tillkommen troligen på 1960-talet.

Herrgårdsanläggningens karaktär är bevarad och tillmäts kulturhistoriska värden, trots mangårdsbyggnadens delvis förändrade utformning. Betydelsefullt är även gårdens ekonomidel. Förstärkande värden har de övriga byggnaderna i parken. Dessa är välbevarade och har tidstypisk karaktär samt bidrar till anläggningens stora miljövärde. Byggnaderna är intressanta ur byggnads-, arkitektur-, social- och samhällshistorisk synvinkel. Fastigheten har även ett identitetsskapande värde genom sitt läge vid vägen och industrin. Huvudbyggnaden och senare tillkomna tjänstebostäder är av stor betydelse för herrgårdsmiljön med anslutning till industrierna och *ingår i bebyggelsemiljö B. Riksintresse.*

94. Rånnum 59:1, Nordkroksvägen 15

Bostadshus med affärslokal uppförd i två plan och källare. Ursprungligen hade huset tio rum, fem kök och två hallar fördelade på fem lägenheter. I byggnaden fanns 1953 en radioaffär och reklamskyltar finns fortfarande kvar på fasaden trots att verksamheten har upphört. Byggnadens karaktär med affärslokal framträder tydligt och har inte förändrats exteriört i någon väsentlig omfattning. Byggnadens läge nära Vargöns station antyder en epok då området kring stationen hade en mer central betydelse i samhället än i dag.

Bostadshuset är uppfört 1936.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. *Riksintresse.*

95. Sandgärdet 1:14, Sandgärdet

Bostadshus, f d mangårdsbyggnad, beläget i ett öppet parklandskap i en dalgångsbygd mellan Halle- och Hunneberg.

Sandgärdet skrevs på 1560-talet "Såndgiele" och brukades då av en bonde vid namn Anders. Något decennium senare uppgives Per Brahe som Sandgärdets ägare. Denne skall 1573 ha givit sin landbonde Anders gården "fri för allt", emedan den blivit bränd av danskarna vid invasionen 1564 - 65. Forstenasläkten nämnes 1590 som gårdens ägare och den lydde sedan omväxlande under Restad och Forstena. Sandgärdet - liksom släkten Torstenssons övriga besittningar - indrogs 1696 till Kronan. Som ägare till gården kan även nämnas överste Nils Ericson och landshövdingen Johan Filip Ericson. Wargöns AB förvärvade gården 1917 och har inrett den till tjänstemannabostäder.

Mangårdsbyggnadens uppförandeår är okänt, troligen ca 1850. År 1937 moderniserades huset och byggdes om till fyra lägenheter från att tidigare ha varit åtta. Huset innehöll då fyra hallar, fyra kök och tolv rum. År 1981 övergick huset i privat ägo och i samband med detta byggdes huset om till två lägenheter med skilje på mitten.

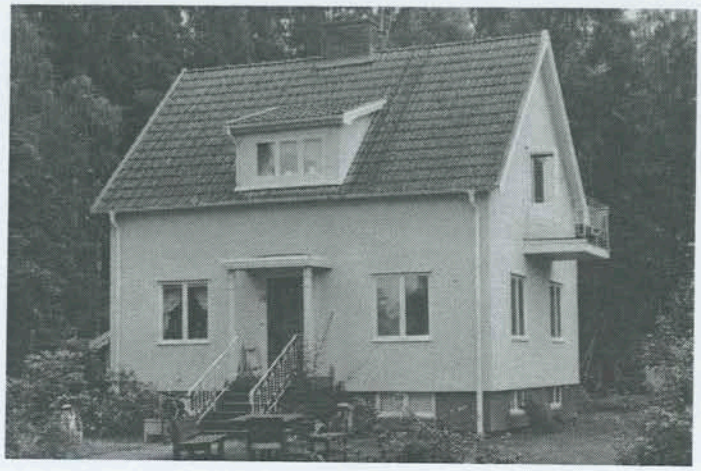
Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Byggnaden utgör en god representant för större mangårdsbyggnader i trä. *Riksintresse.*

96. Skivstången 1, Björkåsvägen 11

Bostadshus, villa, belägen i ett äldre villaområde i Vargöns samhälle. Ett fristående bilgarage finns också på fastigheten.

Bostadshuset uppfördes troligen på 1920-1930-talen.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Med sitt öppna läge och tillsammans med byggnaderna på fastigheterna Plinten 1 och Plinten 2 har Skivstången 1 stor betydelse för miljön i området.

97. Sköstorp 2:1

Mindre jordbruksfastighet på Tunhemsslätten som ligger nära Rv 44. Den omges av åkrar i ett kuperat och öppet landskap. Gården består av mangårdsbyggnad, vedbod, ladugård med vinkellada och loge samt stall, lider samt magasin med gårdskvarn. Alla ekonomibyggnaderna utom vedboden är sammanbyggda till en länga.

Mangårdsbyggnaden uppfördes 1933 och vedboden ca 1936. Lidret är troligen från tidigt 1900-tal. Ladugården byggdes 1936-37 och- magasinet med gårdskvarn byggdes på 1930-talet.

Fastigheten är en välbevarad gårdsmiljö från 1930-talet med välbevarade byggnader och tillmäts ett kulturhistoriskt värde. Gården har stora miljömässiga kvaliteter. *Riksintresse.*

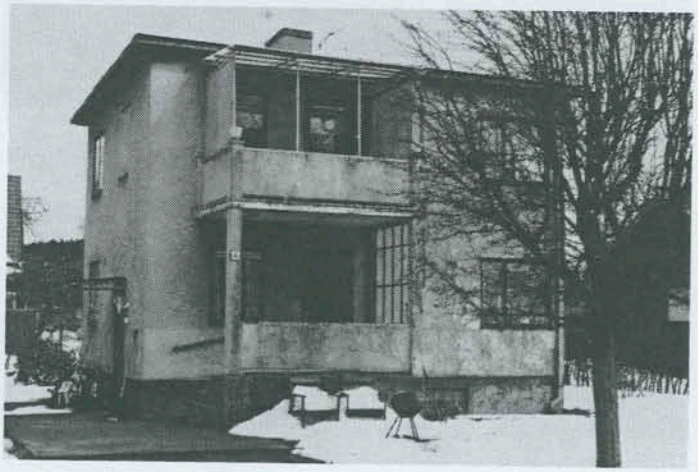

98. Slaggbollen 9, Tomtevägen 4

Bostadshus, villa, belägen i varierat villaområde bakom vargöns centrum och skolan. Bostaden består av en hall, ett kök och fyra rum. Byggnaden har en tydlig prägel av funktionalismens stilideal med rena, släta ytor och stora fönster som släpper in mycket ljus. Den putsade fasaden och det flacka tälttaket är också typiskt för stilen. Det mesta är i originalutförande.

Bostadshuset är uppfört 1940-1942.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Byggnaden tillmäts ett stort värde eftersom den är den enda villan i ren funktionalistisk stil i Vargön som inte har förändrats exteriört.

99. Slaggbollen 12, Ronnums skola, Nordkroksvägen 5
Skolbyggnad belägen i Vargöns samhälle. På fastigheten ligger två skolbyggnader som tillkommit med ungefär fytio års mellanrum. Den nuvarande skolan var ursprungligen uppförd i en och en halv våning med källare, men senare påbyggd med ytterligare en våning. Den gamla skolan, som idag är ett bostadshus, togs ur bruk 1917. I dessa byggnader speglas inte bara förändringen i utformning av skolbyggnader utan också Vargöns expansion och förändrade ekonomi. Synen på skolan och kunskapens betydelse och värde manifesteras tydligt i den yngre byggnadens utformning.

Den yngre skolbyggnaden uppfördes 1917 och påbyggdes 1947. Den gamla skolan fanns här redan på 1870-talet.

Med sina välbevarade tidstypiska yttre karaktärer tillmäts byggnaderna kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria.

100. Spinellen 2, Stationsvägen 12
Bostadshus, villa, belägen i ett äldre villaområde i Vargöns samhälle.

Villan är troligen uppförd på 1910-talet och trapphuset har troligen byggts om på 1920-1930-talet.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria.

101. Syratornet 2, Odens väg 28
Bostadshus, villa, beläget i ett äldre villaområde i Vargöns samhälle. Byggnaden är den äldre av två bostadshus på fastigheten och dess orientering är något vriden i förhållande till fastighetsindelningen av kvarteret och till övriga byggnader. Byggnaden är exteriört välbevarad med det mesta i originalutförande utom taktäckningen.

Villan uppfördes 1904 och restaurerades och moderniserades 1938.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Byggnadens orientering visar på en byggnation innan villaområdets kvartersindelning etablerades.

102. Tappränna 2, Nordkroksvägen 1A-1B

Affärs-, bank-, bostads- och kontorsfastighet. Byggnaden ligger på östra sidan om korsningen mellan Nordkroksvägen och Storegårdsvägen i Vargöns samhälle.

Byggnaden uppfördes 1938 som kommunalhus.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads-, arkitektur- och samhällshistoria. Med sitt öppna och accentuerade läge tillmäts byggnaden också stort miljöskapande värde.

103. Tidningen 13, Grålaggs väg 7

Bostadshus, villa, beläget i ett villaområde i Vargöns samhälle. Det mesta är i originalutförande. Det enda som tillkommit sedan byggnationen är skyddstaket över entrén. Entrédörr och garagedörrarna har kvar den ursprungliga karosseripanelen. Huset är vänt med ena gaveln mot gatan, den gavel som också har garagedörrarna.

Bostadshuset är uppfört 1955.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framförallt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Byggnaden är ett gott exempel på de mindre villor, småstugor, som framför allt förekom från 1920-talet fram till mitten av 1950-talet. Ofta byggdes de som egna hem av ett företag eller kommunen.

104. Topasen 8, Skogsvägen 22 A-B

F d mangårdsbyggnad på Gunnarstorp, belägen i östra delen av Vargöns samhälle vid Hallebergs västra rasbrant, i ett område med bostadshus från olika tisdperioder och med olika karaktärer.

Mangårdsbyggnaden uppfördes omkring 1850-1860-talet. Ägare var under en tid Gustaf Sandberg, borgmästare i Vänersborg. Sedan mitten av 1900-talet inrymmer den två lägenheter. Byggnaden restaurerades och moderniserades 1938 och 1985.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av byggnadens välbevarade och tidstypiska karaktär. Byggnaden är en av de få mangårdsbyggnader som finns kvar i Vargöns samhälle. Den utgör en god representant för den jordbruksbebyggelse som fanns här innan Vargöns samhälle växte fram.

105. Tunhem 1:1, Bomstugan i Prästeklev
F d bomstuga, idag bostad, beläget på Hunneberg vid vägen från Västra Tunhems prästgård upp på berget. Byggnaderna ligger på rad längs vägen och tomten består främst av öppen gräsyta. Runt om tar skogen vid.

Skrevs Tunhems klef 1826 i lantmäterihandlingar. Bostaden är troligen uppförd på slutet av 1800-talet. Redskapsboden och jordkällaren är troligen från samma tid.

Anläggningen är kulturhistoriskt intressant utifrån det funktion som bomstuga den haft. Den vittnar om den verksamhet som funnits på Hunneberg. Byggnaderna är välbevarade med ursprunglig karaktär. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

106. Tunhem 1:1, Torpa 1
F d torp under Västra Tunhems prästgård, idag sommarbostad, beläget strax norr om Tunhems hembygdsgård, intill ligger några yngre bostadshus. Norr om ligger Tunhemsslätten med sina åkrar och utspridda gårdar. Torpanläggningen består av en låg troligen tillbyggd enkelstuga samt två uthus.

Torpet uppfördes troligen på 1700-talet och byggdes till på 1850-60-talet. Uthusen är troligen uppförda i början av 1900-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av torpets välbevarade och ursprungliga exteriör och karaktär. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

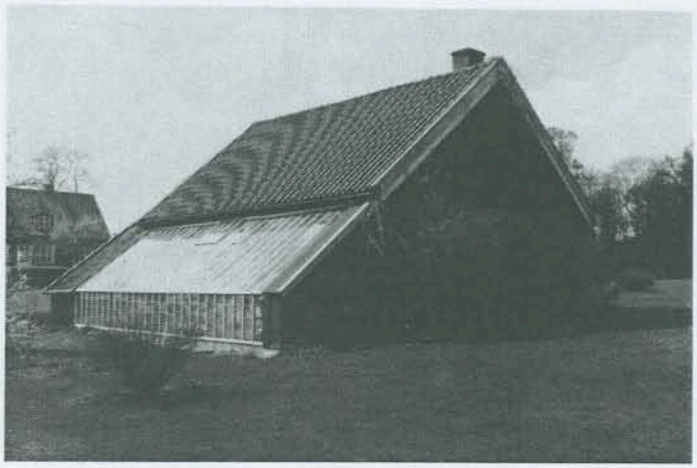

107. Tunhem 1:1, Tunhems prästgård
Prästgård belägen i Västra Tunhems ekhagar nedanför Hunneberg, söder om kyrkan. I området finns ett rikt urval fornminnen; t ex fornåkrar, gravfält, gravhögar, stensättningar, bautastenar, kalkugnsruiner m m. Prästgården omfattar 17 byggnader. Huvudbyggnaden och två flyglar är placerade kring en gårdsplan. Den södra flygeln inrymmer f d visthusbod, bagarstuga och f d pastorsexpedition med tillbyggt arkiv. Den norra flygeln har tidigare tjänat som arrendatorsbostad. Övriga byggnader är magasin, lusthus, brygghus - tidigare använt som brännvinsbränneri, hönshus, svinhus, vedbod, stenkällare, vagnslider, ladugård, ett avträde, f d arrendebostad, f d arbetarbostad, garage samt maskinhall. De flesta byggnader är rödfärgade och har tegeltak.

Tunhems prästgård nämns första gången i en reduktionsjordebok från 1685. 1689 står det som 1 mantal kronohemman. Prästgården låg ursprungligen strax sydost om kyrkan men brändes av danskarna under Kalmarkriget 1612. Vid återuppförandet valdes ett mer skyddat läge där den nuvarande prästgården ligger. Huvudbyggnaden härrör

från 1722 och år 1923 genomgick den en omfattande restaurering, varvid bl a ett flertal takkupor togs upp. De båda envåningsflyglarna härstammar troligen också från 1700-talet. Huvuddelen av uthusbyggnaderna härstammar från 1800-talet, förutom brygghuset och magasinet som har anor från 1700-talet. Ladugården uppfördes 1909. Den f d arbetarbostaden och arrendebostaden är troligen uppförda på 1930-talet. Maskinhallen byggdes troligen på 1980-90-talet.

Byggnadsminnet Tunhems prästgård är Älvsborgs läns mest kompletta och bäst bevarade äldre prästgårdsmiljö. Den långsträkta huvudbyggnaden i en våning med sitt höga sadeltak har mycket av sin 1700-talsprägel bevarad. De övriga byggnaderna är också välbevarade till både exteriör och karaktär. *Riksintresse. Byggnadsminne. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

108. Tunhem 1:22, Bastan 3

Bostadsfastighet beläget i Floget på Hunnebergs södra rasbrant. På tomten låg tidigare Västra Tunhems fattigstuga, som flyttades 1885. Anläggningen består av sex byggnader; bostadshus, vedbod med lillstuga, f d svinhus, uthus, cykelbod samt en kallkällare.

Bostadshuset är av enkelstugetyp och uppfört 1914 av en kalkbrottsarbetare. Verandan byggdes till på 1930-talet. Kallkällaren uppfördes samtidigt som bostadshuset. Vedbod samt f d svinhus är uppförda på 1930-tal, uthuset och cykelboden byggdes på 1940-tal. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Anläggningens byggnader är välbevarade och utgör goda representanter för Flogets typiska och täta bebyggelse, bostadshus med många uthus. Den tillmäts även ett miljöskapande värde. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

109. Tunhem 1:29

F d backstuga under Västra Tunhems prästgård, idag fritidsbostad, belägen i östra delen av Floget vid vägen nedanför vägbanken. Anläggningen består av ett bostadshus med tillhörande vedbod och avträde.

Backstugan är av av enkelstugetyp och uppfördes under 1880-talet. Även vedboden och avträdet är från denna tid. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av anläggninens välbevarade byggnader och samhällshistoriskt av bostadshusets ursprungliga funktion. Det utgör en god representant för bebyggelsen i Floget och tillmäts även ett miljöskapande värde. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

110. Tunhem 1:31, Liden
Bostadsfastighet belägen i Floget. Anläggningen består av ett äldre bostadshus som idag ligger tillsammans med ett yngre bostadshus med tillhörande garage.

Det äldre bostadshuset är av enkelstugetyp och uppfört på 1850-talet. Det yngre bostadshuset samt garaget byggdes på 1960-talet. Floget började bebyggas under 1700-talets andra hälft av obesuttna kalkbrottsarbetare. Bostadshusen uppfördes mycket nära varandra och de många uthusen har medfört en förtätad bebyggelse.

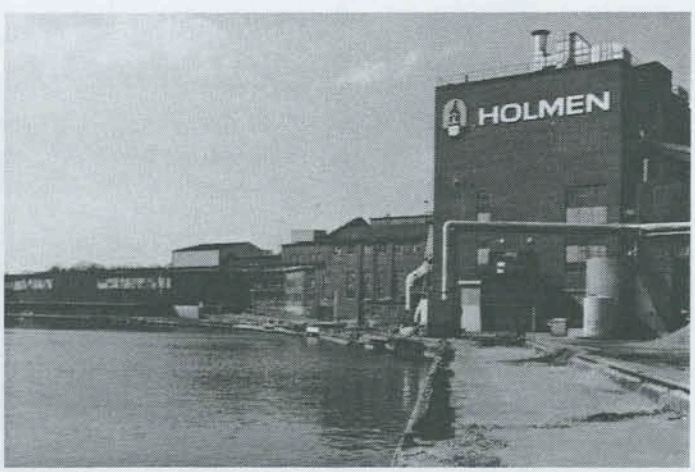
Det äldre bostadshuset är en av de få intakt bevarade av denna typ i Floget. Det utgör en god representant för denna bebyggelse och tillmäts ett miljöskapande värde. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

111. Tunhem 1:40, Västra Tunhems hembygdsgård
Hembygdsgård, f d skola - Södra skolan, beläget på Tunhemsslätten med Hunneberg i öster, vid vägen mot Västra Tunhems prästgård. Området är rikt på fornlämningar som gravfält, stensättningar, bautastenar m m. Hembygdsgården består av ett f d skolhus, vaktmästarbostad som ursprungligen var lärarbostad, fornstuga, spannmålsmagasin, utställningslokal, källarvind samt uthus.

Södra skolan uppfördes omedelbart efter den första folkskolestadgan 1842. 1846 stod skolhuset klart, det första i Västra Tunhem. 1930 lades det ned efter Multorps skolans färdigställande. Västra Tunhems hembygdsförening bildades 1936. Föreningen fick överta den nedlagda skolan för att använda till museilokal. På 1930-talet flyttades fornstugan "Jungfrulyckan" hit från Bryggums säteri. 1958 fick man hit ett sockenmagasin, som ursprungligen stod vid kyrkan men under många år var placerat på Spannmålsgatan i Trollhättan.

Anläggningens kulturhistoriska värde motiveras byggnadshistoriskt och samhällshistoriskt framförallt av hembygdsgårdens ursprungliga funktion som skola, socknens första. *Riksintresse. Ingår i bebyggelsemiljö A.*

112. Vargön 2:2, Holmens pappersbruk
Massa- och pappersbruk beläget på en halvö ca 2 km söder om Vänerns utlopp i Göta älv. Halvön var ursprungligen en ö, själva Vargön där det landavskiljande vattenloppet sedan 1940-talet är igenfyllt.

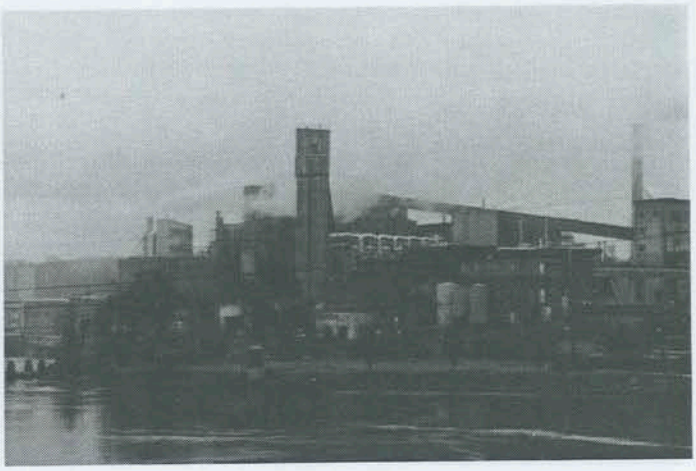
Området utgör en karaktäristisk industrimiljö vid Göta älvs övre lopp som förutom massa- och pappersbruket innefattar smältverket, Vargön Alloys AB (Vargön 2:3), Ligno Tech Sweden AB och Vattenfalls kraftstation (på västra älvsidan i Vänersborgs stad, Önafors 5:5). Se även beskrivning av bebyggelsemiljö B - Vargön, Rånnum, Önafors. Öster och nordost om industriområdet breder Vargöns samhälle ut sig. Massa- och pappersbruket rymmer ett stort antal byggnader av varierande ålder. De äldsta byggnaderna (1800-talets slut och ca 1900) utgörs av huvudkontoret med den gamla fabriksporten belägen där ursprungligen en bro ledde över från fastlandet till själva Vargön. I anslutning till den gamla porten i mönstermurat tegel, bl a med företagets gamla firmasymbol, finns också ett äldre byggnadskomplex i tegel (ritkontor, mekanisk

verkstad, byggnadsavdelning m m). 1918 och 1919 drabbades Vargön av bränder och flera stora industribyggnader i tegel som då uppfördes finns bevarade. Bl a finns en hög skorsten i tegel. I övrigt finns ett flertal byggnader uppförda under 1950, -60, - 70-talen tillsammans med ett antal transportörer, cisterner, tankar, rör- och elledningar. Sammantaget är bebyggelsen på fabriksområdet relativt tätt koncentrerad.

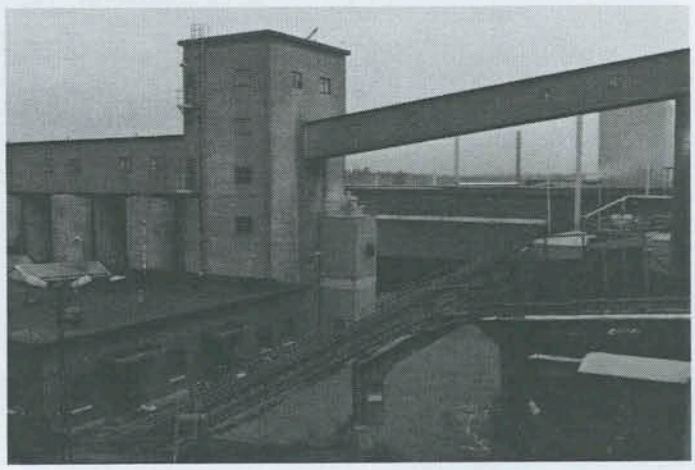
Bruket är ett s k integrerat bruk, d v s både massa och papper produceras här vilket numera är relativt ovanligt. Råvaran är granved som fraktas hit med lastbil. Massa produceras sedan i princip längs två "linjer", dels mekanisk slipmassa och dels kemisk sulfitmassa. Massaproduktionen sker i byggnaderna, kapverk, renseri, sliperi, blekeri, kokeri och sliperi. I mälderiet (holländeri) blandas de två massasorterna för att gå vidare till papperstillverkning. Denna sker i en stor byggnad som rymmer PM 5 (pappersmaskin 5) och som togs i bruk 1960. Papperet går sedan vidare till en s k bestrykningsmaskin (SM 5) där bestrykning sker med en bestrykningssmet som huvudsakligen består av kaolinlera. Slutprodukten benämns trähaltigt bestruket papper. Lagring sker sedan i stora magasinsbyggnader från vilka transport sker med lastbil.

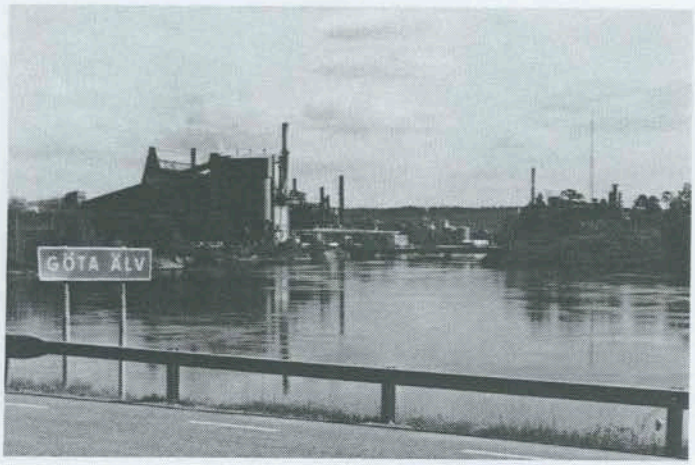
Sulfitmassatillverkningen ger ett lutöverskott som förädlas av företaget Ligno Tech Sweden AB till olika produkter i både flytande och torkat skick. Produktionslokaler ligger i anslutning till massafabriken med kontorsbyggnad på området. Råvaran vid luttillverkningen är bindemedel i träfiber, lignin som frigörs genom kemiska processer i kokningen vid sulfitmassatillverkningen. Bindemedel och dispergeringemedel behandlas sedan på kemisk väg och luten används sedan som bindemedel i olika sammanhang.

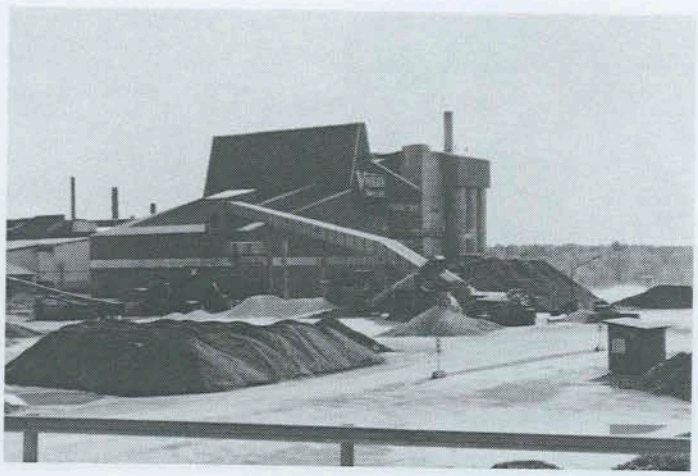
Vargöns pappersbruk (Vargön 2:2) och smältverket (2:3) tillmäts tillsammans stora kulturhistoriska värden. Genom de naturgeografiska förutsättningarna finns på platsen en lång kontinuitet av verksamheter, kopplade till vattenkraftens utnyttjande. Vargön ingår som en del av Göta älvdalens industriregion. Massa- och papperstillverkningen är tydliga exempel på industrialismens framväxt i landet under 1800-talets senare hälft. Smältverket representerar en specialiserad del av metallindustrin som utvecklats under 1900-talet. De industrihistoriska värdena i Vargön konstitueras bl a av de nuvarande anläggningarnas bevarade ursprungliga lokalisering och struktur. På både massa- och pappersbruket och smältverket finns flera av de äldsta byggnaderna bevarade där kontinuiteten med den ursprungliga verksamheten finns kvar. Förutom byggnader från 1800-talets slut och det tidiga 1900-talet finns intressanta exempel på industribyggnader från efterkrigstiden. Industrierna är ursprunget till samhället Vargöns framväxt, där den s k bruksandan tidigare var mycket framträdande vilket rymmer stora samhälls- och socialhistoriska värden. Samtidigt tillmäts också industrierna stor betydelse för Vargöns lokala identitet. Av stor betydelse är att de äldre industribyggnaderna bevaras. Det är också angeläget med en fördjupad dokumentation för att få en större kunskap om anläggningarnas komplext sammansatta industrihistoriska värden. *Ingår i beyggelsemiljö B - Vargön, Rånnum, Önafors.*

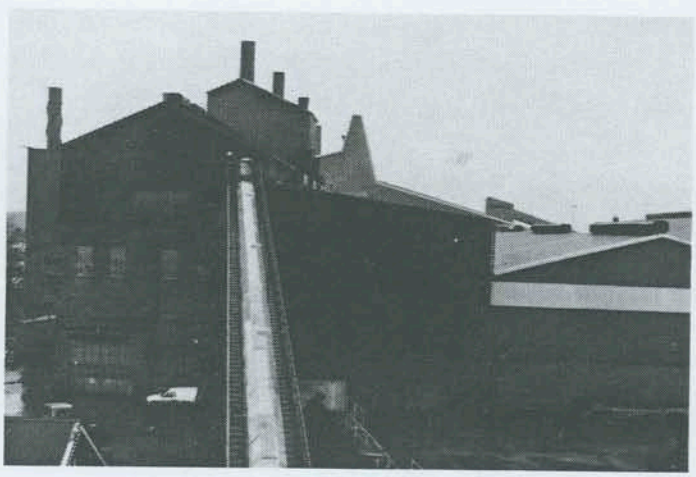

113. Vargön 2:3, Vargön Alloys

Smältverk beläget vid Göta älvs östra sida, ca 2 km nedströms Vänerns utlopp. Smältverket är beläget intill Vargöns massa- och pappersbruk. Industrierna har sedan 1969 skilda ägare men tillhörde tidigare båda Wargöns AB. Pappersbruket är beläget på den halvö som ursprungligen var en ö, själva Vargön, där Vargöns moderna industrihistoria startade med anläggandet av ett träsliperi 1869.

Området utgör en karaktäristisk industrimiljö vid Göta älvs övre lopp som förutom de båda nämnda industrierna även innefattar Vattenfalls kraftstation (på västra älvsidan, Önafors 5:5, Vänersborgs stad). Se även beskrivning av bebyggelsemiljö B - Vargön, Rånnum, Önafors. Öster och nordost om industrierna breder Vargöns samhälle ut sig. Smältverksområdet rymmer ett stort antal byggnader av varierande ålder. Förutom byggnader, krossverk, transportörer, rörledningar, ställverk m m domineras området av stora upplag av malm, koks och andra råvaror samt slaggprodukter från produktionen. Fram till 1973 ledde riksväg 44 genom fabriksområdet och över den s k Nyebroviken, som numera är avstängd för trafik. Den tidigare riksvägen ersattes bl a av den broviadukt som sträcker sig genom norra delen av området och från vilken högar av bl a malm och koks samt den stora plåtklädda ugnsbyggnaden (ugn 12) från 1972 utgör tydliga landmärken.

Själva kärnan i anläggningen utgörs av det s k gamla verket samt den stora byggnaden för ugn 12. Gamla verket består i princip av en 4-skeppig hallbyggnad med ett par tillbyggnader. De två skeppen längst mot öster inrymmde till mitten av 1970-talet ugnshus (ugn 1, 2, 3 och 5), blandningshus och packbod för den äldsta delen av smältverket från 1912 vilken senare tillbyggts, huvudsakligen under 1950- och 60-talen. Idag används dessa skepp som skänkverkstad - skänkpreparering. Gamla verket inrymmer numera ugn 8, 9 och 10. Strax norr om gamla verket ligger ugn 12. Förutom ugnsbyggnaderna finns byggnader för kross- och sorterverk, malverk, brikettverk, magasin mm. Produktionen vid smältverket är huvudsakligen inriktad på ferrokrom, en produkt som används vid framställning av rostfritt stål.

Produktionen går i princip till på följande sätt: Råvarorna till ferrokrom består huvudsakligen av malm och koks. Krommalm importeras bl a från Turkiet, Brasilien, Madagaskar och Sydafrika till Uddevalla hamn och fraktas med lastbil till Vargön. Koks kommer till Vänersborgs hamn från England och kontinenten och körs med lastbil till Vargön. Råvarorna blandas i blandningshus/station och förs sedan med transportörer till ugnarna. Dessa är trefasiga ljusbågsugnar där elektrisk ström leds genom kokset som är det råmaterial varvid hög värme bildas, uppemot 2.000 grader Celsius, vilket är nödvändigt för den kemiska/metallurgiska processen. Den flytande massan, slagg och metall, töms ur ugnarna i tappkärl s k skänkar, vilket sker i de s k tapphallarna. Genom överföring mellan olika skänkar och genom skumning skiljs slagg från legering. Slaggen töms i slaggropar utanför tapphallarna. Legeringen gjutes först i stackbäddar i tapphallarna för kylning. Efter 1-2 dygn flyttas legeringen till en svalbädd utanför kross- och sorteringsverket där den får svalna ytterligare samt delas i mindre stycken innnan det kan

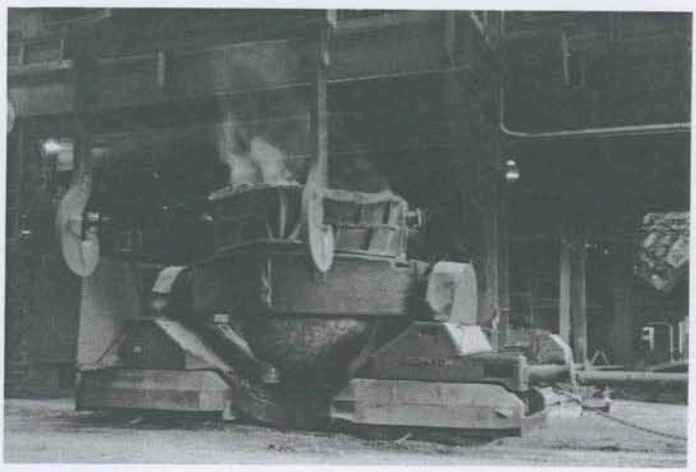
föras in här på gummitransportörer. Bearbetning av slutprodukten varierar efter kundernas önskemål, riktigt finmalen slutprodukt framställs i malverket. Förutom ferrokrom sker även en viss tillverkning av ferrokisel vilket används som reduktionsmedel i stålindustrin. Produktionsmetoden är i stora drag lika som för ferrokrom med kvarts och koks som huvudsakliga råvaror. Kvartsen kommer från olika brott i Dalsland bl a företagets eget i Fröskog.

Förutom produktionsbyggnaderna finns på fabriksområdet Vargöns f d Folkets hus (1916, ombyggt 1971 till kontor), några byggnader som ursprungligen inrymt arbetarbostäder samt en f d ingenjörsvilla. De tidigare arbetarbostäderna är uppförda ca 1900. I områdets sydvästra del finns två av de f d arbetarbostäderna (urspr 4 lgh var, ombyggda 1949 till tjänstemannabostäder med 2 lgh var och på 1960-t till kontor) samt ingenjörsvillan, Vargögården (1908, ombyggt till laboratorium 1955). I anslutning till dessa byggnader fanns ursprungligen ytterligare en arbetarbostad (riven ca 1970). I övrigt har nuvarande huvudkontoret samt ytterligare en byggnad (ombyggd till lokstall ca 1940-t, senare truckverkstad och förråd) ursprungligen inrymt bostäder. Strax utanför själva fabriksområdet finns Stenhemgården, en tegelbyggnad med faluröd garage/förrådslänga från 1929 som inrymt lägenheter för tjänstemän. Stenhemgården inrymmer fortfarande tjänstebostäder.

Bakgrunden till anläggandet av smältverket är det avtal som träffades med staten 1907 då Wargöns AB försålde vattenkraften samtidigt som man förband sig under en 40-årsperiod från 1910 att köpa 3000 hk årligen. En med dåtida mått mätt mycket stor energimängd och då liksom nu var smältverket en mycket elslukande verksamhet även om mängderna elenergi idag är helt andra. Ungefär samtidigt (1911) köptes 80% av aktierna i Wargön av ägaren till Hohults-Spexeryds mangangruvor (i Småland) och 1912 startades den första ugnen i Vargön.

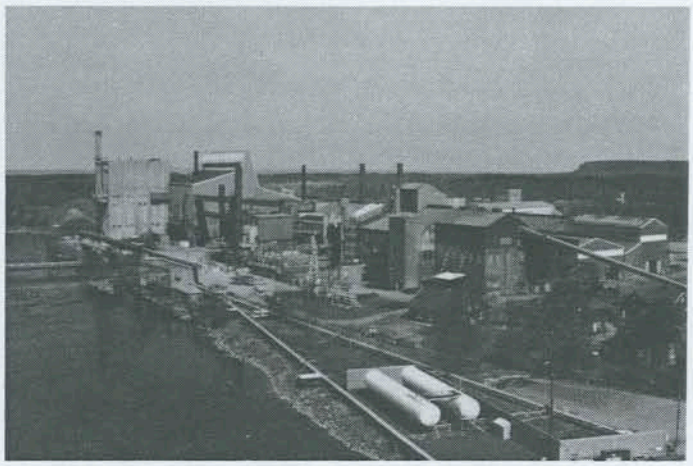
Under lång tid var sedan smältverket i Vargön inriktat på produktion av mangan- och kisellegeringar. Förutom gruvorna i Spexeryd har företaget brutit manganmalm i Böhlet (nordöstra Västergötland). Denna gruva inköptes 1915 och såldes 1980. Manganmalmsbrytning skedde även i egen gruva i Kesebol (1925-30 och även i liten skala under andra världskriget). Kesebol är beläget ca 40 km norr om de egna kvartsbrotten i Fröskog och är fortfarande i bolagets ägo. Egen kvartsbrytning har förutom i Fröskog skett även i Kesebol (1925-30) i Dalsland. Förutom smältverket i Vargön förvärvades 1929 Trollhättans elektriska masugn AB, vilket såldes 1969 till AB Ferrolegeringar. 1927 förvärvades också ett smältverk i Porjus, vilket är nedlagt sedan flera år. 1968 köptes Wargöns AB av ett amerikanskt företag som sålde pappersbruket 1969 till Holmens Bruk AB och ersatte namnet Wargöns AB med Airco Alloys AB. En stor investering gjordes då världens största ferrolegeringsugn invigdes 1972 (ugn 12). Det amerikanska ägandet har numera ersatts med ett lokalt ägande och företagets namn är Vargön Alloys AB.

Vargöns pappersbruk (Vargön 2:2) och smältverket (2:3) tillmäts tillsammans stora kulturhistoriska värden. Genom de naturgeografiska förutsättningarna finns på platsen

en lång kontinuitet av verksamheter, kopplade till vattenkraftens utnyttjande. Vargön ingår som en del av Göta älvdalens industriregion. Massa- och papperstillverkningen är tydliga exempel på industrialismens framväxt i landet under 1800-talets senare hälft. Smältverket representerar en specialiserad del av metallindustrin som utvecklats under 1900-talet. De industrihistoriska värdena i Vargön konstitueras bl a av de nuvarande anläggningarnas bevarade ursprungliga lokalisering och struktur. På både massa- och pappersbruket och smältverket finns flera av de äldsta byggnaderna bevarade där kontinuiteten med den ursprungliga verksamheten finns kvar. Förutom byggnader från 1800-talets slut och det tidiga 1900-talet finns intressanta exempel på industribyggnader från efterkrigstiden. Industrierna är ursprunget till samhället Vargöns framväxt, där den s k bruksandan tidigare var mycket framträdande vilket rymmer stora samhälls- och socialhistoriska värden. Samtidigt tillmäts också industrierna stor betydelse för Vargöns lokala identitet. Av stor betydelse är att de äldre industribyggnaderna bevaras. Det är också angeläget med en fördjupad dokumentation för att få en större kunskap om anläggningarnas komplext sammansatta industrihistoriska värden. *Ingår i beyggelsemijö B - Vargön, Rånnum, Önafors.*

114. Älvan 2, Bergagårdsvägen 6

Bostadshus, villa, belägen i ett villaområde med hus från ungefär samma tid i Vargöns samhälle. Ursprungligen hade huset två lägenheter, en hall, två kök och fyra rum. Byggnaden är exteriört väl bevarad med det mesta i originalutförande. På fastigheten finns också ett samtida uthus med förråd.

Villan uppfördes 1925 och moderniserades 1947.

Med sin välbevarade tidstypiska yttre karaktär tillmäts byggnaden kulturhistoriska värden, framför allt beträffande byggnads- och arkitekturhistoria. Värdefulla är också förrådsbyggnaden och trädgården som starkt bidrager till helhetsintrycket.

BYGGNADSVÅRD

Älvsborgs länsmuseum har tillsammans med länsmuseerna i Västsverige givit ut en pärm om byggnadsvård. Texten nedan är inledande texter före konkreta faktablad i olika ämnen. För texten står Olof Antell med bidrag från Peter v Knorring, Per Rydberg och Axel Unnerbäck.

Byggnadstradition och byggnadsvård

Det finns bara ett sätt att bevara den svenska byggnadstraditionen: att varsamt och väl ta hand om våra äldre hus. De kan sedan i sin tur tjäna som inspiration och förebilder för det vi bygger nytt nu och i framtiden.

Våra äldre byggnader är många men de utgör ändå en relativt liten del av vår totala byggnadsmassa. Mindre än 10 % av vår bebyggelse är uppförd före år 1900. Många av de äldre husen är redan så hårt ombyggda och förvanskade att deras värde såväl kulturhistoriskt som arkitektoniskt är utarmat. *De välbevarade hus vi har kvar blir därigenom alltmer värdefulla för varje år som går.*

Våra hus skiljer sig mycket åt. Stad och land, 17- 18- och 1900-tal, rikt och storslaget, respektive fattigt och enkelt, kust och inland, skogs- och jordbruksbygder har sin särart. Nästan varje landskap har sin lokala byggnadskultur. Trots att husen är så olika kan de flesta av oss mycket väl skilja på nytt och gammalt, äkta och förfalskat, rätt och fel. Att se, känna och uppleva detta är en sak, men att lyckas bibehålla det genuina när vi underhåller och rustar upp är något annat.

Tyvärr kan vi inte förvänta oss att i byggvaruhusen, färghandeln eller i snickerifabrikernas kataloger finna alla de material som är typiska för äldre byggnader. Att hitta rätt i djungeln av nya material och metoder som marknadsförs idag kräver kunskap, envishet och målmedvetenhet.

Den bästa kunskapskällan är det välbevarade och oförstörda huset. Genom att jämföra och betrakta hus av samma sort och ålder, som det vi själva är satta att vårda, kan vi lära mer än vad böcker och faktablad kan förmedla. God byggnadsvård kräver kunskap både om det enskilda huset och om byggnadstraditionen i den trakt där huset är beläget. Länsmuseerna har i regel publicerat skrifter på inventeringar i det egna landskapet, läs dem i första hand.

Grund och stomme

Gamla byggnader är oftast mycket solida trots att de inte i tekniskt avseende fungerar på samma sätt som nya. Våra timmerhus är de bästa exemplen på detta. Trots enkel grundläggning och med dagens mått mätt inte särskilt välisolerade väggar är de utmärkta hus från både stabilitets, och energisynpunkt. En enkel murad stenfot kan fungera mycket bättre än en stel betonggrund, en tät panelad timmervägg är trots sin måttliga tjocklek både värmelagrande och isolerande. Grundläggning och stomkonstruktion hör oskiljaktligt samman. Sättningar i mark och grund fortplantar sig upp genom stommen för att klinga ut någonstans i taknocken. Skeva golv, veckade tapeter och svårstängda dörrar stöter man ofta på i gamla hus. I trähus är detta något som man i viss utsträckning får leva med, i murade hus kan en grundförstärkning i enstaka fall vara en nödvändighet.

Varje tid och plats har haft sin byggnadsteknik. Liggtimmerväggen har dominerat i norr och i mellansverige medan skiftesverk och korsvirke varit vanligt i landets södra delar. Murade hus av tegel har framför allt hört stads- och herrgårdskulturen till. Stående timmer, stolpverk, plankväggar och regelstommar har under 1900-talet efterträtt de äldre konstruktionerna.

När vi idag tar hand om de äldre husen måste vi utgå från den teknik med vilken de byggdes. Husen måste tillåtas röra sig så som de alltid har gjort. Vi kan inte tilläggsisolera husen vare sig utvändigt eller invändigt utan att riskera att skada huset både tekniskt och estetiskt. Lär dig förstå husets byggnadssätt innan du åtgärdar det.

Fasadens material

Husets fasad avspeglar de material som använts till dess stomme. Timmerhuset hade ursprungligen de bilade stockarna som fasadmaterial; i senare tid kläddes de med stående brädpanel eller en puts

för att likna ett hus i sten. Det murade huset av sten eller tegel putsades och kalkfärgsmålades för att efterlikna ännu ädlare stenmaterial. Både sten och tegel kunde i sig själv utgöra fasadmaterial. Resvirkes, plank- och regelstommen kläddes ofta med hyvlad brädpanel, men kunde också reveteras för att imitera stenhusets rustika utseende.

1900-talets byggande har i allt högre grad kommit att karaktäriseras av att stomkonstruktion och fasadmaterial är två skilda ting. Idag är det som ser ut som ett tegelhus bara ett yttre skal, utan bärande funktion. På samma sätt anger inte en träpanel på något sätt hur huset är uppfört, den kan mycket väl klä en stomme av lättbetong.

Fasadens material kan ha förändrats genom åren. Det reveterade timmerhuset kan tidigare ha haft en stående brädpanel med locklister, men ursprungligen stått som ett rödmålat timmerhus. Vid en upprustning bör man då i regel utgå från det nuvarande utseendet och först i andra hand överväga ett återställande till ett äldre utseende. Behåll framför allt detaljrikedomen: snickarglädjen i fönsteromfattningar, verandor och räcken är en del av husets fasad som nästan alltid är av värde att bevara även om de inte tillhör husets äldsta utseende.

Tak och takmaterial

Husets viktigaste uppgift är att ge oss tak över huvudet, men ett välskött tak är också nödvändigt för att skydda huset i sig.

I vår svenska byggnadstradition har många olika takmaterial använts. De äldsta - vass och halm, torv och näver, spån och brädor, stenflis och skiffer - är idag närmast historiska företeelser och just därför så viktiga att värna om där de ännu finns kvar.

Tegel är fortfarande det vanligaste takmaterialet på äldre bostadshus och på landsbygdens uthus. Det är ett material med lång livslängd och ett vackert åldrande. Ersätt aldrig ett tegeltak med tegelimiterande plåt eller betong.

Plåt har under 1900-talet blivit ett vanligt takmaterial på alla typer av hus. Det äldre plåttaket har med sina mindre plåtformat och sin detaljrikedom en helt annan karaktär än det moderna plastbelagda plåttaket som lagts med stora fladdrande plåtband. Det är viktigt att utgå från det äldre plåttakets utseende när man strävar efter att bevara en äldre byggnads karaktär.

Behåll det takmaterial som huset har och var skeptisk mot reklam för nya s k underhållsfria material. Ett tak är aldrig helt underhållsfritt.

Fönster och ytterdörrar

Fönstret har som sin främsta uppgift att släppa in dagsljus, men har i alla äldre hus också tjänst som vädringslucka. Dörren är husets öppning för människor, varor och möbler. Men fönster och ytterdörrar är också de viktigaste arkitektoniska elementen i de flesta byggnader. Deras placering och proportionering, dimensionering och detaljutförande är av avgörande betydelse för husets karaktär och berättar dess historia. Respekterar vi huset och vill bevara det oförstört är fönstren och dörrarna detaljer som vi först i yttersta nödfall skall förändra.

Nästan alltid kan gamla fönster med ganska små medel repareras och kompletteras så att de fungerar lika bra som nya. Är reparation en omöjlighet eller har fönstren redan bytts ut kan man alltid tillverka nya kopior efter originalen.

Försök inte hitta färdiga standardfönster till en äldre byggnad, det är dömt att misslyckas. Finsnickaren och mindre snickerier är de som man i första hand skall vända sig till om man vill tillverka fönster och dörrar i originalutförande. Låt snickaren arbeta efter en tillvaratagen förlaga. Se till att virkeskvalitet och hopfogning är den samma som i originalet. Återanvänd originalbeslag eller skaffa nya av samma typ som de ursprungliga. Godtag inga onödiga eftergifter, det finns ingen anledning till det.

Invändiga snickerier

Snickerier kan ofta betraktas som antikviteter. Fram till för ca 100 år sedan tillverkades de helt för hand, oftast av en lokal snickare. Varje hyveldrag, varje profil bär spår av ett unikt verktyg. Snickerierna är tidsdokument. Genom att deras utformning skiftat med tiden är de en utgångspunkt vid datering av en byggnad. Snickerierna vittnar därför också om var och när en förändring skett.

Snickeriernas profilering, sammansättning och storleksförhållanden ger inte bara en tidsangivelse utan avspeglar även lokal tradition och husägarens sociala status. De smidda beslagen och kammarlåsen är prov på ett hantverk som vi helt saknar idag.

Att ersätta originalsnickerier med nytillverkade "likvärdiga" är närmast en omöjlighet, det hantverket skulle bli mycket kostsamt idag. Gamla snickerier bör istället repareras och kompletteras på samma sätt som gamla möbler men utan strävan till ytlig perfektionism. Slitage och smärre ska-vanker hör till ett äldre hus och är en del av det som skiljer gammalt från nytt.

Vid förändringar i gamla hus ångrar man oftare att man gjort för mycket än tvärt om. Även de tidiga 1900-talets snickerier är tillverkade med en omsorg och detaljrikedom som vi sällan finner idag. Spara och återanvänd därför alla äldre snickerier, släng aldrig ett originalfoder, ett gammalt smitt beslag eller en gedigen spegeldörr i en container.

Golv, väggar och tak

De invändiga ytskikten i ett gammalt hus har ofta en karaktär som inte går att återskapa med moderna material. Lutande golv, skeva väggar och nedböjda tak hör också till sådant som ger stämning och en upplevelse av ålder och historisk äkthet. Genom att bevara allt detta blir det också mycket billigare att rusta upp ett gammalt hus.

De gamla golven av gran eller furu kan variera från kraftiga breda plankgolv till smala spontade brädgolv tänkta som underlag för korkmattor. De kan vara obehandlade skurgolv, fernissade oljemålade eller som idag ofta plastlackade. Har man kvar obehandlade skurgolv bör man behålla dem obehandlade. Ett skurgolv är lättare att sköta än man tror och förlorar sin skönhet om det lackas.

Gamla väggar kan ha s k lerklining, kalkputs eller papp som underlag för tapeter; i många fall duger ett sådant underlag fortfarande bra efter reparation av skador. Vill man klä väggarna med skivmaterial är det viktigt att man väljer tunna skivor som kan följa väggarnas ojämnheter - då behöver man inte heller lossa och flytta ut foder och socklar.

Ta vara på prover av de tapeter eller den limfärgsmålning som tidigare förekommit. Riv inte i onödan bort tapeter, också kommande generationer bör få möjlighet att botanisera i husets historia så som det avspeglar sig i de många tapetlagren och färgskikten.

Taken har ofta varit limfärgsmålade direkt på brädorna eller pappspända. Taklisterna kunde vara enkla och ha formen av en trekantslist eller ha en rikare profil. I de sena 1800-talets hus finns ofta taklister av stuck. Även ett enkelt tak är viktigt för atmosfären i ett rum, värden som man går miste om ifall man spikar upp plattor eller undertak.

Målning ute och inne

Både färgmaterial och färgsättning är en del av husets identitet och historia. Vid målningsarbeten på och i ett gammalt hus bör man därför alltid i första hand välja de färgtyper och utgår från den färgsättning som hör ihop med husets gestaltning. Framför allt vid utvändigt måleri är det ur teknisk synvinkel det enda rätta. Hus som utvändigt målats med slamfärg eller linoljefärg bör helst målas om med samma material. De traditionella färgtyperna är också de billigaste.

Rödfärg är oöverträffad när det gäller pris, hållbarhet och enkelt underhåll. Det är också det material som fasaden mår bäst av. Kalkfärg är enkelt, billigt och vackert att måla med när man väl lärt sig principerna. Linoljefärg är överlägsen alla andra färger vid målning av fönster och andra utsatta utvändiga snickerier.

Invändigt är både limfärg, kalkfärg, linoljefärg och tempera vackra och lätta att måla med. De är dessutom de mest arbetsmiljövänliga färgerna. Linoljefärg kan användas med mycket litet tillsats av lösningsmedel, medan limfärg och tempera är fullkomligt ofarliga. Alla dessa färger finns fortfarande att tillgå. Det är emellertid inte de färger som färghandeln i första hand försöker sälja. Stå på er i färgaffären. Läs mer i Riksantikvarieämbetets "Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper".

El, värme och vatten

Ännu för hundra år sedan var skorstensstocken och eldstaden det som skilde ett bostadshus från ett uthus, men även bastun, bagarstugan och smedjan hade skorsten i äldre tid. Spisen var hjärtat i det

enkla torpet. Elden gav värme men var också den främsta belysningskällan. Över elden tillagades maten och värmdes vattnet. Skorstensstocken var dessutom dåtidens ventilationskanal. El, vattenledning och centralvärme var ännu inte något problem.

När elen kom ersatte den först fotogen som belysningskälla men kom senare även att ersätta järnspisens ved. På ett självklart och föga störande sätt kunde elledningar dras och strömbrytare och kontakter monteras längs dörrfoder och golvsocklar.

När vatten och avlopp drogs in i husen blev ingreppen större. Läckande rör har gett rötskador av ett slag som husen tidigare varit förskonade ifrån. Med viss svårighet har toaletter och badrum kunnat installeras.

Med moderna uppvärmningssystem kom den stora förändringen, spislar och kakelugnar blev överflödiga både vid ny- och ombyggnad. Ventilationsgallret vid skorstensstocken blev ett rudiment av kakelugnen. Radiatorn under fönstret blev ett nytt, oskönt men bekvämt inslag.

När vi idag tar hand om äldre hus bör vi ta lärdom av detta. Elledningar behöver inte bilas in i tomrör. Vatten och avlopp måste installeras så att framtida skador kan minimeras. Alla rör och installationer bör vara lätt åtkomliga för inspektion och reparation. Kakelugnar och spislar bör alltid bevaras och radiator kan installeras med minimala ingrepp. Diskutera alltid noga med elektrikern och rörinstallatören hur ledningsdragningarna skall göras för att bli så skonsamma och diskreta som möjligt.

Trädgård och uthus

Husets omgivande miljö är lika viktig att ta vara på som huset självt. Torpet, villan och huset i staden skiljer sig här helt åt. Förutsättningarna har varierat i olika delar av landet och beroende på typen av byggnad. I skärgården har husen legat tätt på kala bergsknallar, på slättbygden har husen hamnat ensamma omgivna av åkrar. De större gårdarna med sina kringbyggda gårdsplaner bestod av många hus, till skillnad från torpen och senare egnahemshus och villor med sina allt färre och mindre uthus. Dagens villor flankeras ju på sin höjd av ett garage.

Trädgården hade förr en mycket större betydelse för produktion av hushållets behov av rotfrukter, grönsaker, bär och frukt, men även den enklare trädgården kunde ha blomsterrabatter och en prydlig grusgång bara för nöjes skull.

I vår rationella tid är det lätt att se de gamla förfallna uthusen som överflödiga, att besväras av de svårskötta grusgångarna, de arbetskrävande rabatterna och trädgårdslanden. Alltför ofta river vi uthusen, hugger ner vård- och fruktträd bara för att de ser illa medfarna ut. Men ett träd och ett gammalt uthus kan vara en stor tillgång för miljön och trevnaden. Den charm som det åldrade uthuset och det gamla trädet har kan man inte ersätta med en nybyggd friggebod och ett nyplanterat träd.

Att varsamt bevara bostadshusets närmiljö är lika viktigt och minst lika intressant som att ta hand om själva huset.

Ekonomi och lagar

Att vår gemensamma kulturmiljö vårdas så att den även för framtidens generationer skall kunna berätta om gångna tiders byggnadsskick och levnadsformer är något som stöds och bevakas av såväl lokala som centrala myndigheter.

Det är inte lätt ens för den invigde att följa med i de förändringar som sker i bidragssystem, lagar och förordningar. Men grundprincipen är ganska enkel: husen och miljöer av kulturhistoriskt värde får man inte hantera hur som helst, i gengäld har man vissa möjligheter att få fördelaktiga lån, bidrag och rådgivningshjälp.

Har man ett gammalt hus kan man alltid vända sig till sitt länsmuseum och dess byggnadsantikvarie, eller till kulturmiljöenheten vid länsstyrelsen när det gäller lån och bidrag. Kommunens byggnadsansvariga och dess låneförmedling kan ofta ge hjälp och känner till vad som gäller i kommunen.

Att få hjälp av myndigheter kan ta tid och vara mycket tålamodsprövande, särskilt om man, som de flesta, tar kontakt just när byggsäsongen tar fart på våren. Det finns alltid hjälp att få när man har ett gammalt hus, men huvudprincipen är att man måste ta den tid på sig som krävs för kloka beslut. Det gäller även kontakter med myndigheter.

Kunskap - en rikedom

Att rätt vårda, bevara och förbättra gamla hus kräver särskilda kunskaper som gångna tiders material, konstruktioner och hantverksteknik.

En första viktig kunskapskälla är huset självt med sitt ursprung, tillägg och förändringar under tidens lopp. Jämförelser med liknande hus från samma tid och miljö ger också kunskap. En annan viktig källa till kunskap är böcker och tidskrifter om byggnadsvård. Böcker med grundläggande fakta finns ofta både på bibliotek och i bokhandeln. Riksantivarieämbetet och länsmuseerna har litteraturanvisningar.

Olika arkiv kan innehålla kunskap om enskilda hus och miljöer. Att använda dem kräver tid och ansträngning, men kan vara mycket givande. Viktiga källor är t ex byggnadsnämndens arkiv, lantmäteriets arkiv och brandstodsbolagens gamla handlingar.

Det finns mycket mer kunskap om byggnadstraditioner, material och gamla hantverkstekniker är man i förstone tror. Problemet är ofta att finna just den information man söker. Byggnadsvård Nääs har tagit datateknologi i sin tjänst för att samla in och systematisera kunskap om hantverk. Databasen med inriktning på byggnadsvård gör det möjligt att ge upplysningar om böcker, tidskrifter, hantverkare, material och försäljningsställen utifrån frågeställarens egna önskemål. Hantverksbiblioteket samarbetar med andra bibliotek och kan söka i främmande databaser.

SPECIALLAGSTIFTNING

LAGAR TILL SKYDD FÖR NATUR- OCH KULTURMILJÖN

Till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer har utformats vissa lagregler. Dessa återfinns huvudsakligen i plan- och bygglagstiftningen och i den nya kulturminneslagen. Byggnadslagstiftningens användbara delar i bevarandesyfte motsvaras i huvudsak av planerings- och markanvändningsfrågor samt av bygglovprövningen.

Den 1 juli 1987 infördes en ny plan- och bygglag (PBL) vilken kom att ersätta byggnadslagen från 1947 (BL) och byggnadsstadgan från 1959 (BS). I PBL har kulturvärdena fått en förstärkt ställning samt såväl kommunen som den enskilde har fått ett större ansvar. I den kommande planeringen medger den nya plan- och bygglagen att de kulturhistoriska intressena kan och bör tillgodoses i de tre olika planinstrumenten översiktsplan, detaljplan och områdesbestämmelser. Byggnadsnämnden har fått en aktivare roll och större möjlighet att ställa krav på anpassning och hänsyn. Den enskilde fastighetsägaren har skyldighet att följa lagens bestämmelser oavsett om bygglov krävs eller ej.

Även genom Miljöbalken som infördes den 1/1 1999 har kommunens ansvar ökat betydligt vad gäller utformningen av den lokala miljön som t ex att tillgodose kulturmiljövårdens intressen.

PLAN- OCH BYGGLAGEN

Plan- och bygglagen (SFS 1987:10, ändrad senast 1995:1197) innehåller bestämmelser angående markens användning för bebyggelse, vilken ofta skall föregås av planläggning. Grunddragen anges genom översiktlig planering och den närmare regleringen i detaljplan eller områdesbestämmelser. Såväl i den översiktliga planen som i detaljplanen kan anges de särskilda bestämmelser angående bebyggande och användning som kan finnas erforderliga. Med stöd härav ges skyddsmöjligheter för kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. I plan- och bygglagen ingår därjämte bestämmelser om byggnadsnämnd, bygglov, rivningslov och marklov. Enligt 11 kap 1 § skall byggnadsnämnden bl a *"verka för en god bygg-nadskultur samt en god stads- och landskaps-miljö"* och *"lämna råd och uppysningar i frågor som rör nämndens verksamhet"*.

Enligt departementschefen (proposition 1985/86:1) har PBL i större utsträckning än tidigare utgått *"från synsättet att den befintliga bebyggelsen samt befintliga natur- och kulturvärden utgör resurser som skall tas till vara"*. De grundläggande kraven på varsamhet och hänsyn ges i 3 kapitlet.

3 kap Krav på byggnader m m

1 § *"Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnaderna skall ha en yttre form och färg, som är lämplig för byggnaderna som sådana och ger en god helhetsverkan"*.

Enligt PBL 3:1 ställs krav på att byggnader placeras, utformas och färgsätts så att den yttre miljön får en god estetisk kvalitet och att den anpassas till natur- och kulturvärden. PBL ger byggnadsnämnden en starkare och mer aktiv roll när det gäller att hävda estetiska kvaliteter direkt vid lovgivning än den tidigare byggnadsstadgan (BS 38 § 1 st 39 §). Kraven på anpassning till miljön kan hävdas även i alldagliga miljöer där man anser att det finns kvaliteter som är värda att ta hänsyn till. För att få ett starkare skydd och för att ge full rättssverkan åt kommunernas krav vid särskilt värdefulla byggnader kan man utfärda föreskrifter i detaljplan eller områdesbestäm-melser, men detta är således ingen förutsättning för att ställa krav vid lovgivningen.

10 § *"Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara"*.

Det innebär att boendekvaliteter i äldre hus t ex goda rumssamband eller karaktäristiska rumsvolymer bör bevaras. Kakelugnar, skåpssnickerier, dörrar och paneler skall behandlas på ett varsamt sätt. Det innebär också för bostäder att väggar och våtenheter endast bör flyttas om det är absolut nödvändigt.

Varsamhetskravet förutsätter att den som tänker genomföra ändringsarbeten sätter sig in i de värden som byggnaden har och tar tillvara dessa så långt det är möjligt med hänsyn till övriga krav som ställs i samband med ändringar. Alla ändringar det vill säga även åtgärder som inte kräver bygglov omfattas av varsamhetskravet. I kravet på varsamhet ligger också ett krav på att hänsyn skall tas till möjligheterna för människor att bo kvar i ett område.

12 § utvidgar tionde paragrafens krav på att ändringar skall utföras på ett varsamt sätt så att olika värden tas tillvara. Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär får nämligen inte förvanskas.

Tillämpningen bör utgå från vad som idag anses värt att bevara. Hit hör byggnader och miljöer som representerar olika tidsepoker, sociala förhållanden eller som värderas högt av en lokal opinion. Byggnader och miljöer behöver således inte vara av byggnadsminnesklass för att detta krav skall kunna hävdas i varje enskilt bygglovsärende.

I första hand är det byggnadsnämnden som skall göra bedömningen av om ett skyddsintresse skall hävdas. Enligt 5 kap kan i detaljplan eller områdesbestämmelser utfärdas skyddsbestämmelser för denna typ av bebyggelse och enligt 8 kap kan dessa krav utökas med bygglovplikt för underhåll och rivningslovsplikt av särskilt värdefull bebyggelse. Ersättningsreglerna i PBL innebär att fastighetsägare som kommer i kläm p g a skyddsbestämmelser eller vägras rivning kan få ersättning.

13 § *"... Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär". "Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras".*

Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Slutligen krävs att byggnader som genom detaljplan eller områdesbestämmelser åläggs skyddsbestämmelser skall underhållas så att dess särart bevaras.

15 § *"Tomter som tas i anspråk för bebyggelse skall anordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen...".*

Kommunens översiktliga bevarandeambitioner och särskilda bevarandeinsatser uttryckta i ett särskilt program för kulturmiljövård eller i en bevarandeplan, blir också framgent av avgörande betydelse för möjligheterna att ta hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

16 § *"... Vid sådan ändring av en byggnad för vilken bygganmälan krävs skall tomten anordnas så att den uppfyller kraven i 15 § i den utsträckning som efter omständighterena kan krävas med hänsyn till kostnaderna för arbetet och tomtens särskilda egenskaper."*

17 § *"Tomter skall, oavsett om de har tagits i anspråk för bebyggelse eller inte, hållas i vårdat skick".* Byggnadsnämnden kan besluta att plantering skall utföras och att befintlig växtlighet skall bevaras. *"Tomter, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, får inte förvanskas i de avseenden de omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser."*

4 kap Översiktsplan

1 § *"I översiktsplanen skall redovisas de allmänna intressen enligt 2 kap och de miljö- och riskfaktorer som bör beaktas vid beslut om användningen av mark- och vattenområden. Vid redovisningen av de allmänna intressena skall riksintressen enligt lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser m m anges särskilt".*

Av planen skall framgå:

1. Grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden,
2. Kommunens syn på hur den byggda miljön skall utvecklas och bevaras,
3. Hur kommunen avser att tillgodose de redovisade riksintressena enligt lagen om hushållning med naturresurser m m.

Översiktsplanens innebörd och konsekvenser skall kunna utläsas utan svårighet. I översiktsplanen ges rekommendationer för bebyggelseutvecklingen samt en överblick över bestämmelser och planer som gäller inom olika delar av kommunen. Översikten uttrycker principiella handlingslinjer i arbetet med planläggning och byggande. Planen innebär inte några bindande bestämmelser utan dess huvudsakliga funktion är att utgöra underlag för kommande beslut och att redovisa och informera om de allmänna intressena. I översiktsplanen anges också områden som kommunen avser detaljplanera eller upprätta områdesbestämmelser för.

I syfte att bl a mildra eventuella konflikter mellan förnyelse och bevarande har rekommendationerna karaktären av allmänna hänsynsregler antingen generellt eller för särskilda geografiskt avgränsade områden. I synnerhet för de delar av kommunen där någon lovprövning inte är nödvändig har dessa rekommendationer stor betydelse för att förverkliga målet och att ta tillvara det kulturarv som den byggda miljön utgör. Här fungerar de också som en del av informationen till fastig-hetsägare och brukare med beskrivningar av områdenas kvaliteter och råd om hur dessa kvaliteter kan tas tillvara vid byggnadsåtgärder av olika slag.

Översiktsplanen kan också utnyttjas som ett samordningsinstrument i den kommunala verksamhetsplaneringen där olika program med anknytning till markanvändningsfrågor sammanvägs med kommunens ekonomiska planering.

Genom att översiktsplanen omarbetas med jämna mellanrum kommer den att behandla inte bara var och hur bebyggelseförnyelsen bör ske utan även när.

5 kap Detaljplan och områdesbestämmelser

1 § *"Prövning av markens lämplighet för bebyggelse och reglering av bebyggelsemiljöns utformning skall ske genom detaljplan för ... bebyggelse som skall förändras eller bevaras, som regleringen behöver ske i ett sammanhang. ... ".*

2 § *"Vid utformningen av en detaljplan skall skälig hänsyn tas till befintliga bebyggelse-, äganderätts- och fastighetsförhållanden som kan inverka på planens genomförande ... ".*

7 § I detaljplan får *"meddelas bestämmelser om... placering, utformning och utförande av byggnader, andra anläggningar och tomter, varvid får meddelas varsamhetsbestämmelser för att precisera kraven i 3 kap 10 §, skyddsbestämmelser för byggnader som avses i 3 kap 12 § och för tomter som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, rivningsförbud för byggnader som avses i 3 kap 12 § samt sådana bestämmelser i fråga om andra ändringar av byggnader än tillbyggnader som får utfärdas med stöd av föreskrifter enligt 21 § lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m m ... ".*

16 § *"För begränsade områden som inte omfattas av detaljplan kan områdesbestämmelser antas för att säkerställa att syftet med översiktsplanen uppnås".*

I en **detaljplan** betyder bestämmelser om byggrätter, byggnadssätt och markens användning mycket för möjligheterna att bevara kulturhistoriskt eller konstnärligt värdefull bebyggelse. Genom att begränsa byggnadsrätter till att motsvara befintliga byggnaders volym och i förekommande fall förtydliga med områdesbeteckningen "Q" med tillhörande användningsbestämmelser och "q" med bestämmelser om särskild miljönhänsyn skapas planmässiga förutsättningar för ett långsiktigt säkerställande. Genom en sådan "skräddarsydd" plan kan byggnadsrätten således regleras efter befintliga förhållanden och den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bevaras i sin nuvarande utformning.

q markerar värdefull miljö. Med q kombinerat med index, q1, q2, etc kan rivningsförbud och skyddsbestämmelser regleras. Detta gäller både för kvartersmark och allmän plats.

Q betyder att marken får användas endast för befintlig, kulturhistorisk bebyggelse. Bestämmelsen innebär också att användningen i övrigt är helt fri till bostäder, kontor, handel, värdshus etc. Den enda begränsningen är att användningen inte får motverka syftet att bevara byggnaderna och att det inte uppkommer betydande olägenheter för omgivningen. Markanvändningen Q innebär inte automatiskt ett

melser. I likhet med vad som gäller för detaljplanerat område kan också skyddsbestämmelser antas för kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller bebyggelsemiljöer.

KULTURMINNESLAGEN

Från och med 1 januari 1989 gäller en ny lag för landets kulturminnen, den så kallade "Kulturminneslagen" (KML), SFS 1988:950. Därmed upphävs de tidigare lagarna:

a) lagen (1942:350) om fornminnen
b) lagen (1960:390) om byggnadsminnen
c) lagen (1985:1104) om skydd för utförsel av vissa äldre kulturföremål.

1 kap Portalparagraf

I kulturminneslagens inledande bestämmelse slås fast att *"Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.*

Ansvaret för detta kulturarv delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas". I propositionen sidorna 33 och 71 står att *"Kommunens ansvar för kulturminnesvården är dessutom mycket betydande. I praktiken kommer det att få beaktas främst i den planering och vid de åtgärder som företas inom ramen för PBL och NRL"* samt *"Kommunernas roll i planeringen av den fysiska miljön ger den en sällsynt stor möjlighet att vårda sig om sådana kulturvärden som, utan att kvalificera sig till det särskilda skydd som kan komma i fråga enligt 2 och 3 kap denna lag, ändå har sitt värde".*

2 kap Fornminnen

1 § Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. Gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,
2. Resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. Kors och minnesvårdar,
4. Samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
5. Lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
6. Ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,
7. Färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,
8. Skeppsvrak, om minst ett hundra år kan antas ha gått sedan skeppet blivit vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult."

2 § *"Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbottnen som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde".*

6 § *"Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada fast fornlämning".*

7 § *"Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda en fast fornlämning."*

9 § *"Länsstyrelsen får meddela särskilda föreskrifter till skydd för en fast fornlämning."*

10 § *"Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget, och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen."*

12 § *"Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen."*

2 kap behandlar även en definition av begreppet fornfynd, påföljder vid ingrepp i fast fornlämning, inlösen och hittelön vid fornfynd, fyndfördelning, metallsökare samt ansvar och överklagande m m.

3 kap Byggnadsminne
(byggnader i kommunal och enskild ägo)

1 § *"En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde." "Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrko-byggnad enligt denna lag."*

Byggnadsminnesskyddet har i den nya kulturminneslagen vidgats till att också gälla byggnader inom kulturhistoriskt synnerligen märkliga bebyggelseområden även om varje enskild byggnad som ingår i ett sådant område inte i sig kan sägas vara synnerligen märklig i lagens mening. Det vidgade byggnadsminnesskyddet svarar mot en strävan att i ökad utsträckning bevara samlade värdefulla miljöer, vid sidan av enskilda monument.

Begreppet "byggnad" ges i bestämmelserna en vid tolkning med resultat att såväl bryggor, murar, vallar, kvarnar, sågar, broar, gruvor, alléer, parker och trädgårdar kan byggnadsminnesförklaras. En förutsättning är dock att de uppfyller kvalitetskravet i fråga om kulturhistoriskt eller konstnärligt värde, samt att anläggningen i fråga äger en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas på den.

2 § *"När en byggnad förklaras för byggnadsminne skall länsstyrelsen genom skyddsföreskrifter ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras."*

3 § *"Skyddsföreskrifterna skall så långt som möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Hänsyn skall härvid tas till byggnadens användning och ägarens skäliga önskemål."*

4 § *"Fråga om en byggnad bör förklaras för byggnadsminne kan väckas av var och en genom ansökan eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ."* Ansökan om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne skall innehålla uppgifter om:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare
- beskrivning av byggnaden
- av vilken orsak man vill att byggnaden skall skyddas

5 § *"Då fråga väckts eller tagits upp om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne, får länsstyrelsen i avvaktan på ärendets slutliga prövning meddela förbud mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde. Förbudet får gälla för en tid av högst sex månader. Om det finns synnerliga skäl får det förlängas, dock högst med sex månader varje gång."*

6 § *"Om en byggnad kan antas komma ifråga som byggnadsminne, får länsstyrelsen, utan att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring, förordna att anmälan till länsstyrelsen skall göras, innan byggnaden rivs eller ändras på ett sätt som väsentligt minskar dess kulturhistoriska värde.*

Länsstyrelsen skall inom en månad från det anmälan kommit in dit avgöra om den skall ta upp fråga om byggnadsminnesförklaring av den berörda byggnaden. Under denna frist får den anmälda åtgärden inte vidtas utan att länsstyrelsen har medgett det."

Paragraferna 10 - 21 behandlar:

- bestämmelser om ersättning och inlösen
- ändring och hävande
- ansvarsbestämmelser m m
- överklagande m m

Byggnadsminnenas antal (hela anläggningar) i landet uppgår för närvarande till omkring 900 st, varav ca 50 st inom Älvsborgs län.

4 kap - Kyrkor

Bestämmelserna i 4 kapitlet omfattar kyrkliga kulturminnen och skyddar kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Generellt gäller tillståndsplikt från länsstyrelsen för förändringar av kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillkommit efter 1939. Vad som avses med förändringar redogörs för i paragraf 3. I paragraf 4 framgår att bestämmelserna i par 3 även skall tillämpas för kyrkobyggnader och kyrkotomter tillkomna efter 1939 om riksantikvarieämbetet beslutar så.

5 och 6 kap - Kulturföremål

5:e kapitlet behanlar skyddet av vissa äldre kulturföremål och 6:e kapitlet återlämnandet av olagligt bortförda kulturföremål.

Föreskrifter angående statliga byggnadsminnen.

I kulturminneslagens 3 kap rörande Byggnadsminnen står att *"I fråga om byggnad av sådant värde som sägs i första stycket"* 1 § *"och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till annan ägare än staten skall det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag."*

Merparten av landets "statliga byggnadsminnen" utgörs av monumentalbyggnader som slott och residens men där förekommer även byggnader med enklare arkitektur som fyrar, skolor, tingshus, militärboställen och sjukhus. De statliga byggnadsminnenas antal (hela objekt) upp-går i landet för närvarande till ca 300 st.

Byggnaderna skyddas enligt Förordning om statliga byggnadsminnen 1988:1229.

BYGGNADSVÅRDSBIDRAG

Vid underhåll och ombyggnad av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse finns det vissa möjligheter att få ekonomiska bidrag.
Förutsättningar för att erhålla bidrag är t ex;

- att byggnaden har ett dokumenterat kulturhistoriskt värde
- att ombyggnad och underhåll sker varsamt och efter byggnadens egna förutsättningar
- att det kulturhistoriska värdet bibehålls.

Stöd kan utgå till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i vid mening. Beviljning av bidrag bedöms bl a med den omgivande miljön som utgångspunkt. Bidrag får lämnas till kulturhistoriskt motiverade *överkostnader* vid ombyggnad, renovering och underhåll. Bidrag får även lämnas till grundförstärkning av kulturhistoriskt värdefulla hus.

Länsstyrelsen kan i bidragsbeslutet ställa villkor för bidragets användning, antikvarisk medverkan, dokumentation, besiktning och annan redovisning samt bevarande.

De objekt som kan komma ifråga är:

- byggnadsverk i vid mening. Bl a till byggnader och anläggningar som saknar egentlig användning s k överloppshus
- miljöbilden runt själva byggnaden ex park, broar och gatubeläggning
- byggnadsverk som är fasta fornlämningar enligt 2 kap KML, t ex stenvalvbroar
- museala byggnader på *ursprunglig plats*.

Bidrag kan utgå i de fall restaureringsarbeten förorsakar extra kostnader på grund av kulturhistoriska hänsynstaganden. Sådana *överkostnader* kan uppkomma exempelvis vid:

- bevarande av byggnader som saknar egentlig användning, s k överloppshus eller
- bevarande av den omgivande miljöbilden eller
- bevarande av byggnadsdel som saknar egentlig funktion, men som är viktig för helheten, t ex torn eller verandor
- hänsynstagande till befintligt material, t ex putsdekor och snickeridetaljer
- användande av samma typ av fasad- och takmaterial som det ursprungliga, t ex spån, skiffer eller profilerade paneler
- särskild ytbehandling, t ex trätjära eller kalkfärg
- tillämpning av samma teknik som ursprungligen använts och samma detaljutformning som den befintliga
- arbeten som kräver medverkan av konservator eller annan specialist
- antikvarisk medverkan för förundersökning och projektering, antikvarisk platskontroll och dokumentation under arbetets gång samt för särskilda byggnadstekniska undersökningar

Vid beviljande av bidrag kan krav komma att ställas på att bebyggelsen skall bevaras för framtiden. Säkerställande kan ske genom byggnadsminnesförklaring eller kommunala beslut, t ex enligt Plan- och bygglagen.

Bidrag kan ges med högst 90 % av de kulturhistoriska överkostnaderna för byggnadsminnen eller annan värdefull bebyggelse, som ligger inom riksintresseområde. För övrig bebyggelse av kulturhistoriskt värde kan bidrag lämnas med högst 50 % av överkostnaderna. Om det finns särskilda skäl kan Riksantikvarieämbetet medge att större bidrag lämnas.

För ytterligare information kan man vända sig till länsstyrelsens kulturmiljöenhet eller länsmuseet som även tillhandahåller den särskilda blankett som används vid ansökan om byggnadsvårdsbidrag.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Byggnadsminnen 1978-1988. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.

Börjesson, Gösta, *Ödekyrkor i Västergötland.* Skrifter från Skaraborgs länsmuseum nr 20. 1994.

Ekbrand, Ingvar, Eriksson, Petra, Jonasson, Karin, Larsson, Ulf, *Västra Tunhems kyrka.* Institutionen för kulturvård. Göteborg 1991.

Erixon, Sigurd, *Svensk byggnadskultur.* Studier och skildringar belysande den svenska byggnadskulturens historia. Stockholm 1947.

Floget - Västra Tunhems socken. Bevaringsförslag. Älvsborgs läns museiförening. Vänersborg 1978.

Halle- och Hunneberg. Älvsborgs länsmuseiförening. Vänersborg 1978.

Halle- och Hunneberg - en vägvisare. Stiftelsen Bergagården. Vänersborg 1991.

Håkansson, Mimi (red), *Älvsborgs län.* Historia i gränsbygd. Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg1997.

Johansson, Erik L., *Vänersnäs förr och nu.* Vänersborg 1959.

Johansson, Hilding, *Tunhemsboken.* Trollhättan 1965.

Kloo, Adolf, *Västra Tunhems kyrka.* [Broschyr] 1995.

Kring Göta älv - studier i en dalgång. Göteborg 1993.

Kyrkogårdarna i Västra Tunhems Kyrkliga Samfällighet. Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering. Västra Tunhems Kyrkliga Samfällighet och Älvsborgs länsmuseum. 1994.

Lundén, G, *Tunhems gäll - dess historia.* Trollhättan 1951.

Metall avd 62 75 år. Några minnesbilder ur Metall 62:ans verksamhet åren 1912-1987. [Stencil] u å.

Nissvik Hjalmar, *Svenska pappersindustriarbetarförbundets avdelning 133 i Vargön 50 år.* Vänersborg 1954.

Nordin, Erik & Unnerbäck, Axel, *Kulturhistoriskt värde?* Kulturmiljövård nr 1-2/1995, Tema: Svenska hus. RAÄ. Stockholm 1995.

Nya svenska kyrkor. Del II Götaland. Rapport RAÄ 1993:5. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm 1993.

Ortnamnen i Älvsborgs län. Del XII Väne härad. Stockholm 1906.

Sv.pappersind.arb.förb.avd133. Vargön 19 17/6 04 av Herbert Larsson. [Stencil] 1979.

Svenska gods och gårdar. Del XXIX. Västergötland. Älvsborgs län (norra delen utom Dalsland). Uddevalla 1941.

Svenska gods och gårdar. Del XXX. Västergötland. Skaraborgs län (västra). Uddevalla 1942.

Sveriges bebyggelse. Statistisk - topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Älvsborgs län. Del VIII. Uddevalla 1953.

Söderström, Göran, *Bosättningar på Bergen - data om bebyggelsen.* Halle- och Hunneberg häfte 11. [Stencil].

Söderström, Göran, *Grinnsjö - ett torps historia.* Halle- och Hunneberg häfte 1. [Stencil].

Tynderfeldt, Bo (red), *Västergötland.* Utbildningsförlaget Brevskolan. Stockholm 1989.

Wermelin, Per G., *Wargöns Aktiebolag 1874-1949.* Göteborg 1950.

Västra Tunhems Hembygdsförening 1936-1986 50 år. Jubileumsskrift.

Bilaga 1

Sockenkartor med kulturhistoriskt värdefulla fastigheter markerade.

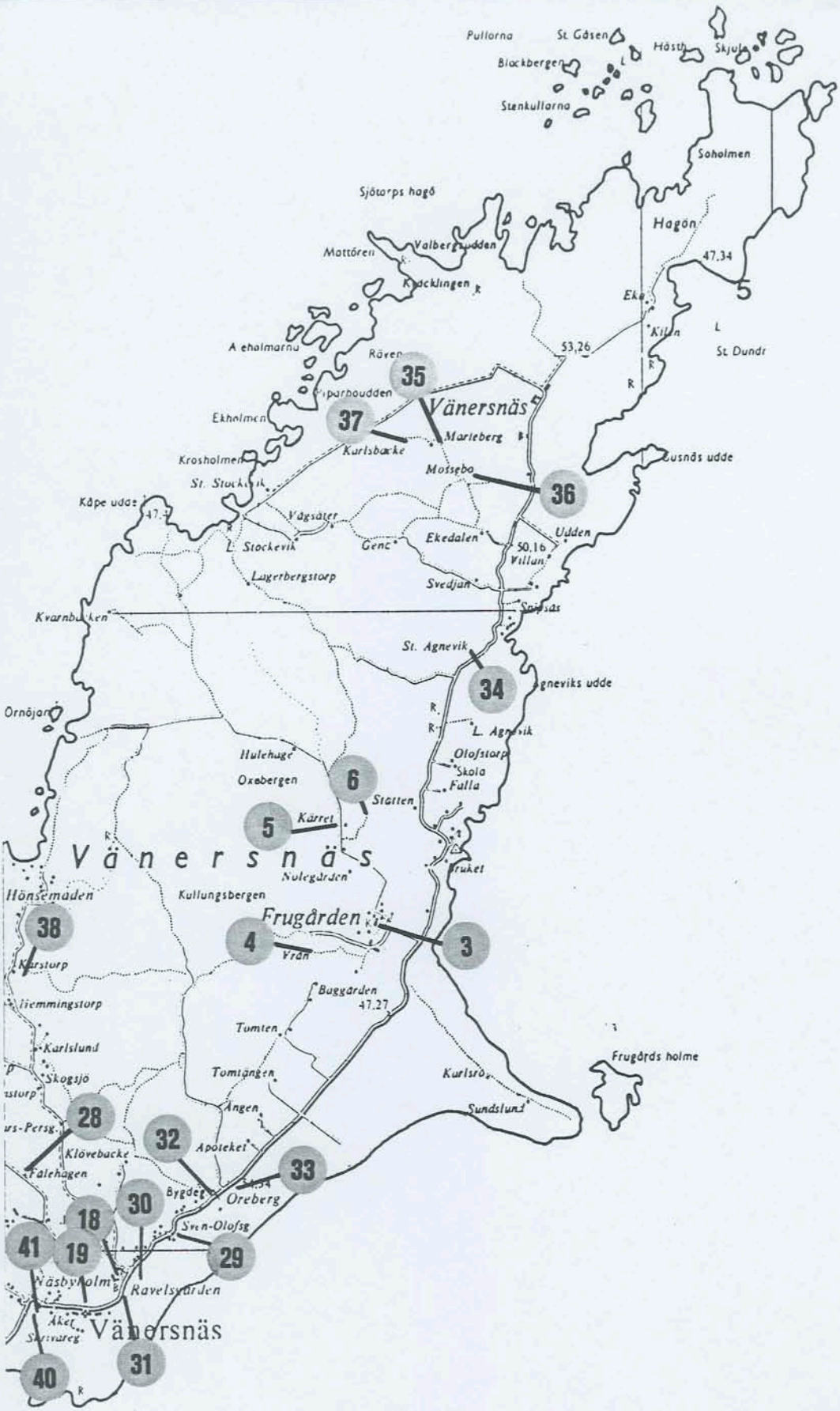
VÄNERSNÄS SOCKEN

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

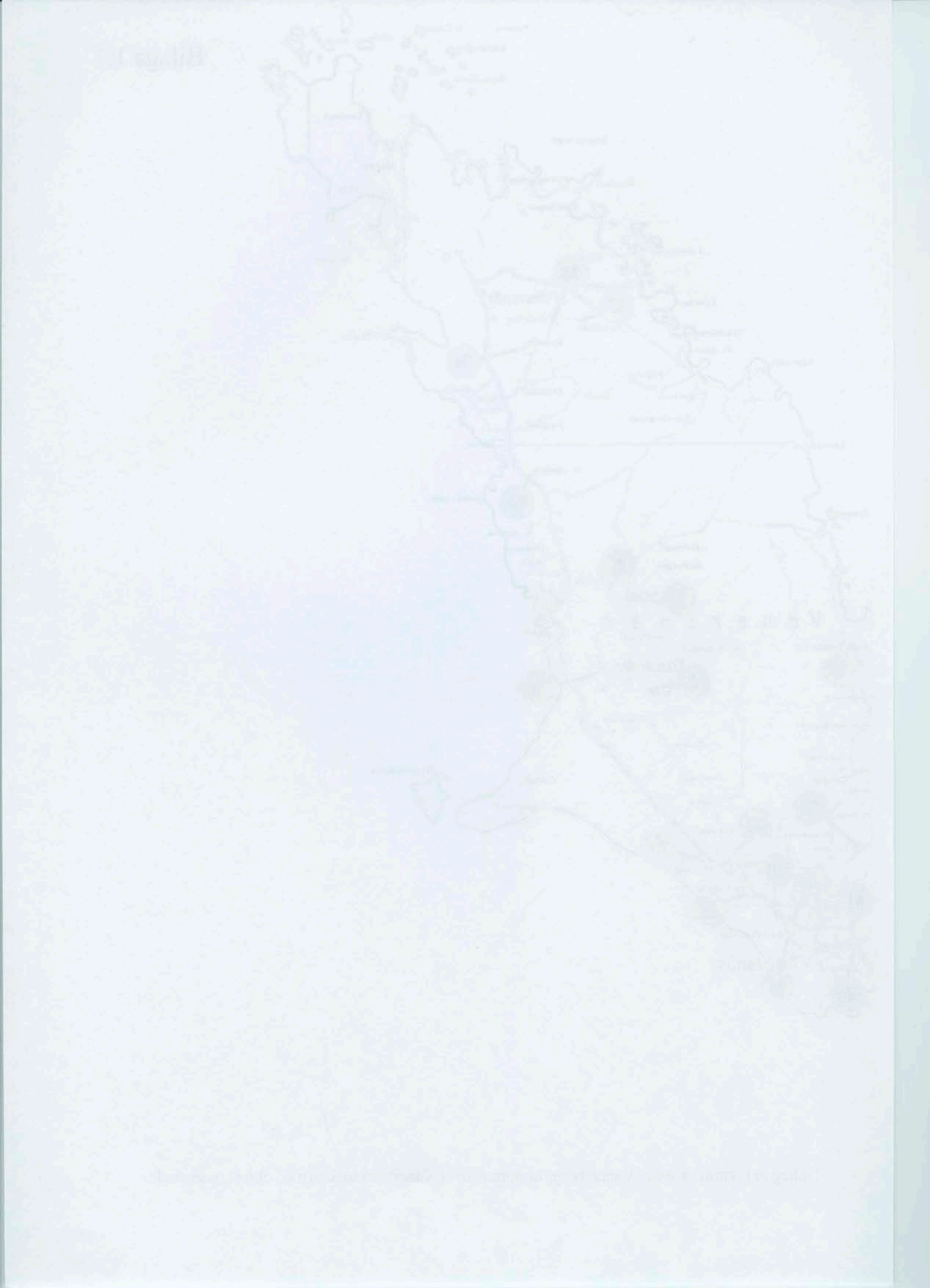
A. Bebyggelsemiljö vid kyrkbyn kring Vänersnäs kyrka.
B. Bebyggelsemiljö vid sommarstugeområde i Gaddesanda.

Bilaga 1:1

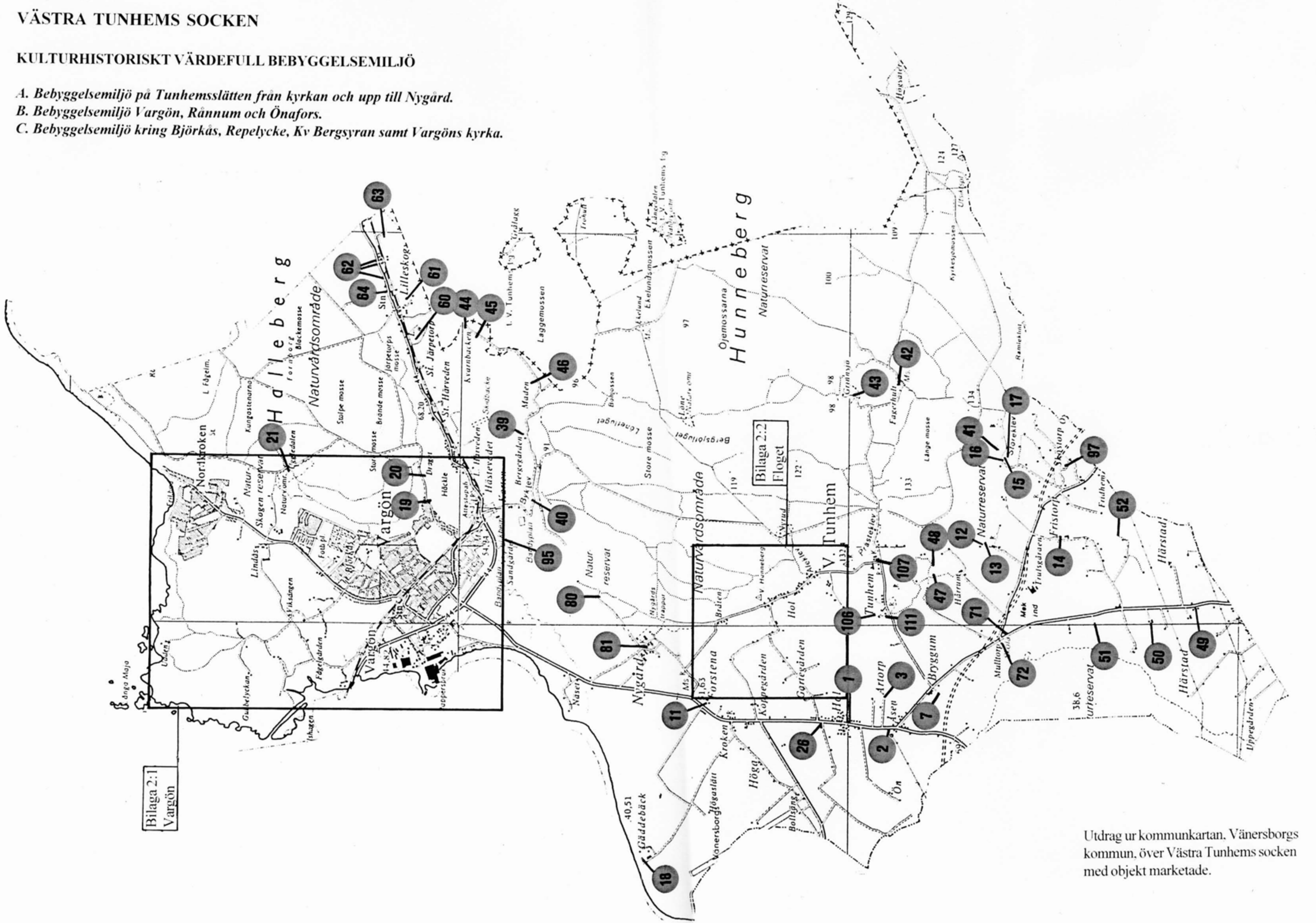
Utdrag ur kommunkartan, Vänersborgs kommun, över Vänersnäs socken med objekt markerade.

VÄSTRA TUNHEMS SOCKEN

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

A. Bebyggelsemiljö på Tunhemsslätten från kyrkan och upp till Nygård.
B. Bebyggelsemiljö Vargön, Rånnum och Önafors.
C. Bebyggelsemiljö kring Björkås, Repelycke, Kv Bergsyran samt Vargöns kyrka.

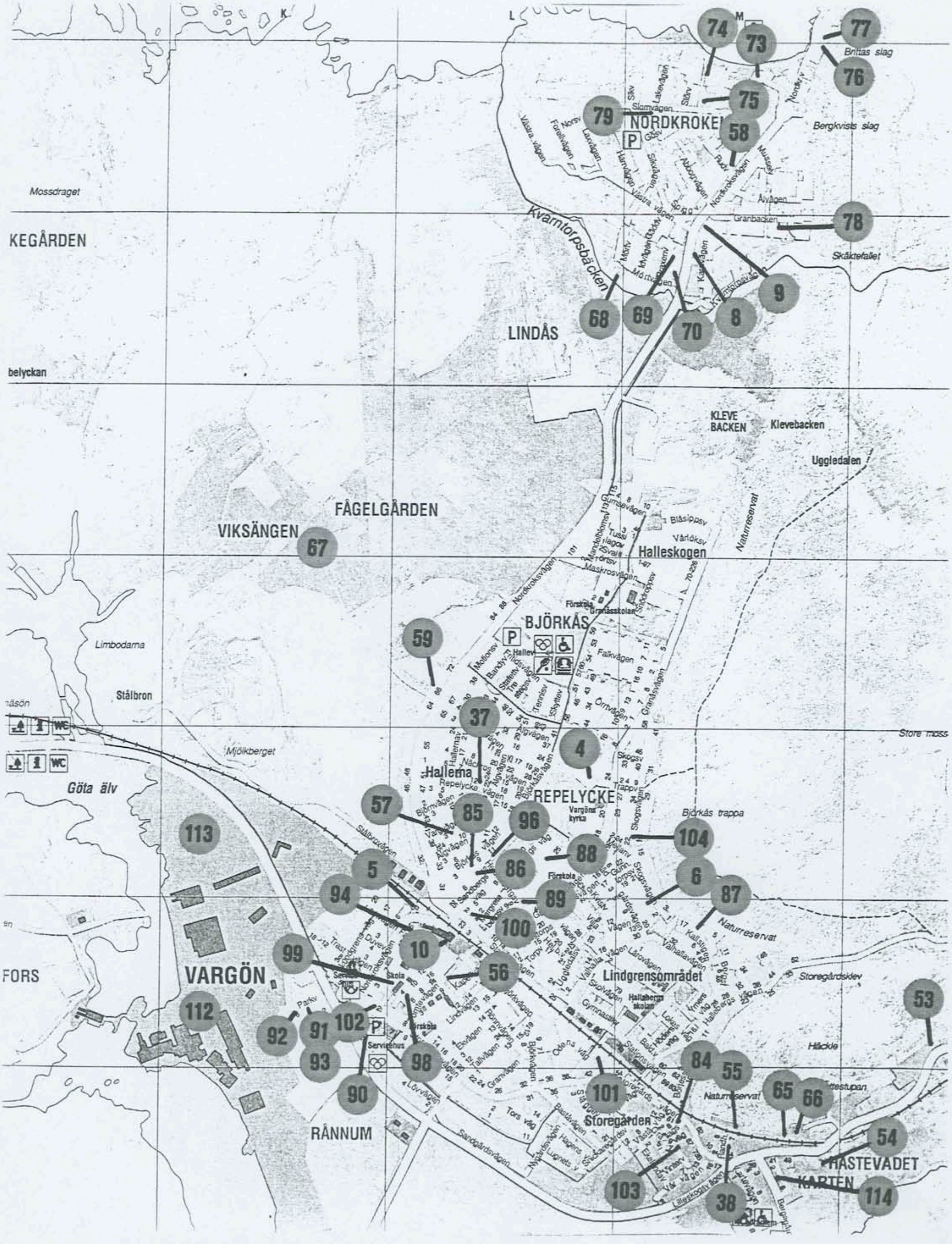

Utdrag ur kommunkartan, Vänersborgs kommun, över Västra Tunhems socken med objekt marketade.

Bilaga 2

Kartor över tätbebyggt område med kulturhistoriskt värdefulla fastigheter markerade

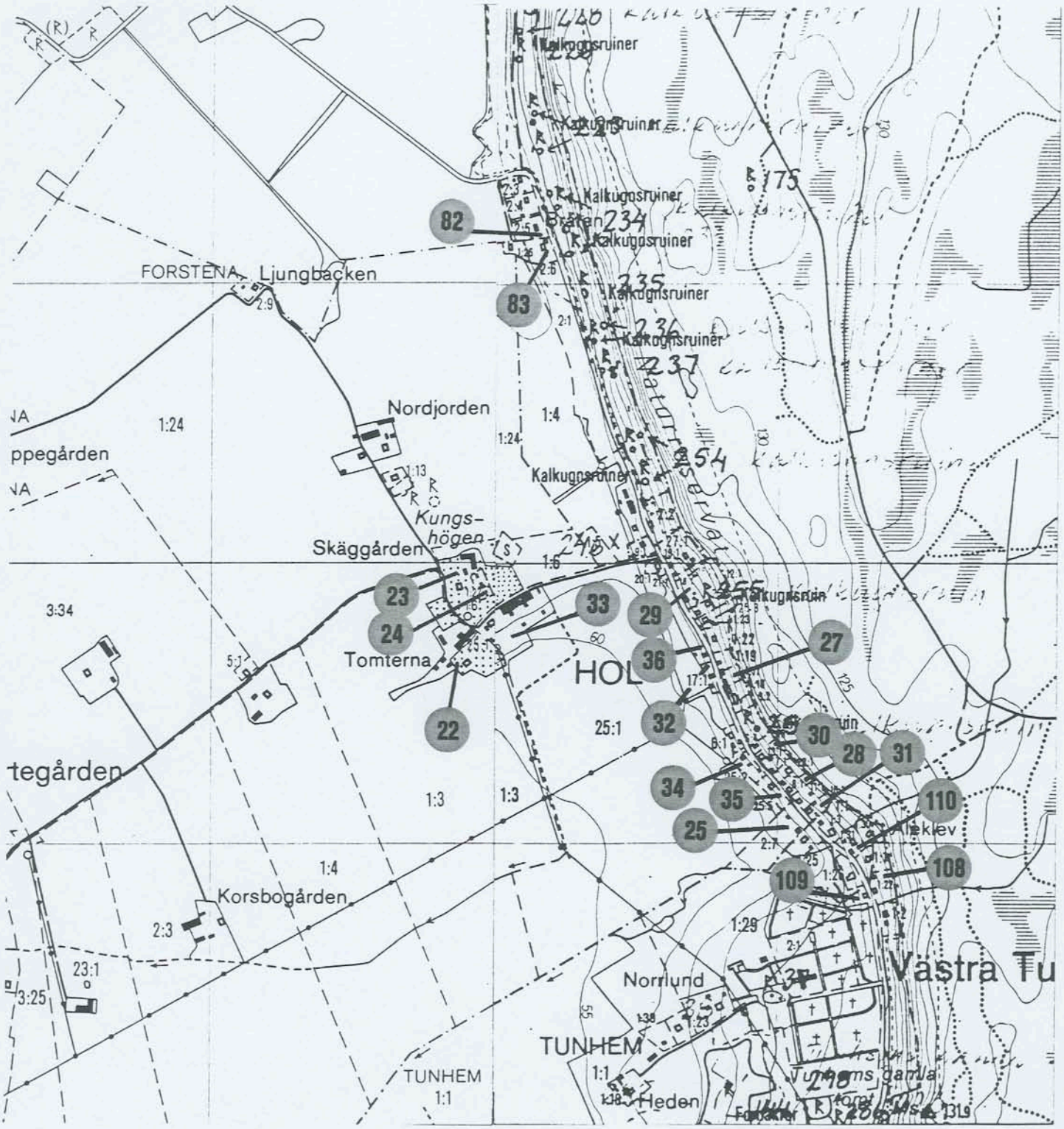
VARGÖN

Utdrag ur kommunkartan, Vänersborgs kommun, över Vargön med objekt markerade.

Bilaga 2:2

FLOGET

Utdrag ur ekonomiska kartan 8B 4j och 8C 4a, som visar Floget med omgivning, med objekt markerade.

Bilaga 3

Förteckning över kulturhistoriskt värdefulla fastigheter

FÖRTECKNING ÖVER KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

VÄNERSNÄS OCH VÄSTRA TUNHEMS SOCKNAR

Teckenförklaring

Nr anger det nummer som fastigheten har i byggnadsinventeringsrapporten.

Fastighetsbeteckning anger aktuell fastighetsbeteckning 1998. Här anges eventuellt även aktuell adress 1998 samt gårdsnamn.

Socken anger vilken socken som fatigheten tillhör.

RI, BM RI anger om fastigheten är av riksintresse alternativt ligger inom ett riksintresseområde. BM anger om byggnaden på fastigheten är byggnadsminnesförklarad.

Bebyggelsemiljö anger om fastighetens byggnader ligger inom någon av de bebyggelsemiljöer som utvärderats i denna inventeringsrapport.

Nr	Fastighetsbeteckning	Socken	Sid	RI, BM	Bebyggelse-miljö
1.	Anundstorp 1:5, Rasmustorpet	Vänersnäs	17	RI	
2.	Anundstorp 1:8	Vänersnäs	17	RI	
1.	Artorp 1:16	Västra Tunhem	44		A
2.	Artorp 1:31	Västra Tunhem	44		A
3.	Artorp 1:40	Västra Tunhem	44	RI	A
4.	Björkås 1:4, Vargöns station, Nordkroksvägen 18	Västra Tunhem	45		
5.	Björkås 1:29, Björkås, Granåsv. 26	Västra Tunhem	45		C
6.	Briljanten 7, Skogsvägen 6	Västra Tunhem	46		
7.	Bryggum 11:5, Bryggums säteri	Västra Tunhem	46	RI	A
8.	Drivgarnet 1, Nordkroksvägen 407	Västra Tunhem	46		
9.	Drivgarnet 8, Nordkroksvägen 413	Västra Tunhem	47		
10.	Elektroden 1, Nordkroksvägen 19-21	Västra Tunhem	47		
11.	Forstena 1:2, Forstena gård	Västra Tunhem	47	RI, BM	A
12.	Fristorp 1:12	Västra Tunhem	48	RI	
13.	Fristorp 1:15, Hedvigstorp	Västra Tunhem	48	RI	
14.	Fristorp 1:18	Västra Tunhem	48		
15.	Fristorp 2:13	Västra Tunhem	49	RI	
16.	Fristorp 2:15, Anders Rosts stuga	Västra Tunhem	49	RI	
17.	Fristorp 3:9, Gussängen	Västra Tunhem	49	RI	
3.	Frugården 1:5, Frugårdens säteri	Vänersnäs	17		
4.	Frugården 1:5, Vrån	Vänersnäs	18		
5.	Frugården 1:6, Kärret	Vänersnäs	18		
6.	Frugården 1:23, Skutebacke	Vänersnäs	19		
18.	Gäddebäck 1:1	Västra Tunhem	50	RI	A
7.	Hallby 1:32, Eriksdals skola	Vänersnäs	19	RI	
8.	Hallby 2:34	Vänersnäs	19	RI	
9.	Hallby 2:36	Vänersnäs	20	RI	
10.	Hallby 2:52	Vänersnäs	20	RI	
11.	Hallby 2:59, Mastekullen	Vänersnäs	20	RI	
12.	Hallby 2:61, Gaddetorp	Vänersnäs	21	RI	
13.	Hallby 4:1, Storegården	Vänersnäs	21	RI	
14.	Hallby 8:2, Skogsbo	Vänersnäs	21	RI	
19.	Halleberg 1:2, Bomstugan	Västra Tunhem	50	RI	
20.	Halleberg 1:2, Draget	Västra Tunhem	50	RI	
21.	Halleberg 1:2, Uggledalen	Västra Tunhem	51	RI	
15.	Halleberg 2:2, Ekebacken	Vänersnäs	22	RI	
22.	Hol 1:3, Tomterna	Västra Tunhem	51	RI	A
23.	Hol 1:6, Skäggården	Västra Tunhem	51-52	RI	A
24.	Hol 1:27	Västra Tunhem	52	RI	A
25.	Hol 2:7, Korsbogården	Västra Tunhem	52	RI	A
26.	Hol 4:4, Larsgården	Västra Tunhem	53	RI	A
27.	Hol 4:17, Affären Larsgården	Västra Tunhem	53	RI	A
28.	Hol 8:1	Västra Tunhem	53	RI	A

Bilaga 3:1

Nr	Fastighetsbeteckning	Socken	Sid	RI, BM	Bebyggelse-miljö
29.	Hol 12:1	Västra Tunhem	54	RI	A
30.	Hol 13:1, Lunden	Västra Tunhem	54	RI	A
31.	Hol 16:1	Västra Tunhem	54	RI	A
32.	Hol 17:1	Västra Tunhem	55	RI	A
33.	Hol 25:1, Korsbogården	Västra Tunhem	55	RI	A
34.	Hol 25:2	Västra Tunhem	55	RI	A
35.	Hol 25:5	Västra Tunhem	56	RI	A
36.	Hol 25:6, Solhaga	Västra Tunhem	56	RI	A
37.	Hoppstaven 6, Repelyckevägen 14	Västra Tunhem	56		
38.	Huldran 1, Kartens skola, Storegårdsvägen 74	Västra Tunhem	57		
39.	Hunneberg 1:2, Bergagården	Västra Tunhem	57		
40.	Hunneberg 1:2, Bomstugan i Byklev	Västra Tunhem	57		
41.	Hunneberg 1:2, Bomstugan i Storeklev	Västra Tunhem	58		
42.	Hunneberg 1:2, Fagerhult	Västra Tunhem	58		
43.	Hunneberg 1:2, Grinnsjö	Västra Tunhem	58		
44.	Hunneberg 1:2, Kvarnbacken	Västra Tunhem	59		
45.	Hunneberg 1:2, Kvarnfallet	Västra Tunhem	59		
46.	Hunneberg 1:2, Maden	Västra Tunhem	59		
47.	Hårrum 1:1, Bäcken	Västra Tunhem	60	RI	
48.	Hårrum 1:1, Östra torpet	Västra Tunhem	60	RI	
49.	Härstad 1:6	Västra Tunhem	60		
50.	Härstad 2:3, Haregården	Västra Tunhem	61		
51.	Härstad 6:3, Sjögården	Västra Tunhem	61		
52.	Härstad 9:6	Västra Tunhem	61		
53.	Härveden 1:4	Västra Tunhem	62	RI	
54.	Hästevadet 1:3, Lilleskogsvägen 55	Västra Tunhem	62		
55.	Klapperstenen 2, Randhemsvägen 7	Västra Tunhem	62		
56.	Kokillen 2, Kapellvägen 4	Västra Tunhem	63		
57.	Kolstybben 3, Vargvägen 5	Västra Tunhem	63		
16.	Kvillen 1:1	Vänersnäs	22	RI	
17.	Kvillen 1:3	Vänersnäs	23	RI	
18.	Kyrkebytomt 1:1, Näsbyholm	Vänersnäs	23	RI	A
19.	Kyrkebytomt 1:4	Vänersnäs	24	RI	A
58.	Lanternan 8, Nordkroksvägen 424	Västra Tunhem	63		
59.	Lerduvan 4, Nordkroksvägen 66	Västra Tunhem	64		
60.	Lilla Järpetorp 1:10, Lilla Järpetorp	Västra Tunhem	64	RI	
20.	Lilla Lunden 1:11, Godtemplarlogen	Vänersnäs	24	RI	
21.	Lilla Lunden 1:17, Lundängen	Vänersnäs	24	RI	
61.	Lilleskog 1:12	Västra Tunhem	64	RI	
62.	Lilleskog 1:16	Västra Tunhem	65	RI	
63.	Lilleskog 1:19	Västra Tunhem	66	RI	
64.	Lilleskog 2:4, Alphyddan	Västra Tunhem	66	RI	
65.	Lindormen 1, Lilleskogsvägen 46	Västra Tunhem	66		
66.	Lindormen 2, Lilleskogsvägen 48	Västra Tunhem	67		
67.	Lindås 2:2	Västra Tunhem	67		
68.	Lindås 2:4, Bäcken	Västra Tunhem	67		
69.	Långreven 3, Braxenvägen 3	Västra Tunhem	68		
70.	Långreven 4, Mörtvägen 1	Västra Tunhem	68		
22.	Margreteberg 1:8, "Torp vid fornlämning 68"	Vänersnäs	25	RI	
23.	Margreteberg 1:12	Vänersnäs	25	RI	
24.	Margreteberg 1:13, Margretebergs egendom	Vänersnäs	25	RI	
25.	Margreteberg 1:14, Hallbynäs	Vänersnäs	26	RI	
71.	Multorp 1:5, Multorps skola	Västra Tunhem	68		
72.	Multorp 1:6	Västra Tunhem	69		
26.	Munkesten 1:2	Vänersnäs	26	RI	
27.	Munkesten 1:4, Edvardbo	Vänersnäs	27	RI	
73.	Nordkroken 1:11, Nordkroksv 450, Sjötorpet	Västra Tunhem	69		
74.	Nordkroken 1:25, Störvägen 1	Västra Tunhem	69		
75.	Nordkroken 1:29, Slomvägen 15, Ekolodet	Västra Tunhem	70		

Nr	Fastighetsbeteckning	Socken	Sid	RI, BM	Bebyggelse-miljö
76.	Nordkroken 1:50, Nordkroksvägen 447	Västra Tunhem	70		
77.	Nordkroken 1:51, Nordkroksvägen 449	Västra Tunhem	70		
78.	Nordkroken 1:61, Granbacken 25, Notvindan	Västra Tunhem	71		
79.	Nordkroken 1:75, Gösvägen 13	Västra Tunhem	71		
80.	Nygård 2:1, Oxhagen	Västra Tunhem	71	RI	A
81.	Nygård 2:1+2:7, Nygårds säteri	Västra Tunhem	72	RI	A
82.	Nygård 2:5	Västra Tunhem	72-73	RI	A
83.	Nygård 2:6	Västra Tunhem	73	RI	A
28.	Näs 2:4, Fålehagen	Vänersnäs	27		
29.	Näs 2:20, Sven-Olofsgården	Vänersnäs	27		
30.	Näs 3:3	Vänersnäs	28	RI	
31.	Näs 3:4, Ravelsgården	Vänersnäs	28	RI	A
32.	Näs 7:7, Orebergs bygdegård	Vänersnäs	28		
33.	Näs 7:16	Vänersnäs	29		
84.	Papperet 5, Storegårdsvägen 63	Västra Tunhem	73		
85.	Plinten 1, Helenebergsvägen 1	Västra Tunhem	73		
86.	Plinten 2, Sandbergs väg 12	Västra Tunhem	74		
87.	Rasbranten 1, Källstigen 15	Västra Tunhem	74		
88.	Ribbstolen 5, Sandbergs väg 21	Västra Tunhem	74		C
89.	Ribbstolen 44, Heleneberg	Västra Tunhem	74		
90.	Rånnum 6:38, Tunhemsvägen 2-4	Västra Tunhem	75		B
91.	Rånnum 6:44, Parkvägen 4	Västra Tunhem	75	RI	B
92.	Rånnum 6:45, Parkvägen 6	Västra Tunhem	76	RI	B
93.	Rånnum 6:46 + 4:1, Rånnums herrgård	Västra Tunhem	76-77	RI	B
94.	Rånnum 59:1, Nordkroksvägen 15	Västra Tunhem	77	RI	B
95.	Sandgärdet 1:14, Sandgärdet	Västra Tunhem	77	RI	
96.	Skivstången 1, Björkåsvägen 11	Västra Tunhem	78		
97.	Sköstorp 2:1	Västra Tunhem	78	RI	
98.	Slaggbollen 9, Tomtevägen 4	Västra Tunhem	78		
99.	Slaggbollen 12, Vargöns skola, Nordkroksvägen 5	Västra Tunhem	79		
100.	Spinellen 2, Stationsvägen 12	Västra Tunhem	79		
34.	Stora Agnevik 1:3	Vänersnäs	29		
101.	Syratornet 2, Odens väg 28	Västra Tunhem	79		
102.	Tapprännan 2, Nordkroksvägen 1A-1B	Västra Tunhem	80		
103.	Tidningen 13, Grålaggs väg 7	Västra Tunhem	80		
104.	Topasen 8, Skogsvägen 22 A-B	Västra Tunhem	80		
105.	Tunhem 1:1, Bomstugan i Prästeklev	Västra Tunhem	81	RI	A
106.	Tunhem 1:1, Torpa 1	Västra Tunhem	81	RI	A
107.	Tunhem 1:1, Tunhems prästgård	Västra Tunhem	81-82	RI, BM	A
108.	Tunhem 1:22, Bastan 3	Västra Tunhem	82	RI	A
109.	Tunhem 1:29	Västra Tunhem	82	RI	A
110.	Tunhem 1:31, Liden	Västra Tunhem	83	RI	A
111.	Tunhem 1:40, Västra Tunhems hembygdsgård	Västra Tunhem	83	RI	A
112.	Vargön 2:2, Holmens pappersbruk	Västra Tunhem	83-84		B
113.	Vargön 2:3, Vargön Alloys	Västra Tunhem	85-87		B
35.	Vänersnäs 2:72, Marieberg	Vänersnäs	29		
36.	Vänersnäs 2:72, Mossebo	Vänersnäs	30		
37.	Vänersnäs 2:73, Karlsbacke	Vänersnäs	30		
38.	Vänersnäs-Karstorp 1:1	Vänersnäs	30		
39.	Vänersnäs-Åker 1:10	Vänersnäs	31	RI	
40.	Vänersnäs-Åker 3:8, Lilla Åker	Vänersnäs	31	RI	A
41.	Vänersnäs-Åker 4:5, Vänersnäs prästgård	Vänersnäs	31	RI	A
114.	Älvan 2, Bergagårdsvägen 6	Västra Tunhem	87		
42.	Änden 1:3, Kullen	Vänersnäs	32	RI	

FÖRTECKNING ÖVER KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

VÄSTRA TUNHEMS SOCKEN

Teckenförklaring

Nr	anger det nummer som fastigheten har i byggnadsinventeringsrapporten.
Fastighetsbeteckning	anger aktuell fastighetsbeteckning 1998. Här anges eventuellt även aktuell adress 1998 samt gårdsnamn.
Socken	anger vilken socken som fatigheten tillhör.
RI, BM	RI anger om fastigheten är av riksintresse alternativt ligger inom ett riksintresseområde. BM anger om byggnaden på fastigheten är byggnadsminnesförklarad.
Bebyggelsemiljö	anger om fastighetens byggnader ligger inom någon av de bebyggelsemiljöer som utvärderats i denna inventeringsrapport.

Nr	Fastighetsbeteckning	Socken	Sid	RI, BM	Bebyggelse-miljö
1.	Artorp 1:16	Västra Tunhem	44		A
2.	Artorp 1:31	Västra Tunhem	44		A
3.	Artorp 1:40	Västra Tunhem	44	RI	A
4.	Björkås 1:4, Vargöns station, Nordkroksvägen 18	Västra Tunhem	45		
5.	Björkås 1:29, Björkås, Granåsv. 26	Västra Tunhem	45		C
6.	Briljanten 7, Skogsvägen 6	Västra Tunhem	46		
7.	Bryggum 11:5, Bryggums säteri	Västra Tunhem	46	RI	A
8.	Drivgarnet 1, Nordkroksvägen 407	Västra Tunhem	46		
9.	Drivgarnet 8, Nordkroksvägen 413	Västra Tunhem	47		
10.	Elektroden 1, Nordkroksvägen 19-21	Västra Tunhem	47		
11.	Forstena 1:2, Forstena gård	Västra Tunhem	47	RI, BM	A
12.	Fristorp 1:12	Västra Tunhem	48	RI	
13.	Fristorp 1:15, Hedvigstorp	Västra Tunhem	48	RI	
14.	Fristorp 1:18	Västra Tunhem	48		
15.	Fristorp 2:13	Västra Tunhem	49	RI	
16.	Fristorp 2:15, Anders Rosts stuga	Västra Tunhem	49	RI	
17.	Fristorp 3:9, Gussängen	Västra Tunhem	49	RI	
18.	Gäddebäck 1:1	Västra Tunhem	50	RI	A
19.	Halleberg 1:2, Bomstugan	Västra Tunhem	50	RI	
20.	Halleberg 1:2, Draget	Västra Tunhem	50	RI	
21.	Halleberg 1:2, Uggledalen	Västra Tunhem	51	RI	
22.	Hol 1:3, Tomterna	Västra Tunhem	51	RI	A
23.	Hol 1:6, Skäggården	Västra Tunhem	51-52	RI	A
24.	Hol 1:27	Västra Tunhem	52	RI	A
25.	Hol 2:7, Korsbogården	Västra Tunhem	52	RI	A
26.	Hol 4:4, Larsgården	Västra Tunhem	53	RI	A
27.	Hol 4:17, Affären Larsgården	Västra Tunhem	53	RI	A
28.	Hol 8:1	Västra Tunhem	53	RI	A
29.	Hol 12:1	Västra Tunhem	54	RI	A
30.	Hol 13:1, Lunden	Västra Tunhem	54	RI	A
31.	Hol 16:1	Västra Tunhem	54	RI	A
32.	Hol 17:1	Västra Tunhem	55	RI	A
33.	Hol 25:1, Korsbogården	Västra Tunhem	55	RI	A
34.	Hol 25:2	Västra Tunhem	55	RI	A
35.	Hol 25:5	Västra Tunhem	56	RI	A
36.	Hol 25:6, Solhaga	Västra Tunhem	56	RI	A
37.	Hoppstaven 6, Repelyckevägen 14	Västra Tunhem	56		
38.	Huldran 1, Kartens skola, Storegårdsvägen 74	Västra Tunhem	57		
39.	Hunneberg 1:2, Bergagården	Västra Tunhem	57		
40.	Hunneberg 1:2, Bomstugan i Byklev	Västra Tunhem	57		
41.	Hunneberg 1:2, Bomstugan i Storeklev	Västra Tunhem	58		

Bilaga 3:3

Nr	Fastighetsbeteckning	Socken	Sid	RI, BM	Bebyggelse-miljö
42.	Hunneberg 1:2, Fagerhult	Västra Tunhem	58		
43.	Hunneberg 1:2, Grinnsjö	Västra Tunhem	58		
44.	Hunneberg 1:2, Kvarnbacken	Västra Tunhem	59		
45.	Hunneberg 1:2, Kvarnfallet	Västra Tunhem	59		
46.	Hunneberg 1:2, Maden	Västra Tunhem	59		
47.	Hårrum 1:1, Bäcken	Västra Tunhem	60	RI	
48.	Hårrum 1:1, Östra torpet	Västra Tunhem	60	RI	
49.	Härstad 1:6	Västra Tunhem	60		
50.	Härstad 2:3, Haregården	Västra Tunhem	61		
51.	Härstad 6:3, Sjögården	Västra Tunhem	61		
52.	Härstad 9:6	Västra Tunhem	61		
53.	Härveden 1:4	Västra Tunhem	62	RI	
54.	Hästevadet 1:3, Lilleskogsvägen 55	Västra Tunhem	62		
55.	Klapperstenen 2, Randhemsvägen 7	Västra Tunhem	62		
56.	Kokillen 2, Kapellvägen 4	Västra Tunhem	63		
57.	Kolstybben 3, Vargvägen 5	Västra Tunhem	63		
58.	Lanternan 8, Nordkroksvägen 424	Västra Tunhem	63		
59.	Lerduvan 4, Nordkroksvägen 66	Västra Tunhem	64		
60.	Lilla Järpetorp 1:10, Lilla Järpetorp	Västra Tunhem	64	RI	
61.	Lilleskog 1:12	Västra Tunhem	64	RI	
62.	Lilleskog 1:16	Västra Tunhem	65	RI	
63.	Lilleskog 1:19	Västra Tunhem	66	RI	
64.	Lilleskog 2:4, Alphyddan	Västra Tunhem	66	RI	
65.	Lindormen 1, Lilleskogsvägen 46	Västra Tunhem	66		
66.	Lindormen 2, Lilleskogsvägen 48	Västra Tunhem	67		
67.	Lindås 2:2	Västra Tunhem	67		
68.	Lindås 2:4, Bäcken	Västra Tunhem	67		
69.	Långreven 3, Braxenvägen 3	Västra Tunhem	68		
70.	Långreven 4, Mörtvägen 1	Västra Tunhem	68		
71.	Multorp 1:5, Multorps skola	Västra Tunhem	68		
72.	Multorp 1:6	Västra Tunhem	69		
73.	Nordkroken 1:11, Nordkroksv 450, Sjötorpet	Västra Tunhem	69		
74.	Nordkroken 1:25, Störvägen 1	Västra Tunhem	69		
75.	Nordkroken 1:29, Slomvägen 15, Ekolodet	Västra Tunhem	70		
76.	Nordkroken 1:50, Nordkroksvägen 447	Västra Tunhem	70		
77.	Nordkroken 1:51, Nordkroksvägen 449	Västra Tunhem	70		
78.	Nordkroken 1:61, Granbacken 25, Notvindan	Västra Tunhem	71		
79.	Nordkroken 1:75, Gösvägen 13	Västra Tunhem	71		
80.	Nygård 2:1, Oxhagen	Västra Tunhem	71	RI	A
81.	Nygård 2:1+2:7, Nygårds säteri	Västra Tunhem	72	RI	A
82.	Nygård 2:5	Västra Tunhem	72-73	RI	A
83.	Nygård 2:6	Västra Tunhem	73	RI	A
84.	Papperet 5, Storegårdsvägen 63	Västra Tunhem	73		
85.	Plinten 1, Helenebergsvägen 1	Västra Tunhem	73		
86.	Plinten 2, Sandbergs väg 12	Västra Tunhem	74		
87.	Rasbranten 1, Källstigen 15	Västra Tunhem	74		
88.	Ribbstolen 5, Sandbergs väg 21	Västra Tunhem	74		C
89.	Ribbstolen 44, Heleneberg	Västra Tunhem	75		
90.	Rånnum 6:38, Tunhemsvägen 2-4	Västra Tunhem	75		B
91.	Rånnum 6:44, Parkvägen 4	Västra Tunhem	75	RI	B
92.	Rånnum 6:45, Parkvägen 6	Västra Tunhem	76	RI	B
93.	Rånnum 6:46 + 4:1, Rånnums herrgård	Västra Tunhem	76-77	RI	B
94.	Rånnum 59:1, Nordkroksvägen 15	Västra Tunhem	77	RI	B
95.	Sandgärdet 1:14, Sandgärdet	Västra Tunhem	77	RI	
96.	Skivstången 1, Björkåsvägen 11	Västra Tunhem	78		
97.	Sköstorp 2:1	Västra Tunhem	78	RI	
98.	Slaggbollen 9, Tomtevägen 4	Västra Tunhem	78		
99.	Slaggbollen 12, Vargöns skola,				

Nr	Fastighetsbeteckning	Socken	Sid	RI, BM	Bebyggelse-miljö
	Nordkroksvägen 5	Västra Tunhem	79		
100.	Spinellen 2, Stationsvägen 12	Västra Tunhem	79		
101.	Syratornet 2, Odens väg 28	Västra Tunhem	79		
102.	Tapprännan 2, Nordkroksvägen 1A-1B	Västra Tunhem	80		
103.	Tidningen 13, Grålaggs väg 7	Västra Tunhem	80		
104.	Topasen 8, Skogsvägen 22 A-B	Västra Tunhem	80		
105.	Tunhem 1:1, Bomstugan i Prästeklev	Västra Tunhem	81	RI	A
106.	Tunhem 1:1, Torpa 1	Västra Tunhem	81	RI	A
107.	Tunhem 1:1, Tunhems prästgård	Västra Tunhem	81-82	RI, BM	A
108.	Tunhem 1:22, Bastan 3	Västra Tunhem	82	RI	A
109.	Tunhem 1:29	Västra Tunhem	82	RI	A
110.	Tunhem 1:31, Liden	Västra Tunhem	83	RI	A
111.	Tunhem 1:40, Västra Tunhems hembygdsgård	Västra Tunhem	83	RI	A
112.	Vargön 2:2, Holmens pappersbruk	Västra Tunhem	83-84		B
113.	Vargön 2:3, Vargön Alloys	Västra Tunhem	85-87		B
114.	Älvan 2, Bergagårdsvägen 6	Västra Tunhem	87		

Bilaga 4:1

Riksintresse
PK 17 Västra Tunhem

LÄNSSTYRELSEN
ÄLVSBORGS LÄN

Område av riksintresse för kulturminnesvård

OMRÅDE: PK 17 Västra Tunhem LÄN: P

ANTAL DELOMRÅDEN: AREAL:

KOMMUN(ER): Vänersborg

KARTA: Top 8BSO,8CSV LÄGE: 6471
Ek 8B3j,8B4j,8C3a 1300
8C4a
8B:28,8B:48,8C:20,8B:30

KULTURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 9 Västergötlands slätt- och odlingsbygder

NATURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 22a Vänerslätterna

NATURFÖRUTSÄTTNINGAR: Tunhemsslätten är en av länets största sammanhängande slätter och en utpräglad kulturbygd. Utmärkande för landskapsbilden är kontrasten mellan den vida slätten och den tvärbranta skogsomkransade platåbergsranden vid Halle- och Hunneberg. Den golvplana slätten utgör en nedbrytningsyta, det s k prekambriska peneplanet. Bergen är uppbyggda av sedimentära och vulkaniska bergarter som sandsten, alunskiffer och kalksten. De täcks av en 60 meter tjock diabaskappa av premisk ålder. Nedanför bergen finns en välutbildad rasbrant med en ofta rik och omväxlande vegetation och ett rikt djurliv. Vid framför allt Nygård finns en vacker ädellövskog. Bergens diabasplatåer täcks huvudsakligen av gran- och tallskog. Andra viktiga inslag i landskapet är ekhagarna vid Västra Tunhems prästgård och Rånnum samt den intilliggande fågelrika Hullsjön.

INNEHÅLL (SEKTOR, SKEDE, SÖKORD): Skålgropsförekomst. Gravfält (järnålder) med högar, stensättningar, domarringar. Varggrop. Fornåkrar (järnålder). Kyrka (1100-tal, 1400-tal, 1736-1740-1760-tal, 1810, 1907-1908, 1912, 1937-1938) prästgårdsmiljö (1772-1850-tal-1900). Herrgårdar: Forstena (1740-1760), Nygård (1700,1800,1900), Rånnum (1700-tal, 1764-1802, 1847-1879, 1906, 1985), Onsjö köksflygel (1788), Önafors (1787, 1800-talets slut). Bondgärdar med mangårdsbyggnader uppförda (1850-1900). Obesuttna arbetar- och hantverkarbostäder (1800-talets slut-1900-talets början), torp (1850-1900), backstuga (1871).

URVALSMOTIV: Tunhemsslätten och området intill foten av Hunneberg är ett av länets fornlämningstätaste bygder. Området kring Västra Tunhems kyrka utgör en förtätning av enskilda kulturhistoriska minnesmärken och lämningar vilket gör att det förflutna återspeglas på ett allmängiltigt och pedagogiskt sätt. Forstena gård och Västra Tunhems prästgård har förklarats som byggnadsminnesmärke respektive byggnadsminne. Området längs Hunnebergs västra rasbrant har förklarats som naturreservat.

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BEVARANDE:

PLANERINGS- OCH SÄKERSTÄLLANDESTATUS:

Bilaga 4:1

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR NATURVÅRD NR:

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR FRILUFTSLIVET NR:

BERÖR OMRÅDE MED SÄRSKILDA HUSHÅLLNINGSBESTÄMMELSER ENLIGT 3 KAP NRL:

OMRÅDETS HUVUDDRAG: Mångfalden av fornlämningar inom Tunhemsområdet påvisar bygdens centrala betydelse under förhistorisk tid inom denna del av Västergötland. Fornlämningarna omfattar skålgropar, stora järnåldersgravfält med högar, övertorvade stensättningar, domarringar, resta stenar och en varggrop. Flertalet av gravfälten ligger i direkt anslutning till äldre gårdsbebyggelse. Vid Västra Tunhems prästgård finns stora områden med ödelagda s k fornåkrar. Åkersystemet består av vallomgärdade och terassformade åkrar troligen från järnåldern. Endast en av fornlämningarna har blivit undersökt. Det är den s k "Torstenssons högen" ca 2,5 kilometer nordväst om kyrkan. Gravhögen visade sig vara från vikingatiden. Efter rekonstruktion av gravhögen restes på dess krön år 1903 ett monument till 300-årsminnet av fältherre Lennart Torstenssons födelse. Han föddes på den intilliggande Forstena gård. Den nuvarande byggnaden härrör i sin bottenvåning från 1740 medan den övre våningen påbyggdes år 1760. Byggnadens nuvarande utseende härrör från 1800-talets senare hälft. Släkten Torstensson var även ägare till Restad beläget på den västra sidan av Göta älv. Vid ett arvskifte på 1550-talet avdelades en gård som senare kom att benämnas "Nygård" ifrån det då vidsträckta Forstena. Vid Nygård återfinns idag en äldre mangårdsbyggnad från ca 1700 uppförd av dåvarande ägaren Peter Bagge. År 1800 tillkom en yngre huvudbyggnad vilken på- och ombyggdes år 1849 av kanal- och järnvägsbyggaren Nils Ericsson. Peter Bagges far Peter Samuel Bagge inköpte Nygård vid 1700-talets mitt för att få möjlighet att bryta kalk och skiffer i Hunneberg. Han hade fått ett statligt uppdrag att förse slussbyggandet vid "Karls grav" med byggnadsmaterial och anlade ett cement- och klinkerbruk i direkt anslutning till kanalen. Kalkbrytningen vid Nygård och längs berget söderut utvecklades kraftigt under 1800-talet och brytningen pågick fram till år 1950 då den sista ugnen brändes. Hela bergssidan och rasbranten längs Hunneberg från Nygård och fram till Prästeklev präglas än idag av denna verksamhet med stora schakter in i berget och med slagghögar samt mer eller mindre raserade ugnar från kalkbränningstiden. Arbetarna vid kalkbrotten uppförde sina små bostäder på Hols bys allmänning strax söder om Nygårds egendom. De mycket tättliggande stugorna byggda på den icke odlingsbara rasbranten ger en god inblick i de obesuttnas byggnadsskick och livsvillkor under 1800-talet och början av 1900-talet. Strax nedanför och strax väster om det s k "Floget" ligger Hols by. Efter jordregleringsreformen "Laga skifte" som genomfördes under åren 1833-1835 ligger tre gårdar kvar på den gamla byplatsen medan de övriga gårdarna ligger utskiftade över hela den forna byns odlingsbara mark. Strax söder om Hols by ligger Västra Tunhems kyrka med anor från 1100-talet, kyrkan om- och tillbyggdes under 1400-talet, 1730-talet samt försågs med ett torn år 1810. Prästgården låg ursprungligen strax söder om kyrkan men sedan den bränts av danskarna i samband med "Brännefejden" år 1612 uppfördes en ny prästgård vid ett mer skyddat läge ca 500 meter sydost om kyrkan. Den nuvarande prästgården härrör från 1722 och är med sina många välbevarade byggnader en av landets bäst bevarade prästgårdsmiljöer. Strax väster om prästgården och det stora gravfältsområdet ligger Västra Tunhems hembygdsgård med ditflyttad framkammarstuga och sockenmagasin. Den intilliggande f d Södra skolan används idag som bygdegård. I utkanten av Tunhemsslätten återfinns vidare de större gårdsanläggningarna Bryggum (1850-tal), Fristorp (1869), Sandgärdet (1800-tal, 1917), Karten (1800-1900-tal), Önafors med huvudbyggnad och flygelbyggnad härrörande från 1700-talets senare hälft, Onsjö med anor från 1300-talet och med bevarad köksflygel uppförd år 1788 och Rånnums säteri. Det senare ägdes under åren 1847-1870 av ovan nämnda

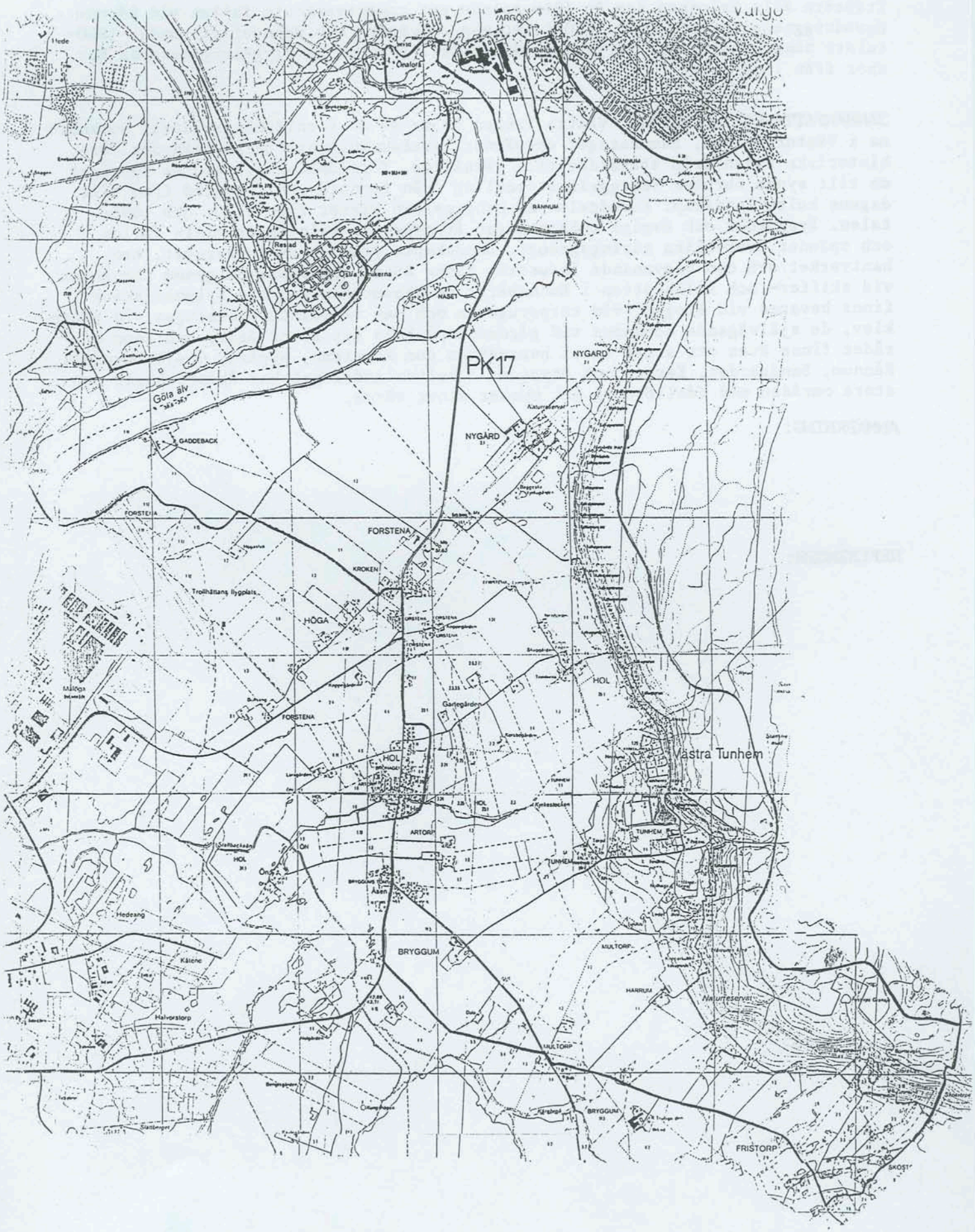
friherre Nils Ericsson som år 1840 anlade ett cementverk vid fa-len vid Rånnum. Huvudbyggnaden härrör från 1760-talet men ombyggdes och renoverades under 1800-talets senare hälft och början av 1900-talet. Även en av flygelbyggnaderna har anor från 1760-talet.

SAMMANFATTANDE VÄRDETEXT: Västra Tunhem är en av de fornlämningsrikaste socknarna i Västergötland. Sammantaget omspänner fornlämningsmaterialet hela den förhistoriska tiden från stenålder till järnålder. Fornlämningsstrukturen uppvisar en till synes obruten bebyggelseutveckling från forntid och medeltid fram till dagens kulturlandskap. Huvuddelen av bebyggelsen härrör från 1700- och 1800-talen. Byggnader och övriga anläggningar återspeglar hela den sociala skalan och spänner över olika näringsgrenar. Landskapet präglas av jordbruket, men hantverket och den begynnande industrin finns även representerad genom lämningar vid skiffer- och kalkbrotten i Hunneberg. De obesuttnas enklare byggnadsskick finns bevarad vid Floget, vid torpstugorna och den renodlade backstugan vid Storeklev, de självägande bönderna vid gårdarna på Hols bys forna ägor, och inom området finns även ett stort antal herresäten som Forstena, Nygård, Onsjö, Önafors, Rånnum, Sandgärdet, Karten och Bryggum. I kulturlandskapet har åkrar, hagar och stora områden med ädellövskog ett mycket stort värde.

ANMÄRKNING:

REFERENSER:

Bilaga 4:1

PK17
NYGÅRD
NYGÅRD
Göta älv
GÄDDEBACK
FORSTENA
FORSTENA
KROKEN
HÖGA
HOL
Garlegården
FORSTENA
HOL
Västra Tunhem
ARTORP
TUNHEM
TUNHEM
Åsen
BRYGGUM
MULTORP
HARRUM
Naturreservat
MULTORP
BRYGGUM
FRISTORP
Hedeang
Halvorstorp
RANNUM
RANNUM
RANNUM
NÄSET
Resad
Trollhättans flygplats

Bilaga 4:2

Riksintresse
PK 19 Halleberg m fl

LÄNSSTYRELSEN
ÄLVSBORGS LÄN

Område av riksintresse för kulturminnesvård

OMRÅDE: PK 19 Halleberg m fl LÄN: P

ANTAL DELOMRÅDEN: AREAL:

KOMMUN(ER): Vänersborg

KARTA: Top 8CSV,8CNV LÄGE: 6478
Ek 8C4a,8C5a-c, 1306
8C6a-b
8C:30,8C:42

KULTURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 9 Västergötlands slätt- och odlingsbygder

NATURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 22a Vänerslätterna

NATURFÖRUTSÄTTNINGAR: Halle- och Hunneberg som är de västligaste av de svenska platåbergen höjer sig över den omgivande slättbygden och präglar landskapsbilden på flera kilometers håll. Bergen är uppbyggda av sedimentära och vulkaniska bergarter. Bergens branter är ofta lodräta i sin övre del och med en välutbildad rasbrant nedanför. Vid Hallebergs sydöstra hörn finns ett klapperstensfält utbildat i såväl rasbrantsmaterial som i rullstensmaterial. Rasbranterna hyser ofta en rik och omväxlande vegetation. Bergen täcks av ganska mager barrskog med inslag av myrar, sjöar och öppna hagar. Ur botaniskt intresse är Ovandalen på Halleberg med sin rika flora speciellt värdefull. Platåerna genomkorsas av talrika stigar. Hallebergs norra spets gränsar mot Vänern. Halle- och Hunneberg skiljs åt av en trång sprickdal, "Lilleskogsdalen", som är uppodlad. Halvön "Vänersnäs" har i sin södra del ett jordbruksdominerat landskap. Kulturmarker omväxlar med enebevuxna torrbackar, bergknallar och lövdungar. I öster gränsar halvön mot den grävda fågelrika Vänerviken "Dättern".

INNEHÅLL (SEKTOR, SKEDE, SÖKORD): Klapperstensfält, stenåldersboplatser, gravfält, med stensättningar, högar, domarring; Älvkvarnsförekomster, runsten, fornborg med borgvallar, kyrkoruin, minnesstenar, milstolpe, gränssten, kyrka (medeltid, 1600-tal, 1702, 1730-tal, 1874, 1941), kalk- och skifferbrott med tillhörande ugnar (1800-tal), herrgårdar, Näsbyholm (1788), Margreteberg (1750-tal), prästgård (1812, 1946), gästgiveri (1750-tal), mangårdar (1850-1870-tal), sockenstuga (1800-1850,1900). Hälsokälla vid Munkesten.

URVALSMOTIV: Länets mäktigaste klapperstensfält. Nordens största fornborg. Rik förhistorisk bygd med bl a stora förekomster av stensättningar och älvkvarnar och en av landets ståtligaste domarringar. Bebyggelsen och den omgivande miljön avspeglar kulturlandskapet i en västgötabygd i äldre tid.

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BEVARANDE:

PLANERINGS- OCH SÄKERSTÄLLANDESTATUS:

Bilaga 4:2

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR NATURVÅRD NR:

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR FRILUFTSLIVET NR:

BERÖR OMRÅDE MED SÄRSKILDA HUSHÅLLNINGSBESTÄMMELSER ENLIGT 3 KAP NRL:

OMRÅDETS HUVUDDRAG: Platåberget Halleberg avgränsas med mycket tvära branter och stup mot den omgivande bygden. Vid bergets fot i sydost finns länets mäktigaste klapperstensfält som bildades när havsytan låg på denna nivå för omkring 10 000 år sedan. Bygden strax söder och nordost om Halleberg är mycket rik på fornlämningar. Vid bergets sydvästra hörn återfinns "Hästevadets stenar" en stor domarring med en intilliggande hög. Platsen där tidigare även ett stort gravfält har legat skadades kraftigt i samband med anläggandet av en järnväg på 1860-talet. I området sydost och öster om berget återfinns ett flertal stenåldersboplatser, stora älvkvarnsförekomster och ett stort antal stensättningar. Strax söder om berget vid f d Kartens skola och strax öster om Margreteberg finns minnesstenar och lämningar efter Randhems och Hallby sockenkyrkor. Vid Näsbyholm finns fragment av en runsten. Området är även rikt på gränsstenar, minnesstenar och milstenar. Halleberg vars platåyta mäter ca 6000x5500 meter har i äldre tid använts som tillflyktsort i orostider. Hallebergsborgen som begränsas av naturliga stup och branter kompletterades med borgvallar av sten vid kleven, de mer lättforserade partierna av berget. Det längsta och bäst bevarade murpartiet finns vid Storegårdsklev och mäter ca 500 meter. Den sammanlagda murlängden på berget är ca 1400 meter. Sannolikt uppfördes försvarsvallarna redan omkring 400-600 e Kr. Halleberg kom dock att tjänstgöra som tillflyktsort i orostider så sent som under Gustav III:s krig år 1788, längs Hallebergs nordostbrant ett antal schakter in i berget där man under 1800-talet har brutit kalk och skiffer. Brytningen fick dock aldrig samma omfattning som vid Hunneberg. Längs rasbranten finns lämningar efter tillhörande ugnar samt också efter en annan typ av ugnar där men har försökt sig på en bränning av tegel med hjälp av alunskiffer.
Bebyggelsen närmast utefter rasbranten består av enkla småstugor medan större mangårdsbyggnader återfinns i Lilleskogsdalen och i det öppna jordbrukslandskapet ut mot Vänersnäs. Bland boningshusen återfinns ett flertal välbevarade dubbelradhus från 1800-talets senare hälft. På Vänersnäs södra del ligger även två herrgårdsanläggningar Margretebergs egendom och Näsbyholm strax norr om Vänersnäs kyrka. Kyrkbyn utgör i övrigt med ett flertal välbevarade gårdar, prästgård och sockenstuga belägna i ett vackert fornlämningsrikt kulturlandskap strax öster om Vänerviken "Dättern" en kulturhistorisk miljö av stort värde.

SAMMANFATTANDE VÄRDETEXT: Halleberg som är av såväl geologiskt som botaniskt intresse är därtill Nordens största fornborg. Även den omgivande bygden är rik på fornlämningar och historiska lämningar. Bland dessa kan nämnas rika stensättnings- och älvkvarnsförekomster, stor domarring, runstensfragment, kyrkoruiner, minnesstenar, milstenar och kalkschakter, med tillhörande ugnar. Det omgivande jordbruksdominerade landskapet utgör en rik kulturbygd med välbevarad bebyggelse främst från 1800-talets senare hälft.

ANMÄRKNING:

REFERENSER:

Bilaga 4:2

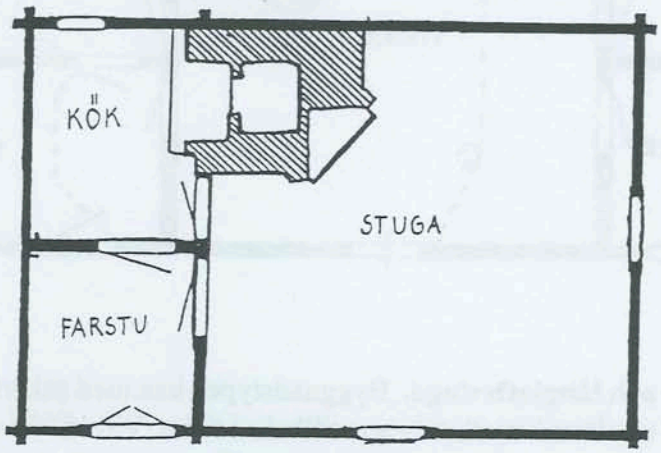

PK19
Halleberg
Naturvårdsområde
Nordkroken
Hallaskog
Vargön

Bilaga 5

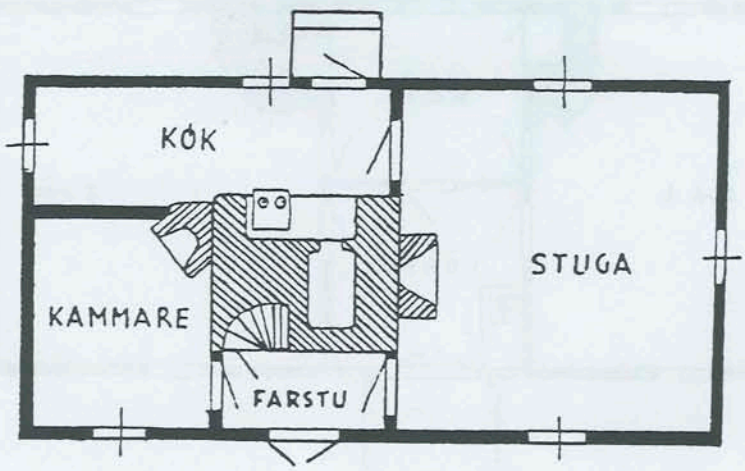
Planlösningar

PLANLÖSNINGAR

Här följer ett antal beskrivningar av planlösningar för bostadshus inom Bollebygds kommun. Urvalet gör inget anspråk på att vara heltäckande utan visar endast identifierade huvuddrag hos boningshus från omkring 1600-talet fram till 1940-talet. Förutom de planformer som här visas finns en rad andra varianter av huvudtyperna och blandformer dem emellan.

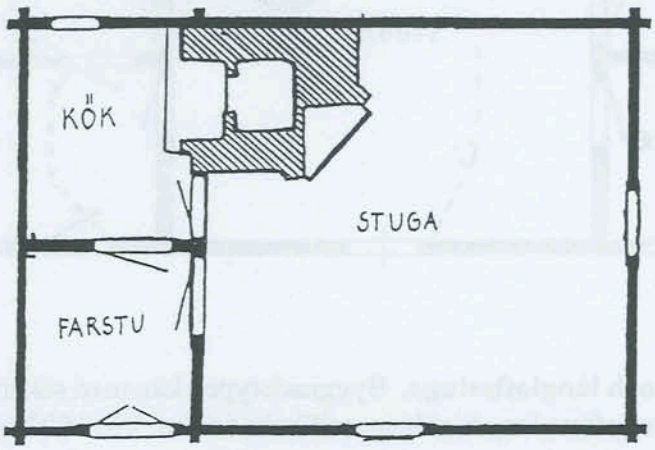
Ill 1. Enkelstuga. Byggnadstypen är mycket gammal och har rötter i tillbaka i medeltiden. Den uppfördes vanligtvis i 1 eller 1½ våning men även 2 våningar har förekommit. Hustypen har troligtvis inte haft någon bredare förankring i kommunen. Exemplet har en ålderdomlig placering av eldstaden utmed stugrummets bakre långvägg. Vid slutet av 1700-talet och under 1800-talets början flyttades spismuren till husets mitt i samband med att köksutrymmet fick en mer central betydelse i vardagslivet.

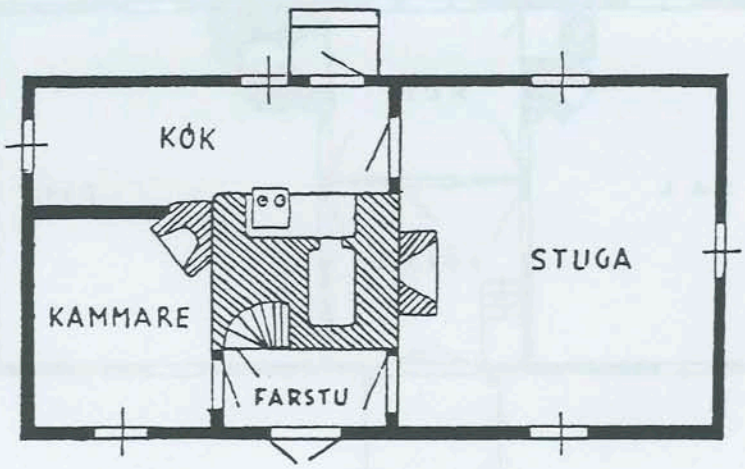
Ill 2. Enkelstuga med sidokammare och långkök. Hustypen började uppföras i större omfattning under tidigt 1800-tal. Den uppfördes vanligtvis i 1 eller 1½ våning men förekommer även med två våningar. Byggnadstypen är en utveckling av enkelstugan vilken förlängts. Resultatet blir en separat kammare samt ett större kök. Förfarandet har troligtvis sin förklaring i utvecklingen av ett separat kök. Byggnader av denna typ har senare i stor utsträckning fått en utbyggnad utmed långväggen vid köket.

PLANLÖSNINGAR

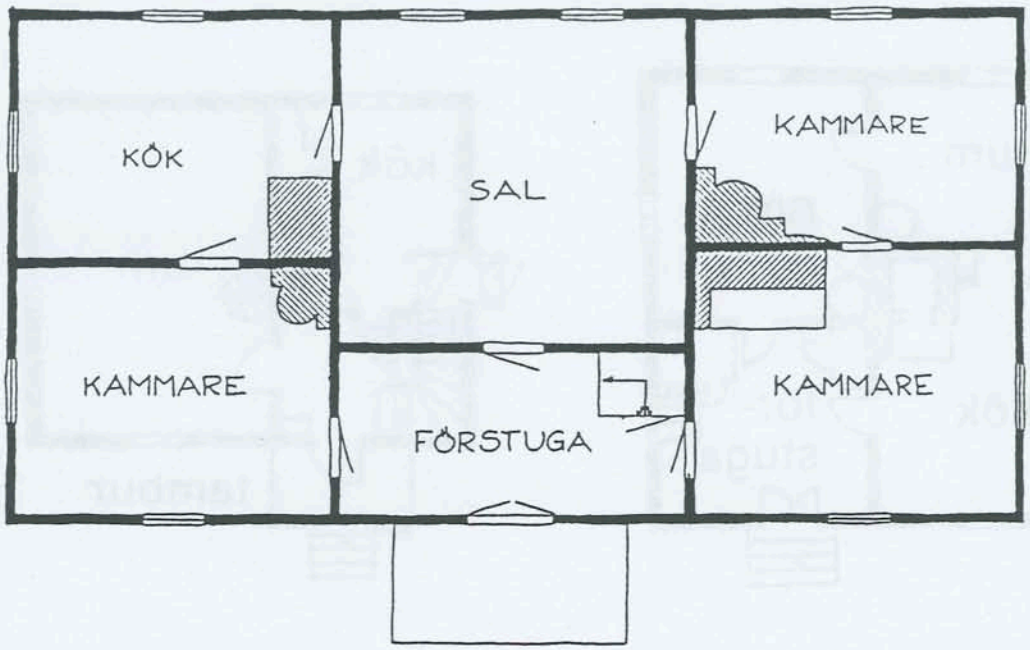
Här följer ett antal beskrivningar av planlösningar för bostadshus inom Bollebygds kommun. Urvalet gör inget anspråk på att vara heltäckande utan visar endast identifierade huvuddrag hos boningshus från omkring 1600-talet fram till 1940-talet. Förutom de planformer som här visas finns en rad andra varianter av huvudtyperna och blandformer dem emellan.

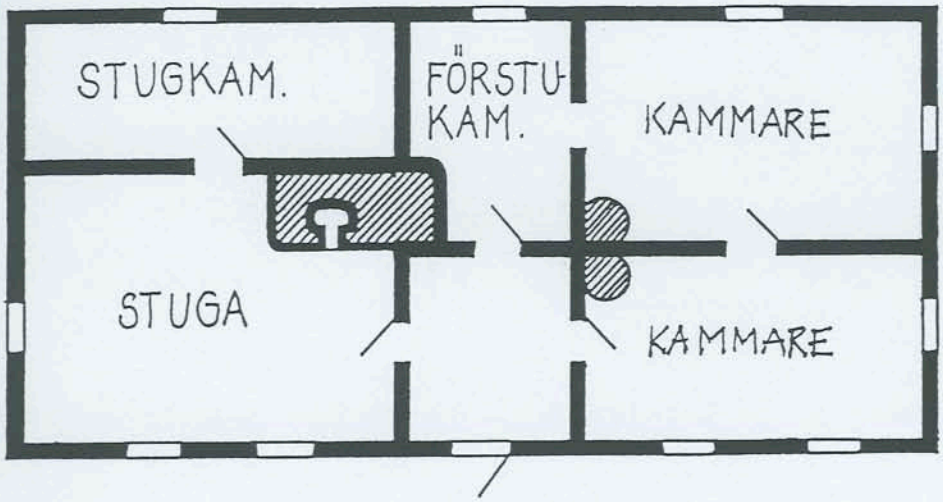
Ill 1. Enkelstuga. Byggnadstypen är mycket gammal och har rötter i tillbaka i medeltiden. Den uppfördes vanligtvis i 1 eller 1½ våning men även 2 våningar har förekommit. Hustypen har troligtvis inte haft någon bredare förankring i kommunen. Exemplet har en ålderdomlig placering av eldstaden utmed stugrummets bakre långvägg. Vid slutet av 1700-talet och under 1800-talets början flyttades spismuren till husets mitt i samband med att köksutrymmet fick en mer central betydelse i vardagslivet.

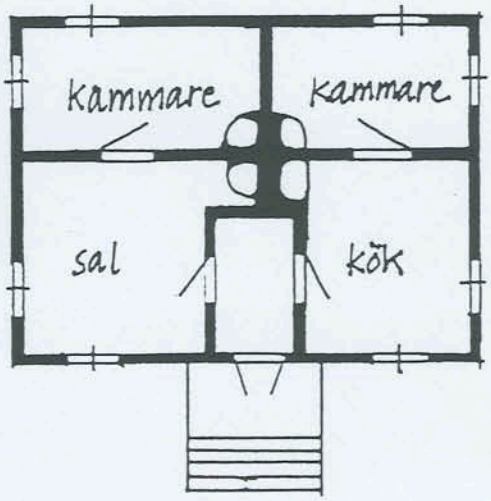

Ill 2. Enkelstuga med sidokammare och långkök. Hustypen började uppföras i större omfattning under tidigt 1800-tal. Den uppfördes vanligtvis i 1 eller 1½ våning men förekommer även med två våningar. Byggnadstypen är en utveckling av enkelstugan vilken förlängts. Resultatet blir en separat kammare samt ett större kök. Förfarandet har troligtvis sin förklaring i utvecklingen av ett separat kök. Byggnader av denna typ har senare i stor utsträckning fått en utbyggnad utmed långväggen vid köket.

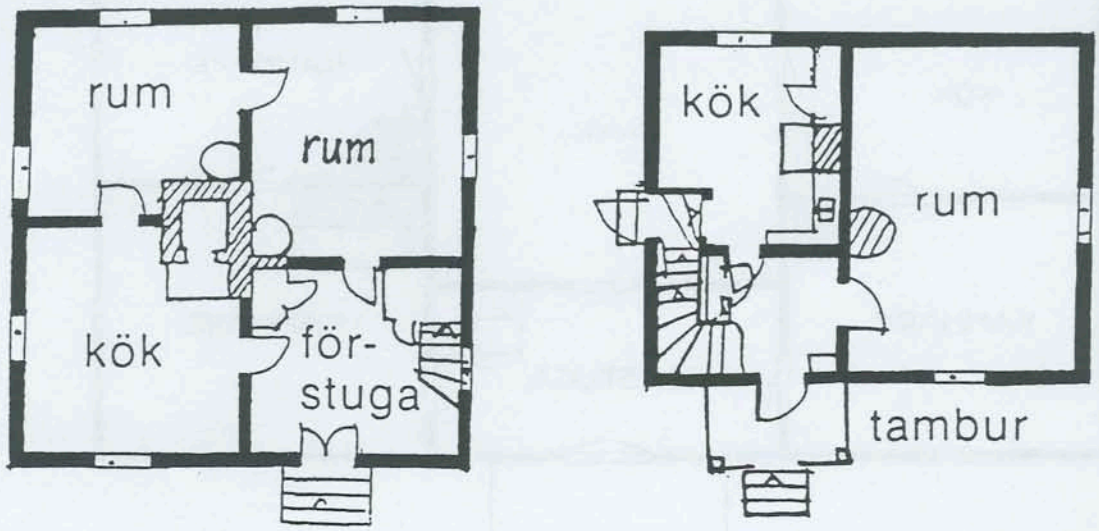
Ill 5. Salsbyggnad. Byggnadstypen, som influerats av mer ståndsmässiga byggnader, blev vanlig i Sverige under 1600-talets sista decennier och uppfördes sedan fram till omkring 1920-talet. Den förekommer på herrgårdar, prästboställen och kaptensboställen samt från 1800-talets mitt även som mangårdsbyggnad på större bondgårdar. Hustypen uppfördes vanligtvis i 1½, 2 eller 2½ våningar.

Ill 6 och 7. Dubbelradhus. Byggnadstypen blev vanlig från 1850-talet och uppfördes sedan i olika varianter ända in på 1950-talet. Dubbelradhusen uppfördes under inflytande från mer ståndsmässiga byggnader med en planform som åstadkoms genom en uppradning av rummen på dubbla led åtskilda av en längsgående skiljevägg. En variant av hustypen har varit så dominerande i västra Sverige att den även kommit att kallas **Västsvenska dubbelhus** (ill 7). Denna hustyp har en korsformig plan som närmar sig kvadraten. Till sitt yttre karaktäriseras den av enkelhet och symmetri med parvisa fönster rytmiskt placerade i bottenvåningen samt ett större fönster i gavalrnas vindsplan. I Bollebygds kommun är det västsvenska dubbelhuset relativt rikt representerat från 1870-talet och fram mot 1920-talet.

Bilaga 5

Ill 8 och 9. Villor/Egna hem. Byggnadstypen blev vanlig förekommande i Sverige under perioden omkring 1920-1940 i utkanter/förorter till städer samt i stationssamhällen och mindre industrisamhällen. Den förekom även vid små jordbruk. Hustypen uppfördes vanligtvis i 1½ våning. Planlösningarna är exempel på två vanligt förekommande varianter.